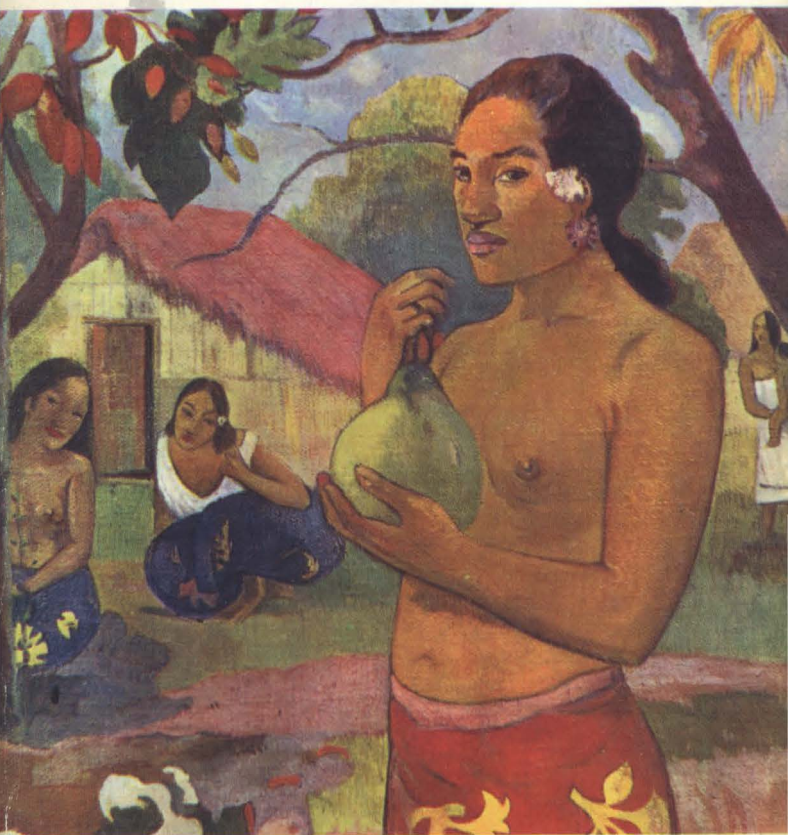

Paul Gauguin

noa-noa și alte scrieri

Editura Meridiane

Noa-Noa

Biblioteca de artă
Biografii. Memorii. Eseuri

Paul Gauguin

noa-noa și alte scrieri

Antologie și traducere de
SUZANA MIHALESCU

Cuvînt înainte de
VIOREL HAROSA

EDITURA MERIDIANE
BUCUREȘTI, 1977

Pe copertă :
PAUL GAUGUIN
Femeie cu mango
Muzeul Ermitaj, Leningrad

CUVINT INAINTE

*Oh, mon ami, que belle
chose que les voyages...*

DIDEROT

La sfârșitul secolului al XIX-lea se făcea simțită în cultura europeană o anumită accentuare a crizei valorilor ce o configuraseră anterior. Conștiința acestei crize avea să se traducă în bună măsură, pe plan spiritual și estetic, printr-o încercare de regăsire a condiției aproape mitologice a autenticității și-a inocenței primitive considerate a fi posibile surse ale făuririi unui nou limbaj artistic. Tentativa de regăsire a acestui teritoriu a devenit scopul esențial al ideologiei estetice și al poeziei picturale din acea vreme, fiind ilustrat de cele mai importante personalități artistice ale epocii. Printre exponenții cei mai de seamă ai acestui tip de gândire s-a numărat și Paul Gauguin, importanța demersului său artistic fiind legitimată de influența acțiunii sale asupra artei sfârșitului de veac, în sensul modificării modalității de cercetare a realității. Acțiunea artistică sublimată de necesitatea unei trăiri integrale, preconizată de Gauguin, a avut drept consecință considerabila lărgire a limitelor spațiale și temporale ale artei, precum și reconsiderarea noțiunii de primitiv, socotită, de acum, a fi egală ca valoare cu limbajul tradițional clasic.

Propensiunea lui Gauguin spre teritoriile îndepărtate nu însemna numai o căutare a insolitului și a aventurii, sau o încheiere a unui ciclu creator dublată de un refuz al lumii în sensul rimbaldian, ci în primul rând dorința de a se desco-

peri pe sine însuși, de a-și explica motivele și cauzele senzațiilor care configurează realitatea plenară a ființei. Motivele acestea apar cu pregnanță în picturile sale, ca și-n poemele sau în notațiile cu caracter eseistic elaborate în acea vreme.

Pentru Gauguin nu observația ci imaginația are rolul de a produce forme la fel de autentice ca și cele generate de realitate, deoarece ea provine dintr-o memorie ancestrală a individului considerată a fi unica depozitară a adevărului. Actul de creație devine deci pentru artist un eternel *retour*, o permanentă încercare de a regăsi timpul mitologic originar prin care se acordă senzației dimensiunea ontologică a imaginației.

Imaginația gândită astfel nu depășește conștiința, scrierile sale demonstrând dimpotrivă o încercare de extindere a conștiinței în aria intelectului; tentativă nelipsită de încorporarea unei dimensiuni etice. Imperativul astfel rezultat va fi o componentă esențială a existenței, acțiunii și poeticii gauguiniene. Prin aceasta se va oferi o dimensiune pozitivă imaginației a cărei funcție creatoare trebuie să ducă la o recompunere a lumii artistului. Evadarea din lumea veche din care a fost expulzată imaginația ca sursă capitală a formelor artistice și integrarea într-o lume neviciată de civilizație sînt considerate a fi singurele posibilități reale pe care le are artistul pentru a ajunge la esența artei.

Arta preconizată de Gauguin trebuie să acționeze asupra ansamblului imaginativ al omului, iar opera de artă trebuie să fie în primul rînd comunicarea unui mesaj care să-l îmbogățească spiritual. Problema principală a artei lui Gauguin nu constă în imaginea percepută, sau în modul de percepție a imaginii, ci în efortul de comunicare a unei gândiri prin intermediul unor simboluri de culoare sau de cuvinte asamblate în pictură sau, respectiv, în proză și versuri.

În poetica gauguiniană trebuie căutat, fără îndoială, imboldul celebrelor călătorii care aveau să stea la originea creației picturale și literare ce-l 6

vor afirma pe Gauguin drept unul din făuritorii artei moderne. Unele dintre motivele intime care l-au determinat pe Gauguin să plece spre Tahiti sînt consemnate într-o scrisoare din 1888, adresată lui Émile Bernard, în care el spune: „Sînt oarecum de părerea lui Vincent¹, viitorul este al pictorilor tropicelor care n-au fost încă pictate, căci pentru stupidul public cumpărător trebuie motive noi”.

În vara anului 1891, după şaizeci şi trei de zile de traversare şi „de aşteptare înfrigurată”, Gauguin zăreşte „lumini ciudate care se iveau în zig-zaguri pe mare”; era Tahiti Noa-Noa, Tahiti înmiresmata, care avea să-i aducă, pe lângă vicisitudinile unor conflicte cu autorităţile coloniale franceze, pacea spirituală şi cea mai fecundă perioadă în creaţia sa picturală şi literară.

Se pare că întâlnirea de la Fanoe, un mic sat tahitian, cu Tehura, cea care avea să fie marea iubire a lui Gauguin, i-a deschis acestuia orizonturile înţelegerii unei culturi străine pînă atunci. Această fericită întâlnire avea să-i marcheze arta şi să determine o bună parte din creaţia sa literară care va culmina apoi în Noa-Noa, o mărturie în acest sens aduce chiar pictorul; „prin ea (Tehura) pătrund multe din tainele care pînă atunci nu mi se dezvăluiau. Ea ştie pe de rost... numele tuturor zeilor Olimpului maori... cum au creat lumea, cum le place să fie cinstiţi şi cum Roîa — din slăvită stirpe — dormea cu femeia lui, Terra cea întunecoasă”.

Noa-Noa — rod al unei puţin obişnuite colaborări cu poetul Charles Morice — a fost publicată mai întîi de coautorul ei în numărul din 15 octombrie 1897 al publicaţiei Revue Blanche. În 1901, Noa-Noa a apărut în volum la editura La Plume, sub semnăturile asociate ale celor doi autori, Paul Gauguin şi Charles Morice. Fapt ce l-a nemulţumit profund pe pictor. Nemulţumirea lui Gauguin era determinată de faptul că Morice, după cum stipula înţelegerea lor pro-

babilă, nu ceruse textul original din Noa-Noa, la care Gauguin încă mai lucra.

Acest text, un fel de work in progress, era scris de Gauguin într-un registru mare în folio cu 364 pagini, printre care se aflau multe albe, pe care artistul a pictat acuarele sau a lipit gravuri, fotografii, documente felurite și în special frontispicii gravate din ziarul *Sourire*, policopiat și difuzat de Gauguin ca un instrument în lupta sa cu autoritățile coloniale cu care intrase în conflict¹.

Caietul cuprindea, în afara textului Noa-Noa, aforisme, citate și multe eseuri grupate de Gauguin sub titlul de *Diverses choses*.

Manuscrisul a ajuns ulterior în mâinile prietenului artistului, Daniel de Monfreid, care, după moartea lui Gauguin, l-a donat Muzeului Luvru. După acest caiet au fost publicate ulterior mai multe ediții (nici una însă critică, centrate aproape în întregime pe Noa-Noa.)

Este evident că cele două versiuni din Noa-Noa, prima, pe care am putea-o numi versiunea Morice, și a doua, versiunea Gauguin — deși sînt destul de diferite una de alta — reprezintă de fapt două ramuri divergente ale unui trunchi comun. Această divergență poate fi urmărită pînă la originea cărții, a cărei idee, după cum susțin unii comentatori, i-ar aparține lui Morice, Gauguin fiind doar realizatorul parțial al ei. Alți cercetători — cum sînt, de pildă, Jean Loize sau Da-

¹ Este îndeobște cunoscut faptul că ziarul lui Gauguin, *Sourire*, a început să apară din august 1899. Însă, într-o culegere de desene a grupului din Pont-Aven provenind de la Schuffenecker, care-i adăugase o scrisoare, documente, și care avea să fie ulterior donată Muzeului Luvru, există un număr de manuscris din *Sourire*, *journal sérieux*. Or, acest număr, calificat de Gauguin drept *număr original special*, este datat de el august 1891 și localizat în Tahiti. Pe frontispiciul acestuia este desenată o figură de idol, aceeași care avea să fie sculptată mai târziu, și care poartă enigmatică legendă *Oviri Sauvage*. Conform datării de mai sus, biografii lui Gauguin sînt de acord cu afirmația că pictorul a avut ideea acestui ziar și a întreprins redactarea lui încă de pe vremea primei sale șederi în Tahiti cînd, nemulțumit de modul de tratare a băștinașilor de către guvernatorul insulei, formulase la adresa acestuia aspre critici.

niel Guerin — susțin că și ideea și realizarea îi aparține în primul rînd pictorului.

Ediția pe care o publică Editura Meridiane, oferindu-i pentru prima oară cititorului român posibilitatea cunoașterii operei literare a lui Gauguin, consideră că această opinie este mai îndreptățită cu atît mai mult cu cît, în urmă cu cîtiva ani, la Luvru, a fost identificat un caiet al lui Gauguin, ilustrat cu 37 de acuarele și datat 1892, deci cu mult înainte de elaborarea textului Noa-Noa. Acest caiet, donat Muzeului Luvru în 1927 împreună cu colecția Moreau-Nelaton, conține în nuce Noa-Noa. El a fost publicat într-o primă ediție de către Pierre Berès la Paris și într-o ediție imediat următoare la Hermann, sub titlul original Ancien culte mahorie însoțit de un remarcabil studiu al lui René Huyghe.

Se poate deci afirma că Gauguin revenise în 1893 la Paris cu acest caiet, avînd totodată intenția de a scrie un text mai amplu care să evoce experiența sa tahitiană și „să servească drept comentariu la opera sa de pictor”.

Daniel de Monfreid își amintea cum Gauguin îi citea, în atelierul din strada Vercingetorix, capitole întregi din ceea ce avea să fie Noa-Noa. Peste puțină vreme artistul avea să se asocieze cu Charles Morice, colaborarea lor concretizîndu-se într-un fel de cantus alternativus, care-i rezerva lui Gauguin narațiunea, iar lui Charles Morice comentariul liric, în versuri sau proză.

Atunci cînd Gauguin avea să părăsească din nou Parisul, lucrarea era terminată practic de către pictor, dar încă în lucru la Morice. Pentru ca Morice să poată introduce lirismul său, el trebuia să aibă textul ne varietur al pictorului: Din nefericire el îi va aduce numeroase remanieri stilistice, înfrumusețări „literare”, uneori chiar inversări de paragrafe, care umbresc vigoarea sobră a textului lui Gauguin. Plecînd în Tahiti, Gauguin, ca și Morice, avea o copie a manuscrisului pe care o va păstra și transcrie nemodificată în registrul său. La această concluzie s-a ajuns după ce s-a observat că în manuscrisul Noa-Noa mai multe poeme

au fost adăugate și scrise cu altă cerneală, ceea ce presupune că Morice îi trimitea poeme lui Gauguin și acesta le insera în text. Astfel s-ar explica și structura oarecum surprinzătoare a manuscrisului: între fiecare dintre capitolele proprii, Gauguin lăsase spații albe, pentru a include poemele lui Morice; pe măsură ce sosirea acestora se rărește însă, ulterior încetînd să mai vină, Gauguin va umple aceste spații albe cu „acuarele, fotografii sau gravuri de care este împănât textul fără o logică evidentă” (René Huyghe).

După cum arată Daniel de Monfreid, Gauguin retranscrie manuscrisul și face adesea greșeli de copist, care se pot clarifica confruntîndu-se registrul cu textul Morice; la fel, el numerează greșit capitolele, fapt care l-a făcut pe Daniel de Monfreid să nu respecte manuscrisul și să-i rămănieze cuprinsul în ediția pe care a tipărit-o în 1929. De aici ideea că manuscrisul de la Luvru nu este manuscrisul original al textului Noa-Noa, ci o copie ulterioară a lui Gauguin. Jean Guiffrey își amintește că, în momentul în care caietul intitulat Noa-Noa a fost donat la Luvru, i s-a vorbit de existența unui alt manuscris în Danemarca, unde stăteau, după cum se știe, Mette, soția pictorului, și copiii lui. Considerînd veridice aceste spuse, se pare că manuscrisul original ar fi acolo, cel păstrat la Luvru nefiind decît o variantă ulterioară realizată în Tahiti.

După ce am prezentat succint periplul destul de aventuros al scrierilor lui Gauguin, să încercăm să circumscriem ideile vehiculate de acestea, idei care reflectă gîndirea unui artist de geniu și a unui om complex și contradictoriu al cărui destin este mult mai bogat în semnificații filozofice și estetice decît o simplă „evadare din cultură” sau o reîntoarcere la mitul „sălbaticului primitiv”; dimpotrivă, aceste idei prilejuiesc o meditație despre condiția complexă a pictorului scriitor sau a scriitorului artist.

Adesea se spune că „Pictorul trebuie să mediteze cu pensula în mînă”. Această idee a lui Balzac, reluată de mulți gînditori despre artă, pare 10

a impune o interdicție artiștilor de a se exprima altfel decît prin intermediul imaginilor, cuvîntul rămînînd apanajul exclusiv al poezilor și scriitorilor. Lucrurile nu stau însă chiar așa; călătoria în lumea tainică și miraculos tăcută a imaginilor cunoaște întoarceri surprinzătoare, care se cer evocate prin magia luminoasă a cuvîntului. Analizînd lungul șir al pictorilor care — începînd cu Cennino Cennini, Alberti, Piero della Francesca, Dürer, Leonardo, Michelangelo, Rubens, Poussin, Rembrandt, Delacroix, Van Gogh, Gauguin, Matisse, Léger și terminînd cu Klee, Dali și Picasso — și-au încredințat gîndul penei nu numai penelului, vedem că aceste reîntoarceri au fost fructuoase nu numai în ceea ce privește zestrea imagistică, ci și în construcția unei lumi bazată pe cuvînt și metaforă literară.

Se știe că artistul este o ființă polivalentă, în care coîntează într-o indestructibilă unitate mai multe tendințe de a încorpora lumea, fie pe cale imagistică, în cazul pictorilor, fie pe calea conceptualizării emoțiilor, în cazul scriitorilor. Aceste atitudini cunosc într-un individ sau altul ipostazierea mai accentuată a uneia în defavoarea alteia, fapt ce nu exclude însă coexistența mai multor modalități de exprimare artistică, adesea tensionate dramatic de o opțiune implacabilă. Cunoașterea nemijlocită a acestora poate să ofere o imagine limpede despre personalitatea intelectuală a artistului, deoarece așa cum spunea Fromentin — pictor și distins scriitor — „există în pictor un om care gîndește și în fiecare din lucrările sale există o concepție”. Acesta a fost argumentul care a determinat publicarea scrierilor lui Gauguin în prezenta ediție, scrieri ce sînt revelatoare și în ceea ce privește mentalitatea mediilor artistice de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Astfel lumea tăcută a imaginilor gauguiniene devine mai fascinantă, acompaniată de sonurile inedite ale cuvintelor ce relatează aventura emoției și spiritului în această anabază, reală în cazul Gauguin, sau imaginară adesea. Credem că alături de „muzeul imagină” al lumii imaginilor plămuite cu penelul și

dalta, care să încorporeze valorile eterne ale spiritualității omenești ce recompun și ordonează viața și existența pe linia unui frumos valorificat de bine, se poate constitui și un „muzeu imaginar“ al gândurilor despre viață, al bucuriei viețuirii și descoperirii unei lumi noi, cuprinse în scrierile unor artiști ce completează și lămuresc îndoielile sau certitudinile ce le-au însoțit și determinat creația. În cadrul unui asemenea „muzeu“, cartea lui Gauguin ar dobîndi o semnificație complexă.

Într-un moment de criză a culturii europene, care nu mai putea să ofere lumii moderne un vocabular de forme capabile să vorbească sensibilității omului nou, mult îmbogățită de deschiderea spre alte orizonturi, era nevoie de o asemenea repunere critică în discuție a tradițiilor moștenirii greco-latine și nu întîmplător Gauguin declarase intempestiv „le péché c'est le Grec“. Această idee îi va oferi suportul moral pentru acea călătorie în Tahiti, care, dincolo de îmbogățirea structurii sale imagistice, avea să determine un Weltanschauung ce presupunea încorporarea în lumea culturii europene a valorilor spirituale și artistice ale etniilor africane sau oceaniene. Văzută ca o soluție fertilă de renaștere artistică și umanistă, această concepție despre lume avea să fie continuată de Picasso, Braque, Emil Nolde ș.a., contribuind la înălțarea statutului artistului de la un nivel restrîns zonal la rangul de artifex cosmocrator, deschis spre universalitate.

VIOREL HAROSA

NOA—NOA CĂLĂTORIE ÎN TAHITI

MEMORIE ȘI IMAGINAȚIE¹

Amintirile unui pictor, adevărate de mărturii pictate și de o povestire cât se poate de simplă.

Imaginația unui poet care visează, printre lucrările pictorului, în timp ce-l ascultă povestind, la priveliștile și la chipurile din care s-a inspirat pictorul — și din astfel de visări, puse una câte una față-n față cu adevărul, plăsmuiește la rîndul său operă de artă.

Memoria și imaginația unui pictor și ale unui poet au făcut această carte datorită unirii, de bunăvoie plănuită, a două voințe îndrăgostite de aceeași țintă, cu temeinică încredințare că la început a fost o singură artă și că în viitor artele se vor îndrepta, supunîndu-se vrăjii cine știe cărui joc de linii, spre clipa de îmbinare reușită, pentru a reînnoi, strînsă într-un singur mănunchi, minunea și gloria tuturor grădinilor; țel greu de exprimat, sigur totuși, pe care această carte, de privit și de citit totodată, îl înseamnă doar în denumire și în care — poate — rugăciunea, făcînd semn, cu mîinile împreunate, spre calea raiului, îl întredeschide în cugetul celor drepecți.

1 Acest text și capitolul întii sînt scrise de Charles Morice (N. Tr.).

I. VISARE

„E de mirare cum poate să fie atât de mare taină în atîta strălucire”.

STEPHANE MALLARME (*Ascultas*)

În lipsa Maestrului un prieten așteptat — și curios — pătrunde în atelierul a cărui ușă întredeschisă îmbie înăuntru; abia ajuns pe prag, vizitatorul se oprește, înmărmurit, privind pereții.

Se grăbise să vină, din dorință fierbinte, speriat totodată de gîndul că va vedea lucrarea cea nouă a lui Paul Gauguin, *Opera Tahitiană*, rod al celor trei ani de muncă și de visare acolo, în *Insulă* și, prudent, chiar și cu riscul (din care se născuse teama) de a nu înțelege, el nu îngăduise închipuirii sale să-i strice dinainte bucuria prin indiscrete presupuneri; venea cu spiritul proaspăt, cu privirea nepărtinitoare și iată că, în fața sărbătorii de tinerețe și de soare, cu fundaluri îngrijorătoare prin chiar lumina lor, el se minuna, orbit de toate splendorile acelea ciudate și calme, simple și absolute, care nu seamănă întru nimic cu occidentul nostru.

În pînzele acelea, pline încă de adierea îndepărtată care ni le-a adus, însuflețite de o viață în același timp elementară și fastuoasă, atmosfera calmă dăruiește viziunii neobișnuite o intensitate atât de profundă, iar simplificarea liniilor proiectează formele în infinit și tocmai din taina pe care o arată și o dezvăluie se nasc razele acelei nescăcate lumini.

După mirarea, după beția de lumină de la început, omul acela curios se supune încîntării de 14

a rățăci neînsoțit și visător — pentru a se obișnui cu el — în visul acesta al unui necunoscut. Și încetul cu încetul comentariile iscusite, interpretările ingenioase — etape succesive în procesul de inițiere — care vor să înlocuiască privirea curcitoare a artistului cu gestul demonstrativ al criticului, îl duceau pe calea erorilor care sînt necesare pentru a atinge o deplină luciditate; adică o reîntoarcere la punctul de plecare neștiutor, care cuprinde, desăvîrșită mai repede sau mai lent, desfășurarea unui desen șerpuit.

El asculta cum se exprimă, cîntînd în culori, sufletul străveziu al unei seminții gata la rîs și la desfătare, iubitoare însă și de odihnă, simțitoare și zburdalnică, îndărătnică și schimbătoare, foarte aproape de natură, și nestatornică în jocurile de lumină: veselă în zori, fremătătoare în amurg. Dar ea uită repede spaimile nopții schimbîndu-le pe bucuria firească de a trăi slobod în aerul blînd, în mîngîierea ierburilor, în scîldatul desfătător. Dansează, se încununează cu flori, cîntă. Marea, ale cărei țarmuri albe îi plac mai mult decît pădurea întunecată, marea cea frumoasă cu stîncile ei de coral însoțește cu vuiet cîntările lor — numite *imene* — și pune sărutul suflării ei răcoroase pe arșița plăcerii și a soarelui.

Sărbătoare neîntreruptă, cu desăvîrșire neștiutoare și de munca pe care dărnicia naturii o face zadarnică, și de plictisul care ar amorți lesne în trîndavul somn de după prînz. — Tahiti! insulă insuficient cercetată despre care, cu gravitate, călătorii veniți de acolo ne-au povestit basme, iat-o așa cum ne-o arată un pictor îndrăgostit de ea — iat-o, cu rasa ei cea mai frumoasă din lume, cu nemaiauzita bogăție a florei sale, a copacilor săi al căror nume singur rostește frumusețea: mimoză, palmier, ibiscus, tamarin.

Să fie oare chiar un rai? *Nave nave fenua*: meleaguri de încîntare...

Nu ne amăgește oare pictorul niciodată?

15 Și pentru ce l-am crede? În același decor un altul, fără îndoială, ar fi deslușit alte cuvinte...

— În loc să ascuți glasul lui puternic, ce fel de răuvoitoare independență de gândire te face să cauți, în rezonanțe care n-au vibrat nicicând, termeni de comparație care nu există?

Altul ar fi strâns în primul plan incendiul tropical și i-ar fi păstrat flăcările pentru taina fondului, iar pe această perdeă strălucitoare ar fi făcut ca trupurile oamenilor — arămii, arse de soare — fie să se miște în chip de năluci, fie să rămână nemișcate în tragica măreție a bogatei lor forme de animale împietrite, moarte — căci într-adevăr, nu e oare moartă, sau pe moarte, nu va dispărea oare seminția aceasta străveche, pe care a sleit-o moliciunea pricinuită de o glie prea binevoitoare, pe care o nimicesc săgețile soarelui și o lovește în izvorul de viață otrava latină? ... Un altul, urmărit sau protejat de atotstăpânitoarea obsesie a unui tip de frumusețe clasică, i-ar fi asigurat triumful permanent în sufletele noastre, în ochii noștri siluiți de insolența unui ideal care îl tăgăduiește pe al nostru, idealul unei Venere negre, atât de voinică încât unora li se pare brutală și grosolană: ne-ar fi ascuns farmecul ei primejdios... Un altul, iubitor numai de adevăr...

Fiecare, după legea lui, și toți laolaltă ți-ar amăgi dorința, dacă voiești să le uzurpi locul față de adevărul care se schimbă de la suflet la suflet și să primești impresiile nemijlocit de la el. Ar fi poate mai bine ca razele soarelui care l-au încălzit pe Gauguin să te încălzească și pe tine și, pictor tu însuși, să faci opera de artă care să te mulțumească — sau de nu, n-o aștepta de la nimeni.

Așteptăm clipa înțelegerii depline: *Atunci lucrarea aceasta pe care o vezi dinaintea ochilor tăi va fi, pentru tine, Natura.* Nu vei vedea nici una mai lesne de priceput, dacă nu ești gata să te îmbarci pentru o lungă călătorie.

Cît despre adevărul cel adevărat, ce-ți pasă de el, dacă nimeni tot nu l-a văzut, nicicând, în același fel?

Dar, suferind de mania ciudată care, în vremurile noastre, îi cere artistului mai puțin ceea ce creează, liber, decît cine știe ce produs pe care ne credem în drept de a i-l cere, tu mai spui și așa: Simt, prea bogată pentru a mă încrede în ea și prea îndrăzneată, partea de colaborare a artistului cu soarele, o inițiere prea mult dominată de invenție, și am dreptul să discut capriciul arbitrar după care artistul adună laolaltă fantasmagoriile lui sub eticheta: Tahiti.

— Nu.

Știi bine, în primul rînd, că numai cu prețul unei desăvîrșite cunoașteri a elementelor materiale, obiective ale artei sale, poate artistul să considere arta drept o revelație. Apoi gîndește-te că face și el parte din natură și că, fiind o forță individuală în imensa forță creatoare generală, fapta lui are, în cursul procesului de creație, întocmai ca natura, o libertate mărginită doar de legile necesare cuprinse, pe scurt, într-un singur cuvînt: armonie. Creația artistică e bună dacă părțile ei componente sînt armonioase. Iată, însă, creația pictorului din Tahiti este fără cusur armonioasă, părțile ei componente se cheamă una pe alta, își răspund în ecouri, fiecare cu semnificația lui proprie. Acțiunea și decorul alcătuiesc un singur tot. Cutare privești e cheazășie adevărului cutărui chip, și cutare copac te asigură că ceea ce vezi alături de el e fără îndoială Marea. Privești ea aceea, chipul acela, copacul acela și marea aduc cheazășie, prin armonia lor, că alcătuirea lucrării e așa cum trebuie să fie: creația artistică e bună.

Mă întrerupi: prin urmare creația aceasta corespunde cu subiectul pe care-l arată numele unui loc: Tahiti?

— Da.

Așa cum a văzut-o Gauguin, cu neîntrerupta sinceritate exprimată prin neîntrerupta lui armonie, iată insula Tahiti, figurație, transpunere a realității obiective în temperamentul unui om. Ce vrei mai mult și cine ar putea mai mult? Ai fi dorit oare ca pictorul să strămute și să-ți aducă

pe palme realitatea obiectivă? Să-ți fi adus cîteva picături de apă sărată și cîteva frunze de pandanus? Ar fi trebuit poate să-ți aducă de acolo și soarele?

Natura nu ne îngăduie să-i răpim decît simboluri: ideea pe care o avem despre ea, senzațiile și sentimentele pe care le trezește în noi alcătuiesc tot ceea ce avem și ceea ce numim realitate — o ficțiune cu multe forme! Iar pretextul esențial al acestei ficțiuni, *natura* ea însăși, se păstrează dincolo de atingerea noastră, cu toate că se preface, într-o neistovită cuminecătură, că ni se dă cu totul îngăduindu-ne să luăm parte cu toții la taina ei fără sfîrșit. În zadar încercăm să folosim forța; de cîte ori cutezăm cucerirea care nu se poate, ni se adeverește nevolnicia. Secolele ne-au învățat că nu-i putem lua nimic *naturii* cu mîna noastră: n-avem altceva de făcut decît s-o plăsmuim din nou, cu simțirea și cu înțelepciunea noastră, așa cum ni se pare a fi. În capodoperele muzeelor noastre, animalele, florile, chipurile sînt toate bunul celui care s-a priceput să le zugrăvească: dar care Diogene a spus că leii răpiți deșertului pentru menajeriile noastre sînt mai puțin bunul nostru decît sîntem noi al lor, dacă trebuie să le fim slugi că să-i ținem între zăbrele? Dealtfel, leul prins își pierde frumusețea și moartea ni-l răpește în scurtă vreme.

Singura îngăduită, numai cucerirea pe care o izbutește artistul ascunde o putere nemuritoare.

De ce l-ai crede? spuneai tu.

— Pentru că e maestru al adevărului, al vieții. El îți aduce natura vie. Tocmai invenția de care îl învinuiai, care te făcea neîncrezător, e sufletul operei lui, suflarea care îi dă viață, căldură și apa care, lipsind florilor tăiate, le-ar face să se ofilească. Invenția aceasta alcătuiește viața spiritului așa cum alcătuiește viața operelor de artă, invenția circulă ca sîngele în elementele împrumutate prin imitarea naturii.

— Atunci ceea ce vedem e insula Tahiti, *închipuită întocmai cu realitatea*.

O apă care nu va seca niciodată, frunze care vor fi întotdeauna verzi.

Insula Tahiti cea încântătoare — căreia i se adaugă un spirit și o simțire; viziunea unui artist cu ochii limpezi, cu sufletul senzual și mistic.

•

Undeva, în afara lumii, în cerul bucuriei și al frumuseții, e zi de mare sărbătoare când un mare artist a încununat cu geniul său una dintre nenumăratele plăsmuri frumoase ale naturii; când artistul, și el copil al naturii, hrănit de ea, trăind în ea, se ridică pentru a vorbi despre frumusețea mamei sale; când Natura îngăduie ca una dintre schimbătoarele înfățișări ale chipului ei misterios să dea nemurire cuvântului tainei sale în opera de artă.

•

Și poate că în lucrarea unei *Arte*, natura căutată și găsită de o altă *Artă* pentru o altă lucrare ar înlănțui, de cea dintâi, o a doua sărbătoare.

De ce n-ar fi pentru tine lucrarea aceasta Natura însăși?

Cu mintea limpede și supusă, gîndește-te la viața care se înalță din ea.

•

Nave nave fenua. Noanoa.

Meleaguri încântătoare. Meleaguri înmiresmate.

Încîntare născută din nu știu ce groază sfîntă — pe care o ghicesc — față de vremuri străvechi, dincolo de aducerea aminte, mireasmă de bucurie pe care o adulmec în ziua de azi: bucuria și groaza, condensată în bezna înmiresmată și adîncă a pădurii în care sevele perpetue slăvesc, la adăpost de orice privire, o înaltă sărbătoare de rodnicie; groaza și bucuria întruchipate în Eva puternică, fiică arămie a soarelui de acolo și a pămîntului de acolo, care îmbină mireasma de santal și a tuturor florilor cu sălbateca ei mireasmă de sălbăticiune.

Viața de toate zilele, în atitudini vesele și pitorești, în frumusețea necesității lor, alcătuiește variații pe tema aceasta de farmec zbuciumat.

I

Viața se trezește, dimineața, în buna dispoziție a pământului și a soarelui, așa cum și adormise: rîzînd. Desfătarea e singurul lucru de făcut și munca devine ea însăși desfătare: să-ți desfășori puterea, să-ți arăți îndemînarea, să ajuți un prieten. — Chiar și înțelepciunea trebuie să fie un joc, joc de bătrîni la șezătorile de seară, și fără îndoială că fantezia de a-ți face spaimă, spaimă de nimic, trebuie să fie joc de femei.

Lîngă coliba din lemn de burao începe pădurea, începe răcoarea; bărbați și femei, *tane, vahine*, se află în preajmă, în grupuri risipite, vicioase, odihnindu-se de pe acum, bînd, pălăvrăgînd, și rîsul zboară de colo-colo.

În depărtare marea, înveselită de luntre fragile care se grăbesc alene, și pe care tinerii le mîină fie cu lopata, fie mișcîndu-și doar trupul; pînza albastră cu alb care le încinge șoldurile și pieptul lor arămiu strălucesc în aerul limpede, iar dinții lor străfulgeră în lumina rîsului. După scaldat două surori au ieșit la țarm și, tolănite în atitudini voluptoase și firești, vorbesc despre iubirile lor de ieri și fac planuri de iubire pentru mîine. Le desparte o amintire: „Nu cumva ești geloasă?” La cîtiva pași mai încolo, pe țarm, un bărbat tînăr — minunată întruchipare de forță și grație — lovește cu toporul un trunchi de copac; femeia lui, în barcă, așază lucrurile necesare unei scurte călătorii pe mare. Femeia e goală pînă la brîu și, aplecată cum stă, păstrează totuși, în atitudinea ei animală, aproape în patru labe, o ciudată eleganță.

Mai încolo, spre pămînturi, într-o casă de matori deschisă după-amiaza, o femeie stă jos, cu picioarele încrucișate, cu cotul sprijinit pe un genunchi; e bosumflată, o macină supărarea că e

singură de cinci minute cel puțin și că va mai fi singură cel puțin încă cinci minute.

Ora odihnei de după-amiază a trecut, lung răgaz de dogoare mohorâtă cînd viața, înfrîntă, părăsește insula fermecată. După ce cade amurgul, în întunericul pe care luna îl dăltuiește subțire, izvorăște de pretutindeni un freamăt bogat, freamăt ca de păsări într-o colivie imensă. Oamenii dansează, cîntă: bărbații ghemuiți la picioarele copacilor, femeile în spațiul liber, acoperite, parcă, cu veșminte albe care nu-s veșminte, și ultimele lumini ale zilei le urmăresc încă, jucînd în jurul lor. Bărbații cîntă și, în ritmul cîntecului lor, femeile închipuie, mișcîndu-și picioarele și brațele, dragostea pe care o cheamă și care va veni odată cu noaptea...

... Odată cu noaptea împovărată totuși de zborul demonilor, de zborul duhurilor rele, al sufletelor morților, *tupapau* care se vor înălța îndată, cu buze palide și cu ochi fosforescenți, lîngă culcușul în care visele urîte nu le lasă singure pe fetele în curînd bune de măritat.

II

Pădurea cu farmecul, cu măreția, cu bogăția ei îl îmbată, îl îmbie, îl atrage, îl înlănțuie cu mîngîierile ei viguroase și primejdioase pe călătorul în drum spre Arorai, muntele care atinge cerul.

NOANOA!

Nici o vietate. Tăcere deplină. Dar ce îmbinări puternice în miresmele firești care îl îmbată pe artistul călător! Cîte roade frumoase printre strălucitoarele culori de tot felul ale frunzelor, ale fructelor, ale florilor! Privirea lui, minunîndu-se încă de frumusețea omenească statornică pe care a contemplat-o nopți și zile în șir, privirea lui pe care au pătruns-o din plin bucurii trupești atît de curate fiindcă erau atît de nevinovate, rătăcește printre bucuriile plantelor pentru a desăvîrși Frumusețea feminină, în triumful ei de a fi sufletul *Pădurii*. În farmecul viziunii aceleia, a

amintirilor acelora, a prezenței aceleia, el străbate luminișuri cu arbori răzleți, desișuri încâlcite, suie povîrnișuri repezi sau alunecoase, opintindu-se în mîini, fericit de această neîncetată trudă, agățîndu-se de pereții stîncilor, de trunchiurile copacilor, pînă ce o lunecare ascunsă îl cheamă, dar nu stîrnindu-i teama, spre scobitura în piatră unde dîra albă a unui izvor lucește în umbra unui pîlc de frunze, în fundul unei văgăuni adînci, izvor tainic, *Papemoe*. Și, cînd se oprește, vede o făptură tînără, aplecată, agățată de abia ghicite trepte în peretele cu straturi al muntelui pe care *Pădurea* îl înveșmîntă în purpură, o făptură frumoasă care bea, în căușul palmei, din izvorul tainic, din izvorul sălbatic precum sălbatică e și ea! Și în sufletul artistului se trezește un freamăt cînd se ivește făptura aceasta care îi dezvăluie viața tainică, *taina* vie a pădurii de pe *Munte*, *taina Insulei*. Dar fata, înștiințată de natura care, dîndu-i un ajutor frătesc, fără grai, o vestește că e privită, se întoarce, vede, și dintr-un salt se pierde dincolo de stînci, dincolo de palmieri, dincolo de lianele care-i deschid cale, se închid din nou, pe nesimțite și, de nepătruns, îi ocrotesc fuga.

III

Iată cum piscul muntelui, piscul cel de neatins pe care l-a călcat doar, odinioară, picior de zei.

Acolo se înalță Templul.

Acolo moare natura vegetală, ca într-un extaz de înfiorată iubire și vîrfurile copacilor uriași se pleacă pe pragul acestor meleaguri pustii; loc de groază și de măreție; ariditate ca de rituri funebre; nevăzute dar neîndoielnice rămășițe ale cruderelor credințe străbune.

Acolo s-au petrecut fără doar și poate, odinioară, jertfiri de oameni. Pictorul le înseamnă urma cu stîngii țepene pe care odihnesc, nelămurit zugrăvite și cu atît mai cumplite, capete de mort.

Și văzută de aici, de pe culme, viața din vale, atît de ușoară, atît de bogată și de frivolă, fără întîmplări pe lumina zilei, apare mai adevărată în aspectul ei nocturn, cînd cei care rîdeau la amiază tac și se înfioară: și veseliea zilei pare o mască de voită uitare. Au păstrat oare copiii aceștia nepăsători pecetea moștenită a crimelor sacre? Din piscul acela coboară oare duhurile răufăcătoare, *tupapau*, vedeniile întunecate, demonii care vin, născuți din spaimele nopții, să dea tîrcoale fecioarelor adormite?

Poate că moartea zeilor a lovit cu pustiire piscul unde se înalță Templul — loc de frunte al împărăției lor. Sau, poate, remușcările omorurilor săvîrșite, sau părerile de rău ale zeilor care mai curînd sau mai tîrziu îi vor tîrî în noapte pe fiii celor care le-au slujit? Sau, poate, primejdia de ieri sau cea de mîine, care aruncă în brațele *Spai-me* blîndele nopți ale Insulei fericite? În această neistovită moștenire de spaime ale istoriei lor se retrag, oare, sufletele acestea copilăroase, în clipele cînd, pe neașteptate și pe nevoite, înfruntă pînă și cea mai pătrunzătoare privire, nemailăsînd în ochii lor visători decît vîlul turbure al unei taine de nepătruns?

Pe culmea unde se înalță templul i-a spus oare — odinioară — zeița Lunii, Hîna, lui Tefatu, zeul pămîntului: „După ce va muri, dă-i omului o viață nouă”? Acolo a rostit Tefatu tragicul și milostivul răspuns: „Nu.“?

IV

Matamua! Odinioară...

Pe vremea de bogăție, de importanță socială, de glorie, cînd neamul locului domnea în Insulă și nu-i primise încă pe străini, pe vremea zeilor, *Matamua!* Legenda își găsește pretutindeni hrană în pămîntul acesta de basme, dar zeiței Hîna, zeița a Minciunii și a milei, îi dăruiește cu precădere prinosul trecutului. Luna are sărbători pe care le celebrează îmbrățișările, Cînturile, Dan-

surile, și Natura, prin minuni care nu încap în cuvinte.

E drept că zeii pământului și zeii mării și mulți alții, și Taaroa, părintele zeilor, au și ei sărbătorile lor. Totuși, femeia e regină în visările tahitiene și memoria populară cunoaște chipurile maiestuoase sau fermecătoare, cumplite sau îndurerate ale femeilor alese pentru îmbrățișarea divină; mamele neamului, care i-au impus legi strașnice și crude — crude și strașnice dar, cine știe?, necesare poate și a căror împlinire ar fi păstrat neamestecat sângele acesta prea darnic... Note ale pictorului spun lucrul acesta și eu le recitesc pe chipurile pictate de el — pe chipurile de femei, femei-copile care au ceva străvechi, venerabil, religios în ritmul gesturilor, în privirea intensă și nevinovată, și în nemișcarea lor cu totul deosebită. E ca și cum tinerețea veșnică a elementelor care, laolaltă, alcătuiesc viața, s-ar afirma, fiecare cu felul lui, mai mult în femeia *maori* decât în oricare alta. Spiritul ei e ușor ca vâzduhul, adâncurile frământate ale apelor se află în privirea ei; picioarele ei zdravene par a fi înfipte în pământ ca rădăcinile copacilor, iar flacăra soarelui, care i-a arămit pielea, sălășluiește în simțurile ei și strălucește pe trupul ei. Cu această moștenire firească sângele străvechi și semnele rasei îmbină un farmec deosebit; foarte simplu, desigur, și foarte greu de pătruns — poate cu totul de nepătruns azi, când zeii nu mai sînt: misionarii au ucis zeii, dar nu i-au putut da neamului maori un suflet și un trup creștin: zeilor morți femeile le-au rămas credincioase, cu o nostalgie instinctivă.

Plăcerile și spaimile lor tot în Matamua au rămas.

Așa a văzut-o artistul pe femeia copilăroasă și falnică, simbol al unui întreg neam străvechi, și i-a încredințat, în opera lui de pictor, rostirea tainelor răpite de el de la credința moartă al cărei idol și oficianță a fost, și de la natura a cărei minunată sinteză este.

Pictorul a căutat pe chipurile acestea, cărora sîngele fierbinte abia le îngăduie să păstreze o memorie proprie, urmele trecutului îndepărtat pe care rodnicia pămîntului nu l-a îngăduit să fie statornicit de către străbunii Tehurei prin monumente trainice.

Parcă-l văd cum ia, cu patimă, urma misterului și cum dă grai tăcerii. Parcă-l văd privind copila aceea cu inima pură și cu trup curat ca și inima, nu fiindcă n-ar cunoaște viclenia, ci în ciuda extremei mobilități a fanteziei ei care zorește și amestecă fără încetare caleidoscopul gîndurilor, unitate nuanțată de o înșiruire înfinit variată de capricii pe care le-ai crede simultane, atît de rapidă e trecerea de la una la alta.

În felul acesta, se lasă luată fără să se dea, dar și fără a îngădui veseliei — pe care o stîrnește și pe care, reînnoindu-se fără încetare, o reînnoiește — să pălească în spiritul care o observă, nici curiozității să se topească, nici sațietății să vină odată cu certitudinea cea pașnică. Încetul cu încetul se precizează, în căutarea artistului, tipul unei Eve încîntătoare și triste, tipul Evei din care nimic nu se va naște, dar care încheie alianța între viață și moarte — Eva cea de pe urmă: viguroasă mlădiță de arbore tînar în istovitul capăt de drum al unei lungi eredități...

Iată ce ar desluși în opera aceasta prima ta privire atentă: *de ce n-ar fi pentru tine opera aceasta natura însăși?* De ce am mărgini aici calea greșelilor necesare, de ce n-am chema în ajutor demnitatea deplinei judecăți limpezi?

Miracol al artei adevărate, care înlocuiește cu munca unei vreri și a unei simțiri truda uriașă, nenumărată, neîncetată, a forțelor naturii!

Iar *Arta* — trebuie să repet — pornind de la Natură, lucrează întocmai ca Natura.

O floare nu e numai *ceea ce se vede*, numai în înfățișarea ei care apare, nemijlocit, privirii: ea este mai cu seamă *ceea ce nu se vede* dar ceea ce

se află totuși în ceea ce se vede și ceea ce trebuie să cunoaștem pentru a nu ne lăsa amăgiți de ceea ce ni se înfățișează la început. Artistul care voiește să deducă din ea adevărul trebuie deci s-o creeze din nou, s-o *reproducă* în sensul prim al cuvîntului — adică s-o aleagă din germene și s-o urmărească pînă la înflorire: faldurile corolei își dezvăluie înțelesul deplin celui care cunoaște răsurcirile rădăcinii. Are dreptul să deformeze înfățișarea lucrurilor pentru a le face să rostească visul lui numai omul care știe de ce înfățișarea e astfel și cum a izvorît totul din tot: acela are dreptul să intervină, creator, înlocuind cu lucrarea voinței lui munca naturii, căci nu a visat în zadar să creeze o lucrare geamănă cu a naturii, și *Trandafirul* acela n-a fost pentru el decît un *pretext*, încîntător, de potrivit cu adevărul!

Iată de ce, în decorațiile acestea tahitiene, spații largi și chemătoare, ar fi îndreptățită ambiția de a prezenta armonioase pînze de pictură...

Să scriu versurile care ar putea fi spuse în timp ce răsună marea simfonie... Prins de frumusețea aceasta nouă, mi se pare că le și citesc... Și ce temă, și mai largă: *Visul fericirii*, într-un decor *anywhere out of the world*¹, cu ponderea necesară a unei realități obiective.

Dar cîte umbre în realitatea aceasta! Dincolo de întîlnirea atît de lesnicioasă cu ființele acelea, enigma refugiată în ochii lor de copii îmi rămîne de neîmpărtășit. Ca sila de a minți pentru a ascunde o taină care, chiar și rostită, nu și-ar pierde miezul de *taină*.

Ce importanță are dacă se întîlnesc două atmosfere care nu se pot pătrunde una pe alta? Astfel pădurile tahitiene nu au apărători: nici șerpi, nici animale de pradă; fiindcă, oricum, nu poate fi biruită, apărarea lor e doar una: întinderea lor, îmbietoare întindere, care nu te obosește decît prin

¹ Undeva, în afara lumii, în engleză în original. (N. Tr.) 26

prea multă frumusețe, nu te înspăimîntă decît prin fast — un fast care descurajează și dezarmează. Temelia de groază sacră peste care se așterne voioșia e oare închipuită de artist, sau e adevăratul substrat al acestei naturi, al acestei rase?

Și oare: ceea ce văd eu e într-adevăr ceea ce cred a spune culorile? . . .

•

— Stai puțin! spune Gauguin care intră și surprinde visarea străinului: te voi ajuta eu să ghi-cești.

Și dacă opera aceasta se deschide dinaintea ta ca o galerie care începe un drum nou în loc să se așeze în amintirea ta ca piatra de hotar strălucitoare dar deslușită pe care mi-am înălțat idealul — cu atît mai bine! Fie ca din viziunile acestea ferice, pline de taină, să ia viață, la rîndu-i, visul tău.

Află doar că orice artist sincer e învățăcelul modelului său. Așa am făcut eu acolo. Eu țineam penelul, iar zeii maori îmi purtau mîna.

Tot astfel vei face și tu, liber și respectuos dinaintea acestor forme pictate, dacă vrei să le dai, printr-o transpunere justă, o altă înfățișare a vieții care e una.

Voi încerca, pentru tine, să fac în așa fel încît pînzele mele să-ți spună povestea lor, povestea mea de acolo — și de fiecare dată cînd vei dori tăcere, ea va fi, ca să poți vorbi și tu. Dar istorisirea mea nu va adăuga nimic operei mele: va ridica doar marginea de infinit care leagă între ele părțile poemului, pentru a te conduce pe făgașul spațiului și al timpului, printre amintiri care îți vor arăta cum se desface în întîmplări taina universală.

Ascultă deci. Nu se poate ajunge acolo atît de ușor precum crezi. E deasă umbra arborelui înalt care, rezemat de munte, ascunde înspăimîntătoarea viziună.

Eva tahitiană e foarte subtilă, foarte știutoare în nevinovăția ei — și nu eu am născocit îmbinarea dumnezeiască între spaimă și veselie: dar știi tu dacă, fără spaime, fără tenebre, fără amenințările trecutului și ale viitorului, fără mister, fără viața intensă care izvorăște sau izbucnește uneori deodată, din incertitudine, știi tu dacă ar exista bucuria?

II. VORBEȘTE POVEȘTITORUL

„... Spune, ce-ai văzut?”

Charles Baudelaire (*Călătoria*)

În noaptea de 8 iunie, după șaiszeci și trei de zile de călătorie pe mare — pentru mine, șaiszeci și trei de zile de aprinsă așteptare, de nerăbdătoare visări îndepărtate spre meleagurile rîvnite — am zărit pe mare luciri ciudate care se mișcau în linii frînte. Pe cerul întunecat se desena un con negru dantelat.

Ocolind Morea, descopeream insula Tahiti.

Cu cîteva ceasuri mai tîrziu, zorile se vesteau. Apropiindu-ne încet, în direcția capului Venus, de stîncile care ies din apă, am intrat în strîmtoarea Papeete și apoi, fără avarii, în rada portului.

La prima vedere, insula aceasta mică nu are nimic feeric, nimic care să poată fi asemuit cu minunatul golf Rio de Janeiro, de pildă. Cu ochi lacomi, priveam fără gînd să fac vreo asemuire. Insula e coama unui munte pe care l-au acoperit apele pe vremea îndepărtată a potopului: numai vîrful cel mai înalt se înălța deasupra apei: o familie s-a refugiat acolo (fără îndoială) și s-a înmulțit, iar coralii s-au cățarat și ei, îmbrățișînd și împlinind insula cea nouă. Ea s-a tot întins în decursul vremii dar, de la începuturile ei și pînă azi, a rămas însingurată și puțină, cu atît mai însingurată și cu atît mai puțină cu cît o cuprinde marea cea de sfîrșit.

La ora zece m-am înfățișat guvernatorului (negrul Lacascade) care m-a primit ca pe un om de seamă. Cîntea aceasta se datora misiunii pe care

(nu prea știu de ce) mi-o încredințase guvernul francez.

Misiune, ce e drept *artistică*, dar cuvântul acesta, în mintea negrului, era doar sinonimul oficial al spionajului și m-am străduit în zadar să-l conving că nu e așa. Toți cei din jurul lui se înșelau tot pe atît și cînd le-am spus că însărcinarea mea nu e plătită, nimeni n-a vrut să mă creadă.

Viața la Papeete deveni curînd apăsătoare pentru mine. Era ca în Europa — Europa de care crezusem că mă eliberez — dar în împrejurări agravante: snobism colonial, imitație copilaroasă și grotescă pînă la caricaturizare. Nu pentru așa ceva venisem de atît de departe.

Totuși, un eveniment public îmi atrase atenția. În vremea aceea, regele Pomare era bolnav de moarte și catastrofa era așteptată din zi în zi. Încetul cu încetul, orașul lua o înfățișare ciudată. Toți cei care veneau din Europa, comercianți, funcționari, ofițeri și soldați rîdeau și cîntau pe străzi, ca mai înainte, dar băștinașii, gravi, se sfătuiau cu glas scăzut, în preajma palatului. În rada portului, pe marea albastră pe care o înfiora sub soare, în răstimpuri dese și neașteptate, freamătul argintat al stîncilor din apă, se țesea o mișcare neobișnuită de pînze portocalii. Erau locuitorii insulelor vecine care zi de zi veneau în grabă să fie de față la ultimele clipe ale regelui lor — adică la clipa în care Franța avea să ia în stăpînire definitivă imperiul lor. Semne cerești îi înștiințaseră. Căci, de fiecare dată cînd e să moară un rege, se ivesc, la apusul soarelui, pe anumite povîrnișuri ale munților, pete întunecate.

Regele a murit și a fost expus, în palatul său, în mare ținută de amiral, așa încît să-l poată vedea oricine.

Acolo am văzut-o pe regină, Marau pe nume: împodobea cu flori și cu țesături salonul regal. Cînd directorul lucrărilor publice mi-a cerut sfatul pentru a orîndui cu artă decorul funebru, ca răspuns i-am arătat-o pe regină care, cu frumosul instinct al rasei maori, răspîndea grație în jurul ei și făcea un obiect de artă din tot ce atingea.

În ziua aceea n-am înțeles-o totuși pe deplin. Parcă eram orb din pricină că mă dezamăgisera ființele și lucrurile, atît de diferite de ceea ce îmi dorisem, și din pricină că mă scîrbea trivialitatea europeană, eu fiind prea de curînd sosit pentru a fi putut să deosebesc ceea ce a rămas neaș la neamul acesta înfrînt, ceea ce a rămas adevărat și frumos sub lustrul fals și neplăcut, adus de noi în insulă.

Așa că n-am văzut-o pe regină trecută de tinerețe decît ca pe o femeie obișnuită, plină la trup, păstrînd cîteva rămășițe de frumusețe. Se poate și ca, în acea zi, ceea ce era evreiesc în sîngele ei să fi absorbit orice altceva. Mai tîrziu,

cînd am revăzut-o, am înțeles farmecul ei maori. Sîngele tahitian se afirma, mai puternic. Amintirea străbunului ei, marea căpetenie Tati, îi dădea acestei femei, așa cum îi dădea și fratelui ei, o înfățișare de măreție într-adevăr impunătoare. Avea falnica formă sculpturală care se întîlnește în partea locului, bogată și grațioasă totodată, cu brațe care parcă ar fi coloanele unui templu, simple, drepte, și partea de sus a trupului încheindu-se îngustat — alcătuire a trupului care mă face să mă gîndesc, chiar dacă m-aș împotrivi gîndului, la triumghiul sfintei treimi. În ochii ei lucea uneori, parcă, presimțirea nedeslușită a patimilor care se aprind dintr-o dată și care își trec deîndată flacăra lumii înconjurătoare. Tot așa s-a ridicat din ocean și Insula, tot așa au înflorit pe ea plantele, la cea dintîi rază de soare.

Toți tahitienii se înveșmîntară în negru și timp de două zile se cîntară cîntece de jale, cîntece de moarte. Parcă auzeam sonata Patetica.

A sosit și ziua înmormîntării. La șase dimineața convoiul a pornit de la *Palat*. Armata și autoritățile, în haine negre, cu căști albe; iar populația, în haine de doliu. Districtele mergeau în ordine și căpetenia fiecăruia purta drapelul francez. Toate acestea alcătuiau o mare întindere întunecată. În dreptul districtului Arué ne-am oprit. Acolo se înălța un monument cu neputință de descris care se afla în mare contrast cu atmosfera generală și cu decorul vegetal: o îngrămădire fără nici o formă, făcută din corali prinși în ciment. Negrul Lacascade a ținut un discurs, după tipicul știut, discurs care a fost tradus după aceea pentru publicul maori. Apoi, preotul protestant a ținut o predică. La sfîrșit Tati, fratele reginei, a răspuns. Atîta tot: lumea a plecat, funcționarii se înghesuiau în vehicule... Ca la întoarcerea de la curse...

Pe drum, fără să mai țină seama de nimic, și cum nepăsarea francezilor dăduse tonul, toată mulțimea aceea de oameni atît de gravi în ultimele zile începea să rîdă iar. Femeile își luau iar de braț bărbații, unduindu-și șoldurile, în vreme

ce picioarele lor late apăseau greoi țărîna drumului. Lîngă rîul Fatana toată lumea s-a risipit. Din loc în loc, la adăpostul bolovanilor, femeile se lăseau în apă, cu fustele ridicate pînă-n brîu, ca să-și răcorească șalele și picioarele înfierbîntate de soare și de mers. Astfel limpezite, își luau iar mersul spre Papeete, cu pieptul înainte, iar scoicile sînilor jucau sub pînza subțire a rochiilor cu suplețea și cu grația unor sălbăticiuni sănătoase. Răspîndeau o mireasmă împletită, de animal și plantă, mireasma sîngelui lor și a florilor de gardenia — tiare — pe care le purtau în păr. *Teine merahi noanoa* (acum foarte înmiresmat), spuneau ele.

Apoi totul își reluă cursul obișnuit. Un rege mai puțin, atîta tot. Odată cu el piereau ultimele semne ale obiceiurilor și ale măreției străbune. Odată cu el pieria și tradiția neamului maori. Încheiere deplină. Civilizația era — vai! — victorioasă: soldățească, neguțătoare și conștopistă.

Mă cuprinse o tristețe adîncă. Am făcut atîta drum ca să găsesc ceva, de care tocmai fugisem. Prezentul dezmințea, crud, visul care mă adusese aici: mie îmi era drag Tahiti cel de altădată. Și nu puteam să mă împac cu gîndul că neamul acesta frumos e cu totul răpus, că nu și-a păstrat nicăieri nimic din vechea strălucire. Chiar dacă ar mai fi urme ale trecutului îndepărtat, cum să le descopăr eu singur, fără indicații, fără ajutor? Cum să regăsesc vatra stinsă, cum să trezesc focul din miez de cenușă? ...

Oricît aș fi de abătut, nu-mi stă în obicei să mă las pînă nu încerc tot ce e cu putință, ba și ceea ce pare cu neputință. Am luat repede o hotărîre.

Să plec din Papeete, să mă depărtez de centrul european. Presimțeam că, trăind viața băștinaișilor, împreună cu ei, în împărăția ierburilor, voi reuși, cu răbdare, să înfrîng neîncrederea lor și că voi afla.

Un ofițer de jandarmi îmi oferi cu bunăvoință trăsura și calul lui. Am plecat, într-o dimineață, să-mi caut coliba.

Mă însoțea femeia mea: se chema Titi. Mai degrabă englezoaică, vorbea puțin limba franceză. Își pusese în ziua aceea rochia cea mai frumoasă; avea o floare la ureche, după moda maori, și pălăria, împletită de ea însăși, din fire de trestie, era împodobită cu o garnitură de scoici, deasupra unei panglici de flori făcute din fire de pai. Cu părul negru lăsat pe umeri, mîndră că se află în trăsura, mîndră că e femeia unui om pe care-l credea bogat și de vază, mîndră că e gătită, era chiar plăcută la vedere și mîndria ei nu stîrnea nicidecum rîsul, pentru că semeția le stă bine chipurilor maori. Fiindcă au în urma lor o îndelungată istorie feudală și fiindcă păstrează încă amintirea căpeteniilor celor mari, au și azi o înfățișare mîndră.

Știam prea bine că un cuget pe de-a-ntregul european ar fi considerat dragostea ei cea foarte interesată doar drept bunăvoința lacomă de bani a unei femei ușoare. Dar eu o vedeam altminteri. Așa cum erau, ochii și gura ei nu puteau minți. Toate femeile tahitiene au dragostea în sînge, pentru ele dragostea e atît de importantă încît, interesată sau dezinteresată, tot dragoste se cheamă.

La drept vorbind, călătoria n-a fost lungă; cîteva vorbe neînsemnate și o priveliște bogată și monotonă. În dreapta, mereu marea, stîncile de corai și pînze de apă care uneori se înălțau ca o boare cînd se întîlneau prea năvalnic valul și stîncă.

La amiază, după un drum de patruzeci și cinci de kilometri, am ajuns în districtul Mataiea.

Am vizitat districtul și în cele din urmă am găsit o colibă destul de frumoasă pe care proprietarul ei mi-a închiriat-o. El avea să-și ridice alta, alături, și să locuiască în ea.

În seara zilei următoare, în timp ce ne întorceam la Papeete, Titi m-a întrebat dacă aș dori s-o iau cu mine.

— Mai târziu, peste cîteva zile, după ce mă rostuiesc. Simţeam că femeia aceasta pe jumătate albă, care cunoscuse atîția europeni, nu m-ar putea face să aflu nimic din aceea ce voiam, că nu mi-ar putea da nimic din fericirea anume pe care o doream. Și apoi, îmi spuneam eu, în miezul insulei, la țară, voi găsi ceea ce caut și singura mea osteneală va fi să fac o alegere. Dar la țară nu e ca la oraș...

De cîteva zile sînt cam bolnav: urmele unei bronșite pe care am avut-o iarna, la Paris; și sînt tare singur în Papeete; trebuie să am însă răbdare, în curînd mă voi afla acolo, la kilometrul patruzeci și cinci.

— *la orana* Gauguin.

Intra prințesa în camera mea, iar eu eram pe pat, îmbrăcat doar cu un pareo prins în brîu, ținută nepotrivită pentru a primi o femeie de rang înalt. — Ești bolnav mi-a spus ea, am venit să te văd.

— Cum te cheamă? am întrebat eu.

— Vaitua.

Vaitua era o prințesă adevărată, dacă se mai află așa ceva de cînd europenii au coborît totul la nivelul lor, în țara aceasta. Dar ea venea la mine, cu picioarele goale, cu o floare la ureche și îmbrăcată într-o rochie neagră. Era în doliu după unchiul ei, regele Pomare care murise de curînd. Tatăl ei, Tamatoa, în ciuda contactului permanent cu europenii, în ciuda recepțiilor de amiral, nu voise niciodată să fie altceva decît un maori de neam regesc, cumplit în clipele lui de mînie și înspăimîntător balaur în orgii.

Se spunea că Vaitua îi seamănă mult.

Ca orice european care debarcă în insulă purtînd cască albă, eu o priveam pe această principesă scăpătată, pe buze fluturîndu-mi un surîs de neîncredere dar, voind să fiu binecrescut, i-am spus:

— Frumos din partea ta că ai venit, vrei să bem împreună un pahar de absint? — și i-am arătat, cu degetul, o sticlă pe care abia o cumpărasem, s-o am cînd primesc oaspeți.

Nepăsătoare, și dealtfel cu multă simplitate, s-a îndreptat spre locul arătat și s-a aplecat să ia sticla. Rochia ei subțire și străvezie i s-a întins pe șolduri — șolduri care puteau duce povara unei lumi; era, fără îndoială, prințesă; străbunii ei? niște uriași cumsecade și voinici. Capul: ținută dreaptă, pe umeri puternici. O clipă, n-am văzut decît fălcile ei de canibal, dinții gata să sfîșie, privirea fugară de animal viclean și, în ciuda frunții ei frumoase și nobile, mi s-a părut tare urîtă. De nu s-ar așeza pe pat: lemnul lui șubred nu ne-ar ține pe amîndoi. Dar tocmai asta a făcut; în ciuda unor pîrîituri zdravene, patul s-a ținut bine. Am făcut cunoștință în timp ce beam. Conversația noastră nu se prea însuflețea și tăcerea mă supăra. Eu mă uitam la ea, ea se uita la mine. Dar sticla se golea văzînd cu ochii... Vaitua bea zdravăn. Soarele cobora repede spre asfințit. Vaitua și-a răsucit o țigară tahitiană, apoi s-a lungit pe pat. Cu piciorul gol, mîngîia lemnăria patului, așa cum se plimbă limba unui tigru pe o tigvă. Chipul ei avea o ciudată expresie de blîndețe și de vioiciune. Parcă auzeam cum toarce o felină, pregătindu-și o înfricoșătoare desfătare. Cum se schimbă omul! Acum mi se părea frumoasă, foarte frumoasă. Și cînd mi-a spus, cu glasul întretăiat: „Ești frumos“, mă cuprinsese o mare tulburare. Da, da, nu încapă îndoială, prințesa e încîntătoare.

Cu voce gravă și metalică, îmi recită de la început pînă la sfîrșit fabula „Greierile și furnica“ de La Fontaine.

(O amintire frumoasă din copilăria ei petrecută la călugărițele care o învățaseră carte).

Țigara se mistuise, prefăcută în fum; prințesa se ridică.

— Să știi, Gauguin, mi-a spus ea, că nu-mi place La Fontaine al tău.

— De ce? Noi îi spunem La Fontaine cel bun.

— O fi el bun, dar mă plictisește cu moralele lui nesuferite. Furnicile! (gura ei arăta dezgustul). Greierii! Ce mult îmi plac! E atît de frumos, atît de plăcut să cînți!

Să cînti mereu.

Să dai mereu . . . mereu.

Și, cu mîndrie, a adăugat: „Ce frumoasă împărăție aveam noi, o împărăție în care omul, ca și pămîntul, erau din plin binefăcătoare; și cîntam tot anul.

Cred că am băut prea mult absint, mă duc, că altfel mă port cum nu se cuvine.“

La poarta grădinii un tînăr a încercat să intre în vorbă cu Vaitua. Unul din tinerii aceia atotștiutori care nu știu nimic (în instituții li se spune scribălăi și sînt dați la o parte).

Vaitua s-a îndepărtat, zicîndu-i *uri* (cîine). Mi-am culcat din nou capul pe pernă. În urechi îmi cînta, ca un murmur:

la orana Gauguin.

la orana Prințesă.

Apoi m-am lăsat în voia odihnei . . .

•

Nu mă mai aflu la Papeete, ci în districtul Mataieu. De o parte marea, de cealaltă muntele; un munte spart în două, genune cumplită pe care o ascunde, rezemat de coastă, un pîlc foarte bogat de mangotieri.

Între munte și mare se înălța coliba mea din lemn de burao, și lîngă coliba mea se afla alta, mai mică — zisă *fare amu* (casă în care se prînzește).

E dimineață. Văd o luntre trasă la mal și, în luntre, o femeie; pe țărm, un bărbat aproape gol; lîngă bărbat, un palmier bolnav pare un papagal uriaș a cărui coadă aurie atîrnă spre pămînt și ale cărui gheare țin un ciorchine mare de nuci de cocos. Mișcîndu-se armonios și suplu omul înalță, cu amîndouă mîinile, un topor greu care își lasă, sus, semnul albastru pe cerul argintiu, iar jos, creștătura în copacul mort din care se va mai trezi la viață, în străfulgerarea unei flăcări, dogoarea străveche adunată zi de zi.

Pe pămîntul purpuriu, frunze lungi șerpuitoare, 37 de culoare galbenă, metalică, îmi păreau a fi scrii

tura vreunei vechi limbi oceaniene — și parcă citeam cuvîntul: Atua, Dumnezeu, Taata sau Takata care, din India, s-a răspîndit pretutindeni și poate fi găsit în toate credințele...

Pentru Tathagata, cele mai mărețe străluciri ale regilor și ale dregătorilor sînt doar scuiat și pulbere;

Pentru el, ceea ce e curat sau ceea ce e spurcat e doar ca dănțuirea celor șase naga;

Pentru el, căntarea căii spre Buddha e asemenea florilor...

Femeia rostui cîteva năvoduri în luntre. Linia albastră a mării era deseori întreruptă de creștetul verde al valurilor care cădeau pe muchia stîncilor de coral.

În seara aceea m-am dus să fumez o țigară pe țărmul mării.

Soarele, care coborîse repede în asfințit, era pe jumătate ascuns după insula Morea pe care o aveam în dreapta. Contrastele de lumină accentuau puternic și deslușit, pe cerul în flăcări, munții întunecați ale căror creste desenau castele vechi cu ziduri crenelate.

Mă urmărește oare fără noimă amintirea aceasta feudală, cînd mă aflu dinaintea unor plămuiuri ale naturii? Iată un pisc care parcă ar fi creasta unui uriaș coif de război. În jurul lui, talazurile, care glăsuiesc ca o mulțime fără număr, nu-l vor atinge niciodată. Rămasă doar ea, printre toate mărețiile surpate, creasta protectoare se înalță, atingînd cerul.

De acolo, o privire tainică pătrunde în apele adînci care au înghițit mulțimea de oameni vinovați de a fi atins arborele cunoașterii, vinovați de păcatul cugetului, și creasta care e și ea ca un cap aducînd oarecum cu *Sfinxul* pare că, folosind crăpătura largă care ar înfățișa gura, îndreaptă cu semeție ironia sau mila unui surîs către talazurile în care zace trecutul... Noaptea se lasă repede, Morea dormea. Tăcere. Făceam cunoștință cu tăcerea nopților tahitiene.

Îmi auzeam doar bătaile inimii. Din pat deslușeam, în lumina lunii strecurată printre ele, trestiiile care alcătuiau coliba mea, aliniată și la despărțare egală una de alta. Parcă ar fi fost un instrument muzical, fluier din bătrâni pe care tahitienii îl numesc Vivo. Dar e un instrument care tace în timpul zilei; noaptea, în amintirea noastră și cu ajutorul lunii, el îngână încă o dată, pentru noi, cînturile îndrăgite. Am adormit în muzica aceea. Între cer și mine nu era decît acoperișul înalt și ușor, făcut din frunze de pandanus printre care se strecurau șopîrle. În somn, îmi închiuiam cerul liber, deasupra capului meu, bolta cerească, stelele. Eram departe de închisorile care sînt casele europene. O colibă maori nu-l exilează, nu-l izgonește pe om din viață, din spațiu, din nemărginire.

Totuși, mă simțeam tare singur acolo. Locuitorii departamentului și cu mine ne observăm unii pe alții, iar distanța dintre noi rămînea aceeași.

După primele zile am rămas fără merinde. Ce să fac? Îmi închipuisem că voi obține pe bani toate cele necesare traiului. Dar nu era așa. Ca să trăiești, naturii trebuie să-i ceri și ea e bogată și darnică: nu-i refuză nimic celui care vine să-și ceară partea din tezaurul pe care îl ține în păstrare, pe copaci, în munți, în mare. Dar trebuie să știi cum să te sui în copacii înalți, cum să te urci pe munte și să te întorci încărcat cu poveri grele, cum să prinzi pește, cum să te cufunzi, cum să smulgi de pe fundul mării scoicile înțepenite în piatră.

Așadar eu eram omul civilizat, inferior deocamdată sălbaticilor care trăiau fericiți în jurul meu, într-un loc unde banul, care nu vine de la natură, nu folosește la dobîndirea bunurilor esențiale produse de natură; și pe cînd, cu stomacul gol, mă gîndeam, trist, la situația mea, am zărit un indigen care îmi făcea semne, strigînd. Gesturile, foarte expresive, traduceau cuvintele și am înțeles: vecinul meu mă poftea la masă. Dar mi-a fost rușine. Am refuzat, dînd din cap. După cîteva clipe, o fetiță a pus pe pragul meu, fără să

spună nimic, câteva alimente învelite, curat, în frunze proaspăt culese — apoi s-a retras. Mi-era foame; tăcînd și eu, am primit darul. Ceva mai târziu, omul a trecut prin fața colibei mele și surîzînd, dar fără să se oprească, mi-a spus, întrebător, un singur cuvînt: Paieu? și eu am ghicit că înseamnă: Ești mulțumit?

Așa a început, între sălbatici și mine, împlînzirea reciprocă. Sălbatici! Cuvîntul îmi venea pe buze fără să vreau cînd mă uitam la făpturile negre cu dinți de canibal.

Totuși, începeam să înțeleg grația lor adevărată. Jos, sub tufele de giromon cu frunze late, copilul acela cu căpșor tuciuriu, cu privire liniștită care mă cerceta fără să știu, copilul care o luă la goană cînd privirea mea o întîlni pe a lui... Ca și ei pentru mine, eram prilej de observație, eram necunoscutul care nu cunoaște nici limba, nici obiceiurile lor, nici chiar îndeletnicirile de viață cele mai elementare, cele mai firești. Ca și ei pentru mine, eram „sălbaticul”. Și poate că eu mă înșelam.

•

Am început să lucrez: note și schițe de tot felul. Dar priveliștile, în culori fierbinți, îmi luau ochii, mă orbeau. Pe vremuri, mereu nesigur, căutam ceea ce nu este ... Deși ar fi fost atît de simplu să pictez așa cum vedeam, să aștern pe pînză un roșu sau un albastru fără să-mi fac tot felul de socoteli. În apa rîului, mă încîntau forme aurii; de ce n-aș fi lăsat să se răspîndească pe pînza mea tot aurul acela, toată bucuria soarelui? Vechi deprinderi europene, rasă degenerată care se teme să spună ceea ce simte.

Pentru a începe să cunosc tipul tahitian atît de deosebit, tot farmecul surîsului maori, doream de mult să fac portretul uneia dintre vecinele mele, o femeie de neam tahitian curat.

Pentru a-i cere așa ceva, m-am folosit, într-o zi, de îndrăzneala care a adus-o pînă în coliba mea, să vadă reproducerile fotografice ale unor tablouri. Se uita cu interes deosebit la *Olympia*.

— Ce părere ai? am întrebat-o. (Învăţasem cîteva cuvinte de limbă tahitiană în lunile cît nu vorbisem franceza).

Vecina mea mi-a răspuns:

— E tare frumoasă.

Această părere m-a făcut să surîd şi m-a emoţionat. Avea simţul frumosului! Dar ce-ar spune despre ea profesorii de la Şcoala de Bele Arte? Dintr-o dată a adăugat, frîngînd tăcerea care, în procesul de gîndire, duce la deducţie:

— E femeia ta?

— Da.

Am spus minciuna asta! eu, bărbatul Olympiei!

Pe cînd cerceta, foarte curioasă, cîteva tablouri religioase de pictori primitivi italieni, am încercat să-i schiţez portretul, străduindu-mă mai cu seamă să fixez surîsul ei enigmatic. Ea a făcut o strîmbătură neplăcută, rostind aproape mînioasă: *Aita* (nu) şi a fugit din colibă.

După o oră a venit din nou, gătită cu o rochie nouă şi cu o floare la ureche.

Ce se petrecuse în mintea ei? De ce se întorcea? Gest de cochetărie, satisfacţia de a ceda după ce se împotrivise? sau o atrăgea fructul oprit? sau era doar un capriciu, fără alt mobil în afară de el însuşi, capriciul pur şi simplu, atît de obişnuit la femeile maori? Mi-am dat seama că, pictor fiind, trebuie nu numai să cercetez cu privirea, dar să şi operez un studiu aprofundat al vieţii interioare a modelului, un fel de luare în posesie fizică, un fel de solicitare tacită şi nerăbdătoare, un fel de cucerire desăvîrşită şi definitivă.

La drept vorbind, după normele de estetică europene era puţin plăcută la vedere. Dar era frumoasă. Toate trăsăturile ei aveau o armonie rafaelică în felul în care se îmbinau curbele, şi gura ei fusese plăsmuită de sculptorul care vorbeşte toate graiurile gîndului şi ale sărutului, ale bucuriei şi ale suferinţei. Desluşeam la ea teama de necunoscut, tristeţea amărăciunii îmbinată cu mulţumirea şi darul acela de pasivitate care cedează în aparenţă dar care, de fapt, rămîne triumfătoare.

Am lucrat în grabă — bănuind că voia aceasta nu e statornică — în grabă și cu înflăcărare. Am pus în portretul acela tot ceea ce inima a îngăduit ochilor să vadă și mai cu seamă, poate, ceea ce ochii singuri n-ar fi văzut: flacăra intensă a unei forțe stăpînite... Fruntea ei nobilă amintea, datorită liniilor ei foarte înalte, fraza lui Edgar Poe: „Nu există frumusețe desăvîrșită fără o anumită ciudățenie în proporții.” Iar floarea pe care o avea la ureche îi asculta mireasma.

Lucram acum mai liber, mai bine.

Dar singurătatea mă apăsă. Vedeam multe tahitiene cu privirea senină, tahitiene neaoșe dintre care cîte una ar fi primit, *poate*, cu bucurie să trăiască alături de mine. Dar toate vor să fie cucerite după cum e obiceiul maori (mau=a apuca): fără un cuvînt, cu brutalitate; toate au, într-un fel, dorința să fie violate. Iar eu, în fața lor, cel puțin în fața celor care nu trăiau cu un bărbat, simțeam într-adevăr că mă sfiesc de ele care se uitau la ceilalți bărbați și la mine cu atîta sinceritate, cu atîta demnitate, cu atîta mîndrie.

Și apoi despre multe se spunea că sînt bolnave — de boala pe care europenii le-au adus-o sălbaticilor ca un prim și fără îndoială esențial dar de civilizație.

Așa că degeaba îmi spuneau bătrînii, arătîndu-mi-o pe cîte una dintre ele: *Mau tera* (ia-o pe asta), nu mă simțeam nici destul de îndrăzneț, nici destul de încrezător.

Am vestit-o pe Titi că o primesc cu plăcere. Avea totuși la Papeete o faimă cumplită, dat fiind că îngropase unul după altul mai mulți iubiți...

Dealtfel încercarea nu mi-a izbutit și mi-am dat seama, după plictisul pe care-l simțeam în tovarășia acestei femei învățată cu luxul funcționarilor, ce progrese reale făcusem în arta de a fi *sălbatic*. După cîteva săptămîni Titi și cu mine ne-am despărțit pentru totdeauna.

Din nou singur.

III. VIVO

(Va urma un mănunchi de șase poeme. Cinci în versuri și unul în proză).

Marea care-și izbește în stîncile de coral valurile repezi adîncește, fără s-o tulbure, pacea înserării; de jur împrejur, ca și în colibă, în coliba din lemn de burao, viața își contenește freamătul. Și noaptea se lasă repede, ca uriașa cortină a unui teatru nemărginit, ca o pînză întunecată pe care sînt zugrăvite stele.

Cîntec de jale cîntă, departe și aproape, și fluerul, și inima mea.

La ce se gîndește oare, pe țarm, cîntărețul sălbatic și către cine se îndreaptă modulațiile flautului său? La ce se gîndește, sălbatică și ea, inima mea rănită? și spuneți-mi pentru cine, în singurătatea asta, aleargă, palpitînd?

Liber el, liberă inima mea; el și ea cîntă, el în depărtare, ea aici. Luna se strecoară, tainică și zîmbitoare, printre tulpinile de bambus înșirate care alcătuiesc coliba mea — Luna! ea măsoară, după bunul plac al luminii ei, cîntarea care vine de pe țarm pînă la mine, și parcă bambusul și Luna ar fi, în miez de liniște, instrumentul și muzica.

În aceeași tăcere, departe și aproape, cîntă inima mea și flautul. Nu trecătorul acela ci inima mea își țese, pe flaut, cîntecul. Inima mea care-și deapănă amintiri sub clar de lună, luna care-și strecoară printre bambușii colibei mele lumina cîn-

tătoare, însoțind cuvinte spuse odinioară, însoțind dansuri de altădată.

În mine cîntă, de aproape, inima; de departe, flautul. Și am umblat pînă departe, spre mare, cu amintirile și cu nădejtile, spre marea minunată ale cărei zvonuri, jur împrejurul Insulei, sînt ca ziduri de nepătruns ocrotindu-mi exilul; iar eu îmi întind brațele către văzduhul fraged.

În depărtare inima, în depărtare și flautul, inima mea și flautul cîntă împreună.

VIVO

poeme în versuri

I. Marea se lovește de stînci.

II. Cîntec pe mare (pe măsură ce cîntecul se depărtează, gîndul celui care ascultă se întoarce spre trecut și întîlnește, întîi, călătoria).

III. Mai departe în amurg. (Dincolo de călătorie, spre trecut; civilizația).

IV. Mai departe, în noapte. (Dincolo de civilizație, tinerețea, un fel de sălbăcie a începuturilor pe care civilizația o nimicește sau prea o aprinde, dar care își făgăduia izbînda în sînul acestei civilizații și datorită acestei civilizații pe care nu o cunoștea).

V. Cîntă flautul tahitian. (Fericirea cea fără seamăn se află în natură și, fiindcă s-a cufundat din nou în amintirea tinereții, poetul se simte în stare să se unească cu idealul acesta).

VI. Și vîntul, pe mare, desfășoară aripi largi (dar idealul acela își are amărăciunile lui care nu sînt dealtfel străine de frumusețea sa).

*Teie iho te rui, i te rai rumaruma
haati hia i te fetia.*

*Ua riro ta'u aau i na vahine toopiti,
Raua'toa i te auta raa o ta' u imafatu
I te vivo te ute nei*

*Taha ta'na i manao, ra, te faatai
 upaupa oviri i tahatai ra
 Eaha ta na e manao ra, oviri atoa, teie nei
 mafatu haamanini hia:
 Ua riro ta'u aau i na vahine toopiti
 Rana' toa i te muhu ore roa,
 i pi haino i te atea a, ta'u
 mafatu e te vivo te ute nei
 Te haamanoa nei té naau i te po avae
 I te avae i iho mai na roto
 i te area patéa ota'u fare

 Ua riro ta'u aau i na vahine toopiti.
 Rana' toa i rota ia'u, i pi haiho
 e ite atea e, ta'u mafatu e te vivo te ute nei
 E ua haere roa van, ua te miti,
 ma te haamanoa e te tiaturi.

 I te miti maere hia, tei faa
 i te mai i te muhu ore
 e to'na ra oto, i te taati raa o te jenua nei
 I te atea é, i te atea é rana'toa,
 tau mafatu e te vivo te ute nei.*

VIVO

I

Florida, Eldorado, Labrador, Paradis,
 Cu zîmbete de soare cînd soarele răsare,
 — Meleag de flori în valuri de aur fie oare?
 E-o țară ce se vede, sau nu-i decît un vis?
 Goi și rîzînd, pereche, în firea-mbietoare,
 Ceea ce văd sînt oameni? minuni să fie oare?
 Frumoși, mlădii și veseli, cu port de măreție
 Ființe sînt, aieveya sau vis al meu să fie?
 Desfășurate-n soare, pe marea aurie,
 Lungi flamuri de lumină, adevărindu-mi visul,
 Pe țarmuri pămîntene strămută Paradisul.
 45 Sărbătorire-n floare și flori de bucurie!

II

Fluieraș de trestie, zi
Viers voios în zori de zi!
Bine îmi vei hărăzi.

Draga mea, ascunsă-n crîng,
Freamătă ca frunza-n vînt.
Mă voi duce-n zori în crîng,
Am să joc și am să cînt.

Fluieraș de trestie, zi!
Apoi am s-alerg spre țărm
Ca valul tivit cu foc.
Apoi am s-alerg spre țărm
Ca să cînt și ca să joc.

Viers voios în zori de zi!
Crezi că dormi, dar printre flori
Ochii ți-s strălucitori.
Te prefaci că dormi, dar eu
Văd lucind surîsul tău.

Bine îmi vei hărăzi!
Vino! cînt de dragul tău
Cîntec din lumini aprins.
Vino! joc de dragul tău
Jocul dragostei nestins.

Fluieraș de trestie, zi!
Dulce-i sub frunzișul des,
Dragostea împărtășită,
Dulce-i pe nisipul des,
Lîngă marea nesfîrșită.

III

Amiaza ofilește podoabele de floare.
Cu valul molcom, marea stă adormită-n soare.
Amiaza arde crîngul, coliba o încinge;
Suflarea-nțepenește și orice zvon se stinge.
Arșița-i închegată; orice pare să fie
Cuprins de amortire; iar insula, pustie.
S-au potolit și larma și freamătul din port
Doar soarele trăiește în universul mort.
Tehura doarme, goală și singură în pat.

Perdelele sînt trase, dar cald i-a semănat
Dogoarea pe tot trupul luceferi aurii.
Tehura doarme-n tihnă; nu are-a se feri
De vreo amenințare și totuși ea tresare,
Căci duhurile morții veniră să presare
Pe pleoapa-i adormită și spaimă și-ngrozire
Cu aripă zbătută de dincolo de fire.
Pe urmă spaima piere; Tehura iar visează
Visări cu miezul dulce în somnu-i de amiază.
Întredeschide ochii, își vine în simțire
Și se întinde galeș spre viață, spre iubire.

IV. VORBEȘTE POVESTITORUL

Vecinii mei sînt acum aproape prietenii mei. Mă îmbrac și mănînc ca ei; cînd nu lucrez duc, împreună cu ei, viața lor de huzur și de veselie, cu neașteptate reveniri la seriozitate.

Seara, la picioarele tufișurilor dese deasupra cărora se înalță ciuful despletit al palmierilor, ne adunăm în grupuri — bărbați, femei și copii. Unii sînt din Tahiti, alții sînt de neam Tonga, alții Arorai din insulele Marchize. Culoarea mată a trupurilor se îmbină frumos cu frunzișul catifelat, și din piepturile lor arămii se înalță melodii vibrante care se domolesc cînd se izbesc de trunchiurile aspre ale palmierilor. O femeie începe să cînte: ca o pasăre semeață, ea se înalță deodată pînă în miez de flăcări. Strigătul ei puternic coboară și suie, plutind ca pasărea, în timp ce cîntările celorlalte femei zboară în jurul stelei în chip de sateliți credincioși. Apoi toți bărbații încheie acordul în tonică, printr-un strigăt barbar, unul singur. Așa sînt cîntecele tahitiene, numite *imene*.

Sau, pentru a cînta și a sporovăi, se adună cu toții într-o singură colibă mare. Încep cu o rugăciune — un bătrîn o spune întîi, întocmai, și toți cei de față o reiau, ca pe un refren. Apoi urmează cîntecele. Alteori se spun istorioare hazlii. Mai rar se discută chestiuni serioase, se fac propuneri înțelepte.

J.G.O.

Iată propunerea pe care am auzit-o într-o seară și care m-a uimit:

„În satul nostru, spunea un bătrîn, se văd de o vreme, ici și colo, colibe care se năruie, acoperișuri putrede, crăpate, prin care pătrunde apa cînd se întîmplă să plouă. De ce? Toată lumea trebuie să aibă adăpost. Nu ducem lipsă de lemn nici de frunziș din care să facem acoperișuri. Propun să lucrăm laolaltă o vreme, ca să ridicăm colibe încăpătoare și trainice în locul celor care nu mai sînt bune de locuit. Fiecare dintre noi va pune mîna la lucru“.

Toți cei de față, fără excepție, au aplaudat.

— E bine așa.

Și propunerea bătrînului a fost votată în unanimitate.

Ce popor înțelept, mă gîndeam eu seara, în drum spre casă.

Dar a doua zi, cînd m-am dus după noutăți și cînd am întrebat despre începerea lucrului plănuit, am văzut că nimeni nu se mai gîndește la așa ceva. Cînd i-am întrebat, mi-au răspuns doar prin surîsuri care încercau să ocolească întrebarea mea, dar care săpau totuși pe frunțile lor late și visătoare cute semnificative. M-am retras, pradă unor gînduri contradictorii: avuseseră dreptate să

aplaude propunerea bătrînului, dar poate aveau dreptate și să nu facă ceea ce-i sfătuisese el. De ce să muncească? Zeii tahitieni nu le dau oare credincioșilor hrana lor cea de toate zilele? Mîine? Poate! Iar mîine, oricum, soarele se va înălța pe cer așa cum s-a înălțat și ieri, binefăcător și senin. Ce e? lipsă de grijă, frivolitate sau — cine știe? — filozofia cea mai profundă? Ferește-te de lux, ferește-te să-i prinzi gustul zicînd că ești prevăzător! . . .

Din zi în zi îmi merge mai bine, în cele din urmă înțeleg destul de bine limba tahitienilor. Vecinii mei — trei foarte apropiați și ceilalți, numeroși, mai la depărtare, din loc în loc — mă privesc ca pe unul dintre ai lor. Tălpile mele, care calcă în fiecare zi pe pietre, s-au înăsprit, învățate acum cu pămîntul; iar trupul meu, gol aproape tot timpul, nu mai suferă din cauza soarelui.

Civilizația mă părăsește încetul cu încetul. Încep să gîndesc simplu, să nu-mi mai urăsc decît foarte puțin semenii — ba încep chiar să-i iubesc. Mă bucur de tot ce-mi dăruiește traiul slobod al omului și al animalelor. Am scăpat de ceea ce e artificial, pătrund în sînul naturii, cu certitudinea că ziua de mîine va fi asemeni celei de azi, tot atît de liberă, tot atît de frumoasă; pacea coboară asupra mea; mă desfășor după legile firii și nu-mi mai fac griji zadarnice.

Am și un prieten care a venit la mine din voia lui și desigur fără interes mărunt. E unul dintre vecinii mei, un tînăr foarte simplu și foarte frumos. I-au stîrnit curiozitatea pozele mele colorate, lucrările mele în lemn și din răspunsurile mele a tras învățătură. Vine în fiecare zi să vadă cum pictez sau cum cioplesc.

Iar seara, cînd mă odihneam după ziua de muncă, stăteam de vorbă, el îmi puneă întrebări, ca un tînăr sălbatic curios să afle, despre europeni, mai cu seamă lucruri în legătură cu dragostea — și deseori întrebările lui mă puneau în încurcătură. Dar răspunsurile lui erau și mai naive decît întrebările. Într-o zi, cînd i-am pus în mînă 50

uneltele mele și i-am cerut să încerce să sculpeze, s-a uitat la mine foarte mirat și mi-a spus, simplu, sincer, că eu nu sînt ca ceilalți, că sînt în stare de lucruri pe care alții nu le pot face. Cred că Jotefa e cel dintîi om care mi-a spus cuvintele acestea — cuvinte copilărești, fiindcă trebuie într-adevăr să fii copilăros (nu?) pentru a-ți închipui că artistul e un om folositor...

S-a întîmplat să am nevoie, pentru proiectele mele de sculptură, de lemn de trandafir; îmi trebuia o bucată destul de mare. I-am cerut sfat lui Jotefa.

„Trebuie să mergem în munți, mi-a spus el. Știu eu, într-un loc, mai mulți copaci frumoși. Dacă vrei, te duc acolo, vom tăia copacul care-ți va fi pe plac și-l vom aduce acasă împreună.“

Am plecat în zori. Potecile înguste sînt, la Tahiti, destul de anevoioase pentru un european. Între doi munți pe care nu te poți sui — doi pereți înalți de bazalt — se adîncește o crăpătură unde apa șerpuiește printre stînci pe care le surpă și pe care, în ziua cînd rîul se varsă șuvoi, le așază ceva mai departe, ca să le ia mai tîrziu de acolo și, în cele din urmă, să le împingă, să le rostogolească în mare.

De fiecare parte a acestei poteci, deseori primejduită de cascade adevărate, era un așa-zis drum, printre copaci de tot felul: arbori de pîine, arbori de fier, pandanus, burao, palmieri de cocos, ferigi uriașe — o vegetație covîrșitoare care se face tot mai sălbatică, tot mai de nepătruns pe măsură ce înaintezi spre mijlocul *Insulei*.

Mergeam amîndoi, înveșmîntați doar cu bucata de pînză prinsă în brîu, ținînd în mînă securea și trecînd de nenumărate ori pîrîul ca să folosim cîte o bucată scurtă de potecă pe care prietenul meu părea că o află mai curînd cu nasul decît cu ochii, din cauză că ierburile, frunzele și florile, punînd stăpînire pe întreg locul, făceau să domnească pretutindeni o măreață încîlceală.

Liniștea era desăvîrșită în ciuda apei care se văita printre stînci, zgomot monoton, însoțitor al tăcerii.

Și în pădurea aceea minunată, în singurătate și în tăcere, eram noi doi — el, flăcău foarte tânăr, și eu, aproape bătrîn, cu sufletul ofilit sub povara atîtor iluzii, cu trupul ostenit de atîta trudă și de lungul amar al unei moșteniri de vicii, într-o societate bolnavă la trup și la suflet!

El mergea înaintea mea, mlădios ca o sălbăticuie, androgin grațios: mi se părea că văd întrupîndu-se în el, răsufliînd odată cu el, toată măreția vegetală care ne era dăruită. Și de la ea la el, prin el, se desprindea o mireasmă de frumusețe care — îmi îmbăta sufletul, o mireasmă în care se împletea, ca o esență puternică, sentimentul de prietenie născut între noi doi datorită atracției între ceea ce e simplu și ceea ce e complex.

Era oare bărbat acela care umbla înaintea mea? Ca și la animale, la popoarele care nu poartă veșminte deosebirea între bărbat și femeie e mult mai puțin vădită decît sub cerurile noastre. Noi facem femeia și mai neputincioasă scutind-o de oboseală, adică de prilejul de a se dezvolta și o modelăm după un mincinos ideal de gracilitate.

În Tahiti, aerul pădurii și al mării întărește plămîinii tuturor, lățește toți umerii, toate soldurile, iar pietrișul țărmului ca și razele soarelui sînt mai îndurătoare cu femeile decît cu bărbații. Femeile fac aceleași munci ca bărbații, iar bărbații sînt, ca și femeile, înclinați spre huzur; ele au, în alcătuirea lor, trăsături bărbătești, ei au, în alcătuirea lor, trăsături de femeie. Această asemănare între ei înlesnește relațiile lor pe care goliciunea permanentă le lasă cu desăvîrșire curate, înlăturînd din moravuri orice gînd de necunoscut, de privilegii misterioase, de întîmplare fericită sau de furțișag binecuvîntat — veșmîntul acela sadic, culorile rușinoase și furișe pe care le are dragostea la civilizați.

De ce oare atenuarea deosebirilor între sexe, deosebire care, la „sălbatici“, făcînd ca femeia și bărbatul să împartă prietenia ca și dragostea, îndepărtează fie și gîndul de viciu, îl trezea dintr-o dată, la un bătrîn civilizat, cu primejdiosul

prestigiu al noutății, al necunoscutului? — M-am apropiat, cu tîmplele înfierbîntate. Eram, acolo, doar noi doi. Am simțit cum se apropie o faptă vinovată...

Dar poteca se terminase; pentru a trece rîul tovarășul meu de drum se întoarse și mi se înfățișă, cu pieptul înainte.

Androginul dispăruse. Era fără doar și poate bărbat, iar ochii lui nevinovați erau limpezi și luminoși ca apele domoale.

Pacea îmi cuprinse din nou sufletul și am simțit o bucurie nesfîrșită, și în trup și în suflet, atunci cînd m-am cufundat în apa rece a pîrîului.

— *Toetoe* (e rece), mi-a spus el.

— Ba nu, am răspuns eu.

Și exclamația aceasta care, în cugetul meu corespundea, făcîndu-i un sfîrșit, cu lupta dusă de mine, adineauri, împotriva unei întregi civilizații pervertite, stîrni în munte un ecou răsunător. Natura mă înțelegea, mă auzea, și acum, după luptă și după izbîndă, își înălța, la rîndu-i, glasul puternic ca să-mi spună că mă întîmpină ca pe unul dintre copiii ei.

M-am năpustit în desiş, ca și cum aş fi voit să mă topesc în sînul naturii mame. Tovarășul meu de drum, lîngă mine, își urma calea, cu privirea tot liniștită. Nu bănuise nimic: eu purtam singur povara unui gînd de ocară.

Ne apropiam de țintă. În locul acela, pereții povîrniți ai muntelui se depărtau unul de celălalt și îndărătul unei perdele încîlcite de arbori se întindea un fel de podiș foarte ascuns, pe care călăuza mea îl cunoștea însă bine. Acolo, vreo zece trunchiuri din lemn de trandafir își desfășurau larg ramurile întinse. Am început să-l lovim cu securile pe cel mai frumos și am fost nevoiți să-l ciopîrțim pentru a dobîndi o cracă potrivită scopului meu.

Loveam, îmi însîngeram mîinile cu o furie însuflețită de bucurie, intensă bucurie de a-mi potoli un fel de dumnezeiască brutalitate. Nu în copac

aş mai fi ascultat cîntecul securii mele lovind şi în alte trunchiuri, după ce acesta s-a aflat culcat la pămînt. Şi iată ce credeam că aud, rostit de securea mea în ritmul loviturilor răsunătoare:

Din rădăcină taie pădurea-aceasta-ntreagă,
Pădurea care-şi suflă asupra ta sămînţa,
În sinea ta răpune iubirea pentru tine,
Aşa precum ai rupe, în toamnă, flori de nufăr!

Bătrînul civilizat era într-adevăr răpus, ucis! Renăşteam. Sau mai curînd prindea viaţă, în mine, un om curat şi puternic. Asaltul acesta nemilos era, parcă, ultimul rămas bun adresat civilizaţiei, răului. Înflăcărîndu-se, atît de cumplite încît erau gata să fie la fel de puternice ca puritatea strălucitoare pe care o respiram, instinctele de stricăciune aţipite în străfundul tuturor sufletelor pornite spre decădere dăruiau, prin contrast, un farmec nespus vieţii simple şi sănătoase pe care o şi cunoscusem. Încercarea sufletească prin care trecusem fusese încercarea stăpînirii de sine. Acum eram alt om, eram un sălbatic, un maori.

Jotefa şi cu mine ne-am întors la colibă, liniştiţi şi voioşi, purtînd povara grea a lemnului de trandafir: Noanoa!

Soarele nu asfinţise cînd, osteniţi, ajunserăm în faţa colibei mele.

Jotefa m-a întrebat:

— Eşti mulţumit?

— Da.

Şi, în străfundul inimii, îmi spuneam mie însumi: *Da*.

Cînd dalta mea cioplea în bucata de lemn, respiram, de fiecare dată mai adînc, mireasma izbînzii şi a întineririi.

PAPE MOE

I.

Cîndva atît de mîndru de mîndra lui coroană,
Uscat acum și numai de iedă-nverzit,
Copacul vechi aruncă-n tășuri de granit,
Pe glie și pe iarbă o umbră de prihană.

Slăvesc copiii ziua nălțînd cîntări curate.
Venind de pretutindenii, iubirea le e rază
Bărbaților culcați în fînețe-nmiresmate.
Dar, umilit, copacul în zare stă de pază.

Păsări își cîntă zborul cu-aripi fremătătoare.
Secerătorul cîntă sămînța roditoare.
Frumos și bine-i totul și imn de strălucire!

Blînd, cerul îi surîde cîmpiei nesfîrșite
Care trimite-n snopuri arome împletite.
Dar arborele morții grăiește pustiire.

Prin valea Punaru — fisura cea mare din insula
Tahiti — se ajunge pe podișul Tamanau. De
acolo se văd Diadema, Orofena, Arorai; — cen-
trul *Insulei*. Mulți îmi vorbiseră despre locurile
acestea și m-am hotărît să mă duc să petrec acolo
cîteva zile, singur.

— Dar ce vei face noaptea?

55 — Te vor chinui *tupapau* (duhurile).

— Ești ori prea îndrăzneț, ori nebun, de te duci să tulburi liniștea duhurilor muntelui!...

Dar îngrijorarea bunilor mei prieteni tahitieni mi-a stîrnit doar și mai mult curiozitatea.

Am plecat deci, într-o dimineață.

Timp de aproape două ore, am putut merge pe cărarea care urma cursul râului Punaru. Mai târziu însă am fost silit să trec râul de mai multe ori. Iar pereții muntelui, de o parte și de alta, se făceau tot mai drepți; desprinși din stîncă, bolovani uriași căzuseră pînă în mijlocul apei. Neavînd deci încotro, am călătorit de acolo mai departe prin apa care îmi ajungea cînd pînă la genunchi, cînd pînă la umeri.

Între pereții foarte înalți, soarele abia se vedea. Pe cerul albastru închis, aproape că zăreai stelele, în plină zi.

Către ora cinci, cum soarele cobora spre asfințit, începusem să mă gîndesc la locul unde-mi voi petrece noaptea, cînd am zărit, pe dreapta, o întindere de pămînt aproape neted pe care creșteau, amestecate, ferigi, bananieri sălbatici și arbori burao. Am avut norocul să găsesc cîteva banane coapte. Am făcut, în grabă, cîteva surcele ca să coc bananele care mi-au alcătuit prînzul. Apoi, de bine de rău, m-am culcat la rădăcina unui copac în ramurile căruia împletisem cîteva frunze de bananier ca să fiu adăpostit dacă ar fi venit vreo ploaie.

Era frig și călătoria pe care o întreprinsesem prin apă mă făcea să tremur. Am dormit prost. De teamă că porcii sălbatici mi-ar jupui picioarele, îmi legasem de încheietura mîinii funia de care mi-era prinsă securea. Era întuneric beznă. Nu puteam deosebi nimic decît, foarte aproape de capul meu, un fel de pulbere fosforescentă care-mi stîrnea o ciudată neliniște. Zîmbeam gîndindu-mă la poveștile pe care mi le spusese localnicii maori despre *tupapau*, duhul rău care se trezește noaptea și îi chinuie pe oamenii adormiți. Își are sălașul în miezul muntelui pe care pădu-

rea îl înveșmîntează în întuneric. Acolo, el se înmulțește și sufletele morților îi sporesc cohortele. Vai omului viu care se avîntă pe meleagurile bînuite de acești demoni! iar eu eram foarte nesăbuit. Într-adevăr, visele mele au fost foarte neliniștite.

Am aflat mai târziu că pulberea aceea vine de la un soi deosebit de ciuperci. Ele cresc în locuri umede, pe vreascuri ca acelea cu care-mi făcusem focul.

A doua zi în zori am pornit din nou la drum.

Rîul, din ce în ce mai năvalnic — pîrîu întîi, apoi torent, apoi cascadă — făcea cotituri din ce în ce mai numeroase; foarte adesea nu era nici o potecă, și de foarte multe ori mă ajutam cu mîinile, trecînd din cracă în cracă și punînd rareori piciorul pe pămînt uscat.

Din fundul apei, raci uriași mă priveau, spunîndu-mi parcă: „Ce cauți tu aici?” Și țipari străvechi se îndepărtau repede cînd ajungeam aproape de ei.

Dintr-o dată, la o cotitură neașteptată, am zărit cum stătea în picioare, lîngă peretele de stîncă pe care mai mult îl mîngîia decît îl folosea ca sprijin, o fată fără veșminte care bea apă dintr-un izvor pornit foarte de sus, dintre pietre. După ce a isprăvit de băut, luă apă în palme și o lăsă să i se prelingă între sîni. Apoi — nu făcusem totuși nici un zgomot — ca o antilopă sfioasă care din instinct ghicește prezența străinului, și-a plecat capul, privind cercetător desișul în care eram ascuns. Privirea mea n-o întîlni pe a ei. De îndată ce m-a văzut, s-a aruncat în apă, strigînd: *Tae-hae!* (cumplit!). M-am uitat repede în apă: nu era acolo decît un țipar uriaș care se strecura, unduind, printre pietrele prundișului.

Nu fără greutate, nu fără oboseală, am ajuns în cele din urmă aproape de Arorai, creștetul *Insulei*, muntele cel temut. Era seara, răsărea luna și, privind-o, îmi aminteam de dialogul sacru purtat odinioară chiar pe meleagurile acelea,

57 scenă pe care i-a merit-o legenda:

„Hina îi spunea lui Tefatu:

— Dă viață omului și după moarte.

„Zeul *Pământului* îi răspunse Zeiței *Lunii*:

— Nu, nu-i voi da din nou viață.

Omul va muri, verdeța pământului va muri, asemeni celor care se hrănesc cu ea, pământul va muri, pământul se va isprăvi și nu se va mai naște.“

„Hina răspunse:

— Fie cum ți-e placul. Eu însă voi da din nou viață *Lunii*.

Și ceea ce era în stăpânirea Hinei a fost mai departe, ceea ce era în stăpânirea lui Tefatu a pierit, și omul a trebuit să moară.“

V. (proiectat)
PARTEA A DOUA

PAPE MOE

I

Izvor de ape limpezi, lucirea ta curată
În juru-mi răspîndește lumină-adevărată.
Izvor de bucurie, în glasul tău se-avîntă
Și sfat de-nțelepciune și Taina cea mai sfîntă.

Pe malurile tale viața de-odinioară
Voioasă se-nfiripă, ne-ncătușată, iară.
Din apa ta curată m-oi adăpa, prelung,
Simțirea de prihană din inimă s-alung.
Cu apa ta pe frunte, pe față și pe mîină,
Voi alunga dogoarea sleită și păgîină.
Cu tine răcorindu-mi pleoapa, voi vedea,
În tine oglindită, așa cum surîdea
Sub soare-odinioară, viața fericită.

Îi văd în veselie cu dragoste-mpletită:
Pășesc, cu mersul molcom, perechi de-ndrăgostiți
Și cete de prieteni; cu toți sînt veniți
Prin iarba-nmiresmată, înveșmîntați cu soare,
Să vadă de aproape, de-aproape să-mpresoare
Izvorul care, sprinten, își rîde rîsul clar.
Venit-au să se scalde în apă de cleștar,
Venit-au, laolaltă urniți, copil, părinte,

59 Să-și scalde-n apă trupul cu sînge prea fierbinte.

Venit-au și bătrânii cu părul colilie,
Bunica și bunicul — blîndețe și mîndrie —
Și tați cu ochi de vultur. Slăvesc sărbătorire
Sub semn de voie bună, lumină și iubire.
Lumina se așterne pe fruntea-ngîndurată
A zeului de spaimă — putere ne-ndurată.
Măreț, morman de piatră, morman de veacuri multe,
Își nalță-amenințarea: poporul să-l asculte,
Să ia aminte omul că zeii sînt stăpîni,
Prinos li se cuvine din neamuri de străbuni,
Iar floarea de lumină care pe chip îi joacă
Să o culeagă omul, apoi din nou s-o treacă
Spre zeii care-adună sub legea lor de fier
Viața ce se naște, viețile ce pier,
Și dragostea, și ziua, și zorile, și firea.
Pe fruntea lui semeață a dăltuit menirea:
— De știi că se cuvine să torni cu dărnicie
Sînge de om în cupa care de-o veșnicie
A noastră e, atuncea primi-vei răsplătire:
Virtuții tale da-vom înaltă prețuire:
Șuvoi bogat de viață în vine să-ți alerge.
Dar dacă obiceiul din vrerea ta se șterge
De-a ne aduce slavă, fii aspru pedepsit!

Și deodată, iată — slăvit tu, cel ursit! —
O flacăra se-aprinde-n a zeului privire
Și scapără un fulger ce-n mare strălucire
Incununează fruntea unui flăcău ales.
Cutremurat se-nalță, fiindcă a-nțeles
Că zeii îl înseamnă cu foc pe el anume.
Împrăstie, din sine, tot soarele din lume.
Virtutea-i înăscută l-a dăruit cu semn,
Nainte ca Stăpînul să-l socotească demn.
Și sufletul de raze străbate peste mare,
Peste cîmpii și ape, către ostroave-n zare,
Pînă spre ceruri șapte, cîndva învolburate.
El va înfrînge, mîine, și timpurile roate,
Și numărul, topindu-și lumina-n nesfîrșit,
În ochii lui Taora de către zei ursit.
Pe chipu-acesta falnic poporul va citi
Și gloria de astăzi și slava ce va fi,

Și legea care spune că moartea e să fie
Ca un prilej cucernic de-naltă bucurie
Cui e semeț și tare și știe totodată
Cu moartea să-mpletească iubire-naripată.
Și zeul și alesul primesc închinăciune.
Din ceruri dezmiardarea coboară și supune
Iubirii pe iubite; din dragostea-izvor
Se naște o cântare și se înalță-n zbor.

Imene! Pretutindenii miresmele de sînge!
Și roșul lui puternic, ce peste tot înfrînge
Supune, cucerește, domnește, dă poruncă,
Aduce desfătare și desfătare încă,
Își gîlgîie căldura din rană și din gură,
Grăbit să-i dăruiască iubirii jertfă pură.
Din zare-n zare prinsă, se-ntinde fără cută
Perdea de aur roșu de către om făcută.
E sîngele, e roșul de foc ce nu se stinge,
Din miez cărnos de poame-njunghiate se prelinge.
Stîrnește roșu-n mare și-n roșu se aprinde
Pe stîncă ascuțită, cînd valul o cuprinde
Ca o suflare vie, mireasma lui răsare
Din apa nesecată-a izvorului în care
Femeile se scaldă; și-apoi mireasma suie
Spre adieri înalte cu unda amăruie
Și-n ceasul de amiază și către soare-apune.

II

O, frumusețe nouă a unor vremi străbune!
Pe malul ce se-ntinde, tivind nemărginirea,
Să-nvie libertatea, să-nvie fericirea
Vieții de-odinioară; ca apa și văzduhul
Să fii un dar al firii, să te-mpletești cu duhul
A tot ce e pe lume, să fii îngemănare
Cu sufletul tăriei ascuns în miez de floare.

Izvor ce porți în tine o taină de demult,
Izvor de altădată, viersul ți-l ascult.

61 Nici sufletul, nici valea nu se mai înfioară

În umbra blestemată-a copacului de-ocară.
Eu am uitat de-acasă, de doruri și de jale
Și vin la tine, Fire, la darurile tale
Cu inima aprinsă, cu sufletul tihnit,
Așa cum, mumă Fire, din veac le-ai zămislit.
Soare—Răsare! Astăzi îmi caut adăpost
În raza înnoită a lumii care-a fost.
Meleag care să-mi fie un leagăn nou, o țară,
Meleag unde m-aș crede născut a doua oară.
În adevăr și pace găsit-am izbăvire.
Totu-i frumos și bine și imn de strălucire.

VI. VORBEȘTE POVESTITORUL

De o bucată de vreme mă posomorîsem. Pricină din care munca mea suferea. E drept că-mi lipseau multe documente; dar, mai cu seamă, îmi lipsea voioșia.

Trecuseră mai multe luni de cînd o trimisesem înapoi la Papeete pe Titi, trecuseră mai multe luni de cînd nu mai auzisem gungureala vahinei care, neîncetat, îmi puneă aceleași întrebări despre aceleași lucruri, eu răspunzîndu-i mereu cu aceleași povești. O astfel de liniște nu-mi pria.

Am hotărît să plec, să fac în jurul insulei o călătorie al cărei soroc de încheiere nu mi-l pusesem în gînd.

În timp ce-mi adunam cîteva lucruri trebuincioase călătoriei și-mi orînduiam studiile, vecinul și proprietarul meu, prietenul Anani, mă privea cu îngrijorare. Se hotărî în cele din urmă să mă întrebe dacă mă pregătesc de plecare. I-am răspuns că nu, că mă pregătesc doar pentru o plimbare de cîteva zile, că am să mă întorc. El nu m-a crezut și a început să plîngă. Femeia a venit și ea, și mi-a spus că-i sînt drag, că n-am nevoie de bani ca să trăiesc printre ei; că într-o zi voi putea să-mi am lăcașul de veci acolo: și mi-a arătat, aproape de colibă, un loc împodobit cu un copăcel...

Am simțit dorința de a mă odihni pe veci acolo: cel puțin nu mă va tulbura nimeni, în vecii vecilor...

— Voi europenii, a spus femeia lui Anani, făgăduiți întotdeauna că rămîneți și, cînd în cele din urmă prindem drag de voi, plecați! Ne tot făgăduiți că vă veți întoarce, dar nu vă mai întoarceți niciodată!

— Eu pot să spun cu jurămînt că gîndul meu e să mă întorc peste cîteva zile. Mai tîrziu (nu îndrăzneam să mint) oi mai vedea eu.

În sfîrșit am plecat.

Părăsind drumul de pe țărmul mării, urmez o cărare îngustă, într-un desiș care pătrunde pînă destul de departe în ținutul de munte, și ajung într-o vîlcea unde oamenii trăiesc după vechile obiceiuri maori. Sînt fericiți și calmi. Visează, iubesc, mai și dorm, cîntă, se roagă, iar eu văd limpede, chiar dacă nu-mi stau dinaintea ochilor, statuile zeităților lor feminine, statuile Hinei și sărbătoririle în cinstea zeiței Lunii. Idolul, făcut dintr-un singur bloc de piatră, măsoară zece picioare¹ de la un număr la celălalt și douăzeci de picioare în înălțime. Pe cap, poartă, în chip de căciulă, o piatră uriașă de culoare roșietică. În jurul idolului oamenii dansează după ritul de odinioară — *Matamua* — și *vivo* își potrivește sunetul — limpede și vesel, melancolic și întunecat — fiecărei ore care urmează altor și altor ore.

Merg mai departe.

La Taravao, în capătul Insulei, un jandarm îmi împrumută calul său și gonesc pe coasta de răsărit, puțin cercetată de europeni.

La Faone, district mic, înaintea districtului Itia, mă aud strigat de un indigen:

— Hei! Omule care faci oameni (știe că sînt pictor). *Haere mai te mahai* (vino să mănînci cu noi), formulă tahitiană de ospitalitate.

Nu m-am lăsat rugat; prea e îmbietor și blînd surîsul care însoțește invitația. Descalec; gazda mea ia calul și, fără slugărnicie, simplu și cu îndemînare, îl priponește de o cracă. Și intrăm amîndoi într-o colibă în care, așezați pe jos, sînt

¹ Un picior=30,48 centimetri. (N. Tr.)

adunați laolaltă bărbați, femei și copii care stau de vorbă și fumează.

— Unde te duci? mă întreabă o femeie maori frumoasă, în vîrstă de vreo patruzeci de ani.

— Mă duc la Itia.

— De ce?

Nu știu ce mi-a venit sau poate că, fără să-mi dau seama, mărturiseam scopul adevărat, ascuns mie însumi, al călătoriei mele:

— Să-mi găsesc acolo o femeie, am răspuns.

— Itia are multe femei, frumoase toate. Vrei una?

— Da.

— Dacă vrei, îți dau eu una. E fata mea.

— E tînără?

— Da.

— Sănătoasă?

— Da.

— Bine. Adu-mi-o.

Femeia ieși.

După un sfert de oră, în vreme ce erau aduse, pentru prînzul maori, banane sălbatice, crevete și un pește, femeia s-a întors, urmată de o fată înaltă care ținea în mînă un pachet mic. Prin rochia de pînză subțire, trandafirie, se vedea pielea aurie a umerilor și a brațelor. Sfîcurile tari arătau locul pieptului; pe chipul ei încîntător n-am recunoscut trăsăturile pe care, pînă atunci, le văzusem în insulă, și părul ei era cu totul deosebit, des ca iarba și puțin creț. În soare, toate acestea alcătuiau o beție de culori.

Am aflat mai apoi că se trage din Tonga.

După ce s-a așezat lîngă mine, i-am pus cîteva întrebări:

— Ți-e teamă de mine?

— *Aita* (nu).

— Vrei să locuiești tot timpul în coliba mea?

— *Eha* (da).

— N-ai fost niciodată *bolnavă*?

— *Aita*.

Atîta tot. Îmi bătea inima în vreme ce fata, nepăsătoare, așeza pe jos, dinaintea mea, pe o

foaie mare de bananier, hrana care mi-era oferită. Am mâncat cu poftă, dar eram preocupat, intimidat. Fetița asta de vreo treisprezece ani mă fermeca și mă înspăimînta. Ce se petrecea în sufletul ei? Iar eu, atît de bătrîn pentru ea, șovăiam, o clipă, să închei o înțelegere atît de repede născocită și hotărîtă. — Poate e un tîrg pe care l-au dezbătut între ele... mă gîndeam eu; poate că mama a poruncit, a cerut apăsător; poate, și totuși îmi dădeam seama bine că fata dă semne de independență și de mîndrie, însușiri proprii rasei.

Temerile mi-au trecut cînd am văzut că fata are, fără doar și poate, ținuta, expresia senină care însoțește la fapăturile tinere o faptă cinstită, demnă de laudă. Dar linia zeflemitoare a gurii, bună și senzuală dealtfel, mă prevenea că în primejdie sînt eu, nu ea...

N-aș îndrăzni să spun că atunci cînd am trecut pragul colibeii nu mi-era inima strînsă de o spaimă ciudată, de o temere dureroasă, de o frică adevărată.

Mi-am dezlegat calul și am încălecat. Fata mergea în urma mea; mama ei, un bărbat, două femei tinere (mătușile ei, zicea fata) mergeau cu toții în urma mea.

Ne întorceam la Taravao, la nouă kilometri de Faone.

Dar după primul kilometru mi-a spus: *Parahi teie* (oprește). Am descălecat și am intrat într-o colibă mare, curată, aproape bogată — bogată în roade ale pămîntului; cu rogojini frumoase pe jos, așezate pe straturi de fîn; era coliba unei perechi încă tinere și foarte binevoitoare. Logodnica mea se așază lîngă femeie și mi-o prezintă.

— Mama mea.

Urmă o clipă de tăcere și, dintr-un păhărel plin cu apă proaspătă, am băut cu toții, pe rînd, ca și cum am fi îndeplinit un rit familial.

Pe urmă, femeia pe care logodnica mea mi-o prezentase, numind-o mama ei, mi-a spus, cu privirea înduioșată, cu lacrimi în ochi:

— Ești om bun?

Am răspuns, (nu fără tulburare), după ce mi-am întrebat cugetul:

— Da.

— O vei face fericită pe fiica mea?

— Da.

— Să se întoarcă după opt zile. Dacă nu e fericită, te va părăsi.

O tăcere prelungită. În cele din urmă am ieșit cu toții și eu, din nou călare, am plecat mai departe, urmat de alaiul meu.

În drum, am întâlnit mai multe persoane care-mi cunoșteau noua familie și care, salutând, îi spuneau fetei:

— Ia te uită! Acum ești *vahine* a unui francez! Să fii fericită! Norocul fie cu tine! — În ochii ei stăruia îndoiala.

Un lucru mă îngrijora: cum de avea Tehura (așa o chema) două mame? Am întrebat-o pe cea dintâi, cea care mi-o dăruise:

— De ce m-ai mințit?

Mama Tehurei a răspuns:

— Și cealaltă e mama ei, mama care a alăptat-o, mama care-i poartă de grijă.

În tot timpul călătoriei m-am lăsat pradă visării și calul, simțind că nu mai e strunit, călca neîncrezător, împiedicându-se de bolovani.

La Taravao i-am înapoiat jandarmului calul. Nevasta jandarmului, o franțuzoaică lipsită de răutate dar și de finețe, mi-a spus:

— Cum? Duci cu dumneata o pațachină?

Și ochii ei plini de ură o despuiau pe fata care înfrunta cu o nepăsare semeață cercetarea aceea de ocară. Am privit o clipă spectacolul simbolic pe care mi-l ofereau aceste două femei: decăderea față în față cu floarea proaspătă, legea față în față cu credința, artificul față în față cu natura, și asupra uneia cealaltă arunca suflarea necurată a minciunii și a răutății.

Două rase stăteau față în față, și eu mă rușinam de a mea. Mi se părea că pătează cu un nor de fum îmbâcsit cerul atât de frumos. Mi-am întors repede privirea de la ea și am purtat-o, spre

odihnă și bucurie, spre strălucirea aurului viu pe care și începusem a-l iubi.

Despărțirea de familie a avut loc la Taravao, la chinezul care vinde de toate, și oameni și dobitoace.

Logodnica mea și cu mine ne-am suit în vehiculul public care avea să ne ducă la douăzeci și cinci de kilometri depărtare, la Mataeia, la mine acasă.

•

Femeia mea era puțin vorbăreață, melancolică și zeflemitoare.

Ne cercetam unul pe celălalt din priviri, mereu, dar ea îmi rămânea de nepătruns, pe când eu am fost repede înfrînt în luptă. Degeaba îmi făgăduisem să mă supraveghez, să mă stăpînesc, ca să rămîn privitor plin de pătrundere, nervii mei o luau mereu înaintea celor mai trainice hotărîri și așa am ajuns în scurtă vreme, pentru Tehura, ca o carte deschisă.

În felul acesta — spre paguba mea, oarecum pe propria-mi piele — vedeam cu ochii marea deosebire care desparte sufletul oceanian de sufletul latin, cel francez mai cu seamă. Sufletul maori nu se dezvăluie de la început; trebuie să ai multă răbdare și să-l studiezi îndelung pentru a ajunge să-l cunoști. La început îți scapă, te descumpănește în mii de feluri, așa cum e, învăluit în rîsete și în nestatornicie; și în vreme ce te lași furat de semnele acestea, crezînd că sînt semne ale unui adevăr profund și nu încercarea de a juca un personaj, te cercetează cu o privire tihnită și sigură, venită din străfundurile nepăsării sale voioase și a copilăroasei sale frivolități.

S-a scurs o săptămînă în timpul căreia m-am simțit copil — stare necunoscută mie. O iubeam pe Tehura și-i spuneam că o iubesc, ceea ce o făcea să surîdă: știa prea bine! Părea că mă iubește și ea — dar pe tăcute. Uneori însă, noaptea, fulgere străbăteau pielea de aur a Tehurei...

În ziua a opta — mi se părea că abia intrasem împreună, prima oară, în colibă — Tehura mi-a

cerut voie să se ducă s-o vadă pe mama ei, la Faone, așa cum făgăduisem. Neavînd încotro m-am învoit, cu tristețe și, după ce am înnodat în baptista ei cîteva plăsturi ca să-și poată plăti călătoria și ca să-i cumpere rom tatălui ei, am condus-o la vehiculul public.

Pentru mine a fost un rămas bun definitiv. Se va întoarce oare?

Coliba mea, atît de pustie acum, mă izgonea. Nu-mi puteam opri gîndul asupra nici unei lucrări...

După cîteva zile s-a întors.

•

Atunci a început viața pe deplin fericită, întemeiată pe siguranța zilei de mîine, pe încrederea pe care o aveam unul în celălalt, pe certitudinea că ne iubim unul pe celălalt.

Eu îmi reluasem munca; fericirea își făcuse sălaș în coliba mea: răsărea odată cu soarele, strălucitoare ca și el. Chipul auriu al Tehurei revărsa voioșie și lumină în casă și asupra priveliștii din jur. Și eram amîndoi atît de simpli! Ce plăcut era, dimineța, cînd ne duceam amîndoi să ne răcorim în pîrîul din preajma colibei, așa cum făcuseră desigur, în paradis, cel dintîi bărbat și cea dintîi femeie.

Rai tahitian, *nave nave fenua*...

Și Eva acestui rai e a mea, din ce în ce mai supusă, mai iubitoare. Eram ca învăluit într-o mi-reasmă. *Noanoa*! A pătruns în viața mea la clipa potrivită: mai curînd n-aș fi înțeles-o, și poate că mai tîrziu ar fi fost prea tîrziu! Azi o înțeleg tot atît cît o iubesc și datorită ei pătrund în sfîrșit taine multe care înainte îmi rămîneau închise. Dar, deocamdată, toate acestea nu le judecă gîndirea mea, nu le pune la păstrare memoria mea. Tot ce-mi spune Tehura se adresează simțirii mele: în simțurile și în sentimentele mele voi regăsi mai tîrziu scrise cuvintele ei. Ea mă duce astfel, mai sigur decît pe oricare altă cale, la cunoșterea deplină a rasei sale, dîndu-mi lec-

ții de viață cotidiană. Nu mai simt trecerea zilelor și a orelor, nu mai știu ce e rău și ce e bine. Fericirea e atît de străină de curgerea vremii, încît înlătură din mintea noastră ideea de timp; și cînd e frumoasă, viața e și bună.

Tehura nu mă tulbură cînd lucrez sau cînd visez; atunci, din instinct, tace. Știe foarte bine cînd poate ridica glasul fără să mă supere; atunci vorbim despre Europa și despre Dumnezeu și despre zei; eu o învăț și ea mă învață.

Am fost nevoit să plec o zi la Papeete. Făgăduisem să mă întorc chiar în seara zilei, dar cum vehiculul în care m-am suit m-a lăsat la jumătate de drum, am fost nevoit să parcurg restul de cale pe jos și era unu noaptea cînd m-am întors acasă.

N-aveam decît foarte puține lumînări atunci, proviziile urmînd să fie reînnoite.

Cînd am deschis ușa, lampa era stinsă, încăperea era în întuneric. Am avut deodată simțămîntul unei spaime prevestitoare și o bănuială: sigur că pasărea a zburat. Am aprins repede un chibrit și am văzut...

Nemișcată, goală, culcată pe burtă, cu ochii mari deschiși, înspăimîntați, Tehura mă privea și părea că nu mă recunoaște. Chiar și eu am rămas, timp de cîteva clipe, într-o ciudată îndoială. Molipsindu-mă de la spaimele Tehurei, mi se părea că o lumină fosforescentă radiază din ochii ei cu privirea ațintită. Niciodată n-o văzusem atît de frumoasă — frumusețe atît de tulburătoare, mai cu seamă. Și apoi, în semiîntunericul în care sălășluiau fără îndoială arătări primejdioase și păreri cu două înțelesuri, mă temeam să fac vreun gest care să ducă la culme spaimea copilei. Puteam ști oare drept ce mă ia, în clipa aceea? Așa cum eram, cu chipul îngrijorat, ea m-ar fi putut lua drept unul din demonii, unul din duhurile — *tupapau* — despre care legendele neamului ei spun că bîntuie nopțile fără somn. Știam eu oare cine e copila aceea, cu adevărat? Intensitatea simțirii care o stăpînea, sub legea trupească și sufletească a superstițiilor ei, mi-o făceau atît de

străină, atît de altminteri decît tot ce văzusem pînă în ziua aceea.

În sfîrșit își reveni și eu mi-am luat îndrăzneala să o liniștesc, ca să-i dau din nou încredere în mine. M-a ascultat, supărată, apoi mi-a spus, cu glas în care fremăta suspinul de plîns:

— Să nu mă mai lași așa singură, fără lumină.

Dar de îndată ce s-a risipit spaima, s-a trezit gelozia.

— Ce ai făcut la oraș? Ai fost la femei din acelea care se duc la tîrg să bea și să danseze și pe urmă se dau ofițerilor, mateloților, oricui...

N-am lăsat să se înnădească între noi gîlceava și noaptea aceea a fost duioasă, duioasă și fierbinte, o noapte tropicală.

*

Tehura era cînd înțeleaptă și foarte drăgăstoasă, cînd smintită și ușuratică, două fapte într-una singură, luîndu-și locul una alteia pe neașteptate, cu cea mai descumpănitoare repezi-ciune. Nu era schimbătoare, era dublă: copil al unei rase *vechi*.

Într-o zi, veșnicul jidov rătăcitor — care vămuiește marea și uscatul — sosește în districtul nostru aducînd o cutie cu podoabe făcute din aramă aurită. Negustorul își întinde marfa, femeile îl înconjoară. O pereche de cercei trece din mîna în mîna, ochii tuturor femeilor strălucesc, toate doresc podoaba.

Tehura încruntă sprînceană și se uită la mine. Vrea perechea de cercei și ochii ei sînt limpede grăitori, dar eu mă prefac a nu înțelege.

Mă trage de o parte.

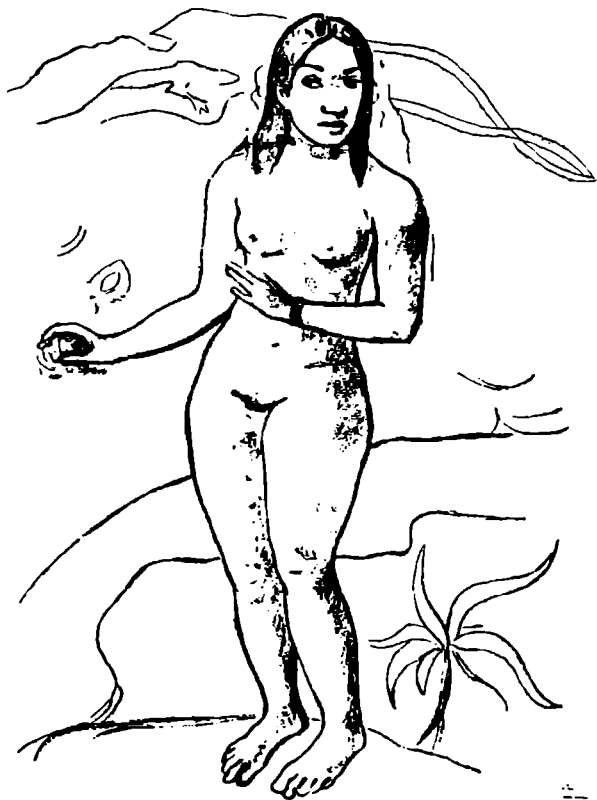
— Îi vreau.

Îi spun că în Franța o prostie de felul acesta face doar doi franci, fiindcă e din *aramă*.

— *Noatu*. Îi vreau.

— Dar e o nebunie să plătim douăzeci de franci o porcărie ca asta. Nu.

— Îi vreau.

Și, vorbind repede și pățimaș, cu lacrimile în ochi:

— Cum, nu ți-ar fi rușine să vezi podoaba asta la urechile altei femei? Unul a și spus că-și vinde calul ca să-i dăruiască cerceii vahinei lui!

Nu mă pot hotărî să fac o asemenea nerozie și, brutal, refuz.

Înfrîntă, Tehura mă privește lung; tace și plînge.

Mă îndepărtez, mă întorc, îi dau douăzeci de franci evreului și soarele strălucește din nou.

După două zile — era duminică — Tehura se gătea de zor. Își spălase părul cu săpun, îl uscaseră la soare și la urmă îl unsese cu uleiuri parfumate; 72

rochia era făcută dintr-una din batistele *mele*; Tehura avea o floare la ureche și picioarele goale. Se duce la templu, repetînd psalmii pe care îi va spune acolo.

— Dar cerceii? o întreb eu.

Tehura se strîmbă, cu dispreț:

— *Aramă! Aita piru. Pirupiru.*

Și, izbucnind în rîs, trece pragul colibeii și se duce la templu — în dispoziție gravă din nou.

La ora odihnei de după prînz, fără veșminte, goi, simpli, stăm în ațipire, în ziua aceea ca și în alte zile, unul lîngă celălalt, sau visăm — și poate că în visul ei Tehura vede strălucirea altei perechi de cercei. Eu aș vrea să uit tot ce știu și să dorm mereu...

La Mataiea a avut loc o nuntă mare, o nuntă adevărată, nuntă legală pe care misionarii se străduiesc s-o impună tahitienilor botezați.

Am fost poftit și eu; Tehura m-a însoțit.

Mîncarea era partea de temei a sărbătorii, și obiceiul ține ca, în astfel de solemnități, să fie desfășurat cel mai grozav lux culinar; purcei de lapte fripți întregi pe pietre încinse, nemaipomenită abundență de pește, de maiore, de banane sălbatice, de taro, etc. Masa, la care stătea un număr mare de oaspeți, era așezată sub un acoperiș improvizat, frumos împodobit cu frunze și cu flori.

Toate rudele și toți prietenii soților erau de față.

Mireasa — învățătoare în locul acela — aproape albă, se căsătorește cu un maori neaș, fiu al căpeteniei din Punaania. Ea învățase la *școala de misionari* de la Papeete și episcopul protestant care se interesa de ea o silise să facă această căsătorie — cam în grabă, zice-se. Acolo, ceea ce vor misionarii vrea și Dumnezeu.

Se mănîncă și se bea mult și, după o oră, încep cuvîntările. Sînt numeroase. Rostite în ordine, metodic; o întrecere de vorbire frumoasă, într-adevăr ciudată și plină de neprevăzut.

Urmează apoi ce e mai însemnat: care dintre cele două familii va da un nume nou miresei? Datina acesta națională, care vine din strămoși, e un drept de preț foarte invidiat. Nu rareori se întâmplă ca discuția să se schimbe în încăierare.

Atunci nu s-a întâmplat însă nimic de felul acesta. Toți oaspeții erau cordiali, veseli — și cam beți! Sărmana mea vahine, pe care o tot îndemnaseră vecinele ei de masă (eu n-o supravegheam), a plecat de acolo beată turtă, vai! și mi-a fost foarte greu s-o duc acasă: veselă da, dar și tare grea!

În capul mesei trona nevasta căpeteniei din Punaania, avînd o ținută de mare demnitate. Rochia ei de catifea portocalie, pretențioasă și bizară, îi dădea oarecum înfățișarea unei eroine de bîlci. Dar grația înăscută a neamului și conștiința rangului dădeau veșmintelor ei caraghioase un fel de măreție; în sărbătoarea aceasta tahitiană, mi se părea că ea adaugă aburilor de mîncare și mirosului de flori insulare o mireasmă mai puternică decît toate celelalte și care le însuma pe toate — *noanoa!*

Lîngă ea stătea o străbunică de o sută de ani, îngrozitor de posmăgită și dinții ei sănătoși de canibal o făceau și mai înfricoșătoare. Nemișcată, țeapănă, aproape ca o mumie, o interesa prea puțin ceea ce se petrece în jurul ei. Dar pentru mine era grăitor un tatuaj de pe obrazul ei, un semn întunecat, de formă nehotărîta, amintind stilul unei litere latine.

Văzusem multe tatuaje, dar nici unul de acest fel: era fără îndoială european. Mi s-a spus că odinioară misionarii pedepseau păcatele cărnii înfierînd anumite femei cu un semn de infamie, de prevestire a iadului, ceea ce le copleșea cu ocară — nu din pricina păcatului săvîrșit, ci din pricină că le făcea de rîs un asemenea semn de nimicire și de hulă. Am înțeles atunci de ce se ferește neamul maori de europeni, simțămînt care mai trăiește și azi, dar pe care, dealtfel, îl atenuază mult generoasa ospitalitate oceaniană. Cît de mulți ani o despart pe străbunica pe care pre-

otul a însemnat-o de tînăra pe care preotul o cunună! Semnul se vede încă, îndoită mărturie de infamie: și pentru neamul maori care l-a primit și, fără îndoială, pentru neamul care l-a dat . . . După cinci luni, mireasa a născut un copil sănătos și frumos. Furie a părinților care cer despărțirea. Tînărul soț nici nu vrea să audă:

— Dacă ne iubim, tot una e. Nu stă în obiceiul nostru să adoptăm copiii altora? Eu îl adopt pe acesta.

Dar ceva rămase nelămurit în povestea asta: de ce oare episcopul, cu o faimă de mare cuce-ritor, s-a zbatut atîta ca să grăbească ceremonia legală și religioasă a căsătoriei? Limbile otrăvite insinuau că . . . Dar ce nu spun limbile otrăvite? Îngerul Bunevestiri știe poate să dezlege taina aceasta . . .

Și poate că: tot una e!

VII. PARAHİ TE MARAE

I

Lăcaș păgîn de rugă, de spaimă și fior
Pe-ostrovul fericirii, cu creștetul în nor,
Se-nalță și domnește pe culmile de stei,
Pe muntele Arorai, sălaș ales de zei.
Acolo, în vechime, se prelingea pe stîncă
Șuvoi de sînge tînăr, din jertfa vie încă.
Iar sîngele acesta era împărtășire
Cu taina coborîță din larga nemurire.
Atua, înțelepții, evlavioși urmau
Acele datini crude; pieirea o curmau
Curmînd astfel viața; și omul era tare
Pe-acele vremi, și glia bogată, roditoare,
Iubirea înflorită sub semnul voiei bune
Dar și sub revărsarea șuvoiului ce pune
În lume stăpînirea durerii și-a urgiei
În clocot coborîță din bolțile țariei.
Minune scăpătată a veacului apus!
Pe-atuncea Otahiti, rîzînd, cu fruntea sus,
Înveselea lumina. Pe-atuncea jertfitorii
Vărsau, cu sete, sînge sub pavăza vîltorii
Din ceruri coborîță, în timp ce, glorios,
Nălța în veac Taroa neiertător prinos
De sînge care-aprinde-a eroilor virtute.

II

Altarele de jertfă se-nalță-acum tăcute,
 Nu se mai varsă sînge; virtutea lîncezește,
 Tot mai puțin e neamul, iubirea nu mai crește
 Din inimi oboșite; iar teama, prevederea,
 Au sugrumat izvorul de sînge; și puterea
 Nu se mai ține trează sub greaua apăsare
 A razelor de-amiază; simțirea nu tresare
 Ci zace, adormită, în roditorul val
 De sevă tropicală, ibiscus și santal,
 Ferigă uriașă, liane-ncolăcite
 Sub coperirea largă a crengilor boltite
 Și dintre umbre dese — Fantastice perdele —
 Și dintre trunchiuri groase, cu străluciri în ele
 Se-nalță, împletite, miresme cald-amare.
 Pădurea-și răspîndește bogata răsuflare
 Și dărnicia este puterea ei din veac
 Sûrmită în coroana copacilor ce tac,
 În frunzele cîrnoase și-n florile de vrajă
 Ce din străfundul vremii, tăcute stau de strajă
 Vieții începute, vieții încheiate
 Și iar vieții care se naște, fără moarte
 Hulind astfel, cu glasul nestăvilitei firi
 Nimicnicia vană care, cu uneltiri
 Scutind de jertfă dreaptă un sînge ruginit,
 Otravă-l face-n omul ce uită vechiul rit.

III

Spre culmea părăsită, pustie, ponegrită,
 Și care astăzi nu e de sînge înnegrită
 Spre-acel lăcaș de moarte și de dumnezeire
 Se-nclină doar copacii, purtînd o amintire.
 Și cum îi bate vîntul, cînd vine dinspre mare,
 Cădelniță în veacuri e largă legănare.
 Pe țarmul mîngîiat de-al valului fior
 Trăiește neam de oameni un trai nepăsător.
 Copilăroși, zburdalnici, voioși, nevinovați,
 Iubesc, visează, cîntă, de-același rîs purtați
 77 Pe firul de viață, din zori în asfințit.

Dar cîntecul de astăzi e cel de ieri hulit,
Prohod al măreției ce-a fost odinioară
Prevestitor de jale, pedeapsă și ocară.

IV

Murit-au zeii; moartea ostrovul îl cuprinse
Și razele de soare din veacul stins sînt stinse.
Iar soarele de astăzi pe om îl amorțește.
Din somnul greu doar visul urît îl mai trezește.
Și Eva arămie de viitor se teme.
În mîine bănuiește urgie și blesteme.

Murit-au zeii. Însă, în car întunecat,
Apusul, de iubire și crime încărcat,
Se-arată, un vâl aruncă pe soarele fierbinte,
Și-n rînjat larg deschide-ale zeilor morminte.
Pe culmea blestemată cumplit sobor se-adună.
Cuvîntul nu atinge a nopții neagră strună.
Cu brațe întinse în mută poruncire,
Treziți din moarte, zeii stîrnesc din nemurire
Cohortele de demoni care, cu pas furîș,
Coboară din înalturi, se-adună pe prundiș,
Și unii duc în vale șoptit cuvînt de groază
Copilei care-n beznă se teme și veghează:

Al zeilor e ceasul de-acum, a lor e Noaptea.
Tehura, ești aleasă cu cinste să-i slujești:
E Noapte de Iubire, a Morții este Noaptea!
Femeie, spre iubire de zei aleasă ești.

N-ai să-ți mai mlădii danțul pe țărmul cald al
mării,

Nici flori nu vei culege de astăzi înainte.
N-ai să-ți mai șerpui trupul în valurile mării
N-ai să îmbini cu firea visarea ta fierbinte.

Nu-ți vei mai toarce somnul sub frunze răcoroase
Acum vei fi iubită de-al zeilor norod.
Cînd te iubeau bărbații, sub frunze răcoroase,
Lăsatu-ți-a vreunul, după iubire, rod?

Istov e-n seminția de om! venit-a vremea
Să se îndeplinească pieirea pe vecie!
Pe zei i-a dat uitării: azi se-implinește vremea
Cînd omul va să moară, dar nu să mai învie.

Astfel mărețul rege, doar el stăpîn, Taora,
Va despica în două sămînța tainei sfinte
Astfel mărețul rege, doar el stăpîn, Taora,
Un alt neam stăpîni-va de astăzi înainte.

Și-așa cum din femeie, în prima dintre zile,
Purcese și viața și dulcea fericire,
Tot astfel din femeie, în ultima din zile,
Purceadă și pieirea în deznădăjduire.

Supusă, tu primește iubire preaslăvită
În bucurie mare să o primești, de voie,
Tehura, muritoare, mireasă preaslăvită,
De nu, îngenunchea-vei durerii de nevoie.

Al zeilor e ceasul de-acum, a lor e Noaptea!
Tehura, ești aleasă cu cinste să-i slujești.
E noapte de Iubire, a Morții este Noaptea!
Tehura, spre iubire de zei aleasă ești.

În spaima ei, copila zărește și altarul
Și pregătirea celor care vor face darul
De sînge; vede-aieva privirea de pucioasă
A demonilor; semnul — ursire feroasă —
Prin care stăpînirea din ceruri osîndi
Un neam pe vremuri vajnic să piară zi cu zi;
Își vede seminția, cum cu suspin coboară
Către mormîntul care, neiertător, o-nghite,
Pedeapsă dîndu-i pentru porunci nesocotite.

V

Copila vede-aieva și-adînc se înfioară:
Întreaga omenire-a pierit, nu va să-nvie
Și alt stăpîn în lume se-nalță, cu mîndrie,
Izvor de voie bună, de limpede lumină.
Copila cu mirare o vede, i se-nchină.
Se crede însă moartă; în noua-nseinare

79 Se lasă lin purtată, ca-n somn pe țarm de mare.

VIII. VORBEȘTE POVESTITORUL

Acum, seara, în pat, stăm îndelung de vorbă, de multe ori foarte serios, despre lucruri mari. Caut, în sufletul acesta de copil, urmele trecutului îndepărtat, pierit cu desăvârșire din punct de vedere social, și nu toate întrebările mele rămân fără răspuns. Bărbații, seduși de civilizația noastră sau supuși cuceririi noastre, au uitat poate. Zeii de odinioară și-au păstrat însă un refugiu în memoria femeilor. Pentru mine e emoționant și ciudat când văd cum, încetul cu încetul, se trezesc în Tehura zeii neamului ei și că se mișcă sub valurile sub care misionarii protestanți au crezut că-i îngroapă. La drept vorbind, ceea ce au făcut misionarii e o treabă de suprafață. Învățătura lor e ca un strat subțire de lustru care crapă și cade repede, la cea mai slabă atingere îndemînatică. Tehura se duce regulat la templu și practică, cu buzele și cu degetele, religia oficială. Dar cunoaște pe dinafară numele tuturor zeilor maori. Le cunoaște povestea, știe cum au creat lumea și cum le place să li se dea cinstire. Cît despre rigorile moralei creștine, habar n-are de ele sau nu-i pasă și nici n-are de gînd să se căiască de faptul că trăiește cu un bărbat altminteri decît prin legămîntul căsătoriei. Nu prea știu cum îi pune alături, în credința ei, pe Taaora și pe Isus. Cred că-i cinstește pe amîndoi.

După cum se ivește cîte un prilej, Tehura îmi face, încetul cu încetul, un curs complet de teo- 80

logie tahitiană, iar eu încerc să-i explic felul în care interpretează europenii unele fenomene ale naturii.

Stelele o interesează mult. Mă întreabă cum se cheamă în limba mea luceafărul de seară, luceafărul de dimineață. Îi e greu să înțeleagă că pământul se învîrtește în jurul soarelui.

La rîndu-i, îmi spune cum se numesc stelele în limba ei și, în timp ce-mi vorbește, eu deslușesc, la lumina astrilor care sînt zei, forme nedeslușite și sfinte: stăpînitorii maori ai pământului și ai cerului.

Probabil că locuitorii insulei Tahiti au avut încă din timpurile cele mai străvechi cunoștințe destul de întinse de astronomie. Sărbătorile periodice ale asociației secrete Areoi care, odinioară, a domnit asupra Insulelor despre care voi avea prilejul să vorbesc, se întemeiau pe mișcarea astrilor. Neamul maori pare a fi cunoscut și de unde vine clarul de lună. Ei credeau că luna e un glob foarte asemănător cu pământul, locuit ca și el, bogat în produse asemănătoare cu ale noastre. Ei socotiseră în felul lor distanța dintre pământ și lună.

Sămînța arborelui Ora a adus-o pe Pământ, din Lună, un porumbel alb. Au trecut *două luni* pînă a ajuns la satelit și cînd, după alte două luni, căzu pe pământ, era fără pene. Dintre toate păsările pe care le cunoaște neamul maori, porumbelul are faima zborului celui mai iute.

Dar iată numele tahitiene ale stelelor. Întregesc lecția Tehurei cu ajutorul documentelor găsite într-o lucrare a lui Morenhout, fost consul. Datoroz bunăvoinței domnului Goupil, colonist la Tahiti, faptul că am putut citi lucrarea aceasta.

Nu e poate o îndrăzneală prea mare să fie considerat ca o încercare de sistem astronomic gîndit mai curînd decît un simplu joc de imaginație.

— Roua — din slăvita stirpe — dormea cu femeia lui, Terra cea întunecoasă. Ea a dat naștere regelui său, Ogorul, apoi Amurgului, apoi Întunericului. Dar Roua o izgoni pe femeia aceasta.

— Roua (aleasă e obârșia sa) dormea cu femeia numită Mare Îmbinare. Ea dădu naștere crăieselor cerului, *Stelele* și lucefărului de seară, *Faiti*.

Regele cerurilor de aur, singurul rege, dormea cu femeia sa Fanui. Din ea s-a născut astrul Taurua, Venus, lucefărul de dimineață, regele Taurua, care dă legiuire nopții și zilei, stelelor, lunei, soarelui și e călăuza corăbierilor. El pluti pe ape către stînga, către miazănoapte, și acolo, dormind cu femeia lui, dădu naștere *Stelei roșii*, steaua aceea care strălucește, noaptea, cu două fețe...

Stea roșie, zeul care zboară către Apus, își pregăti luntrea, luntrea lui cea de zile mari, care plutește spre ceruri. El porni la răsăritul soarelui.

Rehua înaintează în marea întindere. El dormi cu femeia sa Ura Taneipa: din ei s-au născut regii Gemeni, care stau dinaintea Pleiadelor.

Gemenii sînt fără îndoială Castor și Pollux ai noștri. Povestea lor e ciudată.

Erau din Bora Bora. Fiindcă îi auziseră pe părinții lor vorbindu-se să-i despartă, își părăsiră casa părintească și se duseră împreună la Riatea, apoi la Uhame, la Eimo și la Otaiti. Mama lor, îngrijorată se puse pe căutare îndată după ce plecară. Dar sosea întotdeauna prea tîrziu în toate aceste insule. La Otaiti totuși ajunse înaintea lor și află că se ascund în munți și în sfîrșit îi găsi acolo. Au fugit dinaintea ei pînă pe vîrfurile muntelui Arorai și de acolo, în clipa în care, plîngînd, ea crezu că-i prinde, și-au luat zborul în cer unde se află și acum, printre stele.

Steaua roșie e fără îndoială Săgetătorul nostru, care lucește cu două fețe. Cei vechi l-au reprezentat cîteodată în felul acesta.

Tehura îmi mai vorbește despre o stea rătăcitoare numită Atuaehi, care se vede cînd sînt pe cer nori ca turme de oi — aceea e Steaua păstorilor.

N-a voit niciodată să admită că stelele căzătoare, atît de frecvente pe cerul climatului aces-
tuia, nu sînt *tupapan*, duhuri nefericite, exilate: 82

încet, cu tristețe, ei străbat *valea cea mare*, căutând o altă patrie.

•

— Cine a făcut cerul și pământul?

Cartea lui Morenhout și Tehura îmi răspund:

— El era dinainte: se numea Taaora. Se afla în hău — înaintea pământului, înaintea cerului, înaintea oamenilor — Taaora cheamă, nimic nu-i răspunde și, fiind el singur în lume, se preschim-bă în *Univers*.

Lumea se învîrte pe balamale care sînt Taaora: el singur și-a zis astfel. Stîncile sînt Taaora, nisipurile sînt Taaora.

Taaora e lumina, sămînța și temelia: universul e doar găoacea lui Taaora. El pune totul în mișcare și orînduiește armonia universală.

„Voi, puncte de sprijin! voi, stînci! voi, nisipuri! sîntem laolaltă. Veniți, voi care trebuie să alcătuiți pământul!”

Și strînge în palme stîncile și nisipurile și strînge lungă vreme: dar stîncile și nisipurile nu vor să se unească. Atunci, cu mîna dreaptă aruncă cele șapte ceruri ca să facă din ele temelia lumii și lumina se face. Totul se vede, Universul strălucește pînă în adîncuri și zeul rămîne înmărmurit de admirație dinaintea nemărginirii.

A încetat neființa cea fără mișcare; viața este și totul se mișcă.

Cuvîntul și-a făcut lucrarea și solii și-au îndeplinit menirea. Punctele de sprijin au fost așezate; stîncile și nisipurile se află la locul lor. Cerurile se înalță și se rotesc. Marea își umple genunile.

Universul este.

Această primă versiune a genezei se complică cu variante care nu sînt poate decît amplificări:

Taaora dormea cu femeia care se cheamă zeița *De afară* (zeița mării). Din ei s-au născut norii negri, norii albi, ploaia.

Taaora dormea cu femeia care se cheamă zeița *Dinăuntru* (zeița pământului). Din ei s-a născut

S-a născut apoi tot ce crește pe fața pământului. S-a născut apoi ceața munților.

S-a născut apoi cel care se cheamă Voinicul. S-a născut apoi cea care se cheamă *Frumoasa* ori Cea gătită pentru a plăcea.

O altă variantă, referitoare la creația pământului.

Mahui, care pare a fi în oarecare măsură confundat cu Taaora, ca și acel Roua care a făcut stelele — Mahui își împinge luntrea pe ape. Stă așezat pe fundul luntrei. Cîrligul atîrnă în partea dreaptă, prins de o undiță făcută din fire de păr împletite. Și undița pe care o ține în mînă și cîrligul, le coboară în străfundurile universului, ca să pescuiască peștele cel mare (pământul).

Momeala a prins. Se și văd temeliiile (axele pământului), zeul a și început să simtă povara cea mare a lumii.

Tefatu (pământul) iese din noapte, prins în undiță, atîrnat încă deasupra nemărginirii; Mahui a pescuit peștele cel mare care înota în hău și acum îi poate porunci după cum voiește. Îl ține în mînă.

Mahui mai orînduiește și mersul soarelui așa încît ziua și noaptea să fie la fel de lungi.

Am rugat-o pe Tehura să-mi numească zeii.

Dormea Taaora cu femeia Ohina, zeiță a văzduhului. S-au născut din ei *Curcubeu* și *Lumina Lunii*, apoi norii roșii și ploaia roșie.

Dormea Taaora cu femeia Ohina, zeiță a miezului pământului: s-a născut din ei Tefatu, duhul care însuflețește Pământul și care își dovedește existența prin zgomote subpămîntene.

Dormea Taaora cu femeia zisă *Dincolo de orice pămînt*.

Din ei s-au născut zeii Teiri și Rananua.

Apoi Roo, care ieși din pîntecele mamei sale pe o parte. Și din aceeași femeie s-au născut și *Mînia* și *Furtuna* și *Vînturile mînioase* și de asemenea pacea care urmează după ele.

Și obîrșia acestor duhuri este locul de unde sînt trimiși solii.

Dar Tehura recunoaște că aceste filiații sînt contestate. Iată clasificarea cea mai ortodoxă.

Zei se împart în zei Atua și zei Oromatua.

Dar toate acestea sînt îndelung și anevoios de ascultat — să ne oprim.

Totuși, aceste documente au ramuri care ajută la înțelegerea lucrării.

Îngăduiți așadar să întrerup și să vă povestesc o plimbare în tovărășia Tehurei.

•

În nu mai știu care zi a anului era vreme frumoasă ca întotdeauna, cînd am pornit la plimbare dimineța, noi doi, ducîndu-ne la niște prieteni a căror colibă se afla la vreo zece kilometri de a noastră.

Am plecat la șase dimineța și fiind răcoare, am umblat destul de repede, deoarece am ajuns cam pe la opt și jumătate. Nu se așteptau să venim și, după ce am terminat cu pupăturile, s-au apucat să caute un purcel, ca să ne sărbătorească. Au tăiat purcelul și două găini; cu adaosul unei caracatițe grozave prinse chiar în dimineța aceea, cu cîteva taro și cîteva banane, prinzul nostru se vestea bogat și gustos.

Am propus ca pînă la ora prînzului să facem o plimbare la peștera de la Mara pe care o trecusem deseori, în drum, fără intenția de a o vizita.

Un băiat, trei fete, Tehura și cu mine.

Grupul astfel întregit porni, voios, la această mică plimbare: peștera era foarte aproape.

Ascunsă aproape în întregime de arbori goyava, peștera nu pare, de la marginea drumului, decît ca o bucată care s-ar fi desprins din stîncă. Dacă dai la o parte crengile și te lași să aluneci de la un metru înălțime, ajungi într-o văgăună întunecoasă. Dar nu-i nimic — ochii pierd obișnuința soarelui strălucitor care domnește afară și văd o peșteră a cărei parte din fund pare a fi, la distanță de vreo o sută de metri, o scenă de teatru de proporții mici, fără cortină și cu podeaua roșie.

Pe pereți, de o parte și de alta, ceva ce seamănă a șerpi uriași alunecă alene și coboară să bea din apa lacului interior.

Sînt doar rădăcini care-și fac loc printre crăpăturile stîncii. Eu propun să facem o baie, dar nu-mi merge: mi se răspunde că apa e foarte rece. Lungi consfătuiri mai de o parte, apoi rîsete care mă intrigă. Insist. În sfîrșit fetele se hotărăsc, își leapădă veșmintele ușoare; păstrînd doar un pareo în jurul șoldurilor, ne aruncăm în apă cu toții.

Un singur strigăt, al tuturor (*toe toe*); apa stropește în toate părțile, apoi ecoul repetă *toe toe*. „Vii cu mine?” o întreb pe Tehura și arăt fundul peșterii.

„Ești nebun? Acolo, foarte departe... și ți-parii! Nu merge nimeni acolo, niciodată.”

Și unduitoare, grațioasă, lîngă mal, arăta că nu-i e teamă de apă, ca o făptură tînără mîndră de felul ei priceput de a înota.

Cu inima strînsă, fiindcă mă duceam singur, am pornit-o, mîndru și eu că știu să înot bine. Datorită cărui fenomen ciudat se îndepărta oare de mine fundul peșterii pe măsură ce mă îndreptam spre el? Înotam înainte și, de fiecare parte a lacului, șerpii mă priveau cu ironie. O clipă am crezut că văd plutind o broască țestoasă mare; ba mai mult: capul ei a ieșit deasupra apei, ca să mă întărite. Gărgăuni! Broaște țestoase de mare nu se găsesc în apă dulce.

Am înnebunit, așadar, sau sînt pe deplin maori acum, gata să cred în povești? În clipa asta nu sînt în stare să-mi înfrîng îndoielile și aproape că mi-e teamă. Dacă nu mi-e chiar teamă, am totuși presimțiri rele. Și unduirile astea în fața mea! Țiparii!

Trebuie să înving groaza și mă împing spre fundul apei ca să văd cum e: nu-l pot atinge și mă sui din nou la suprafață. Dar fără să fi atins pămîntul, mi-am și redobîndit curajul. Tehura strigă: Vîno înapoi!

Mă întorc și o văd, foarte departe; datorită cărui alt fenomen merge spre infinit distanța în

partea astălaltă? Tehura nu mai e decît un punct mic, negru, pe centrul luminos.

Fir-ar să fie... tot eu sînt mai tare. Și înot cu furie cam o jumătate de oră. În sfîrșit, după o oră de înot îmi ating țelul.

O mică platformă foarte oarecare, o văgăună căscată care duce — unde oare? Mister. Trebuie să recunosc că mi-e frică.

Mă întorc... Doar Tehura mă așteaptă. Însoțitoarele ei, nepăsătoare, au plecat.

Tehura face o rugăciune și plecăm înapoi.

Aerul e plăcut, Tehura mă fricționează, așa că mă încălzesc și trăiesc din nou.

Mi se pare că deslușesc ironie în surîsul Tehurei cînd mă întreabă: Nu ți-a fost frică?

Cu nerușinare, îi răspund:

— Noi francezii nu ne temem niciodată. Nici un gest de admirație din partea Tehurei. I s-a părut foarte firesc să mă duc să culeg, nu departe de acolo, cîteva *tiare* parfumate și să le înfig în părul ei ca într-o iarbă deasă. Drumul era frumos, marea era minunată. Morea, în fața noastră măreață și mîndră. Ce bine e să trăiești și, cînd ți-e foame, să te înfrupți din purcelul care te așteaptă acasă.

•

Zeii Atua superiori sînt toți fii sau nepoți: Oro, cel dintîi dintre zei imediat după tatăl său, a avut și el doi fii. Tetai Mati și Uru Tefeta, Raa tatăl lui Tetua Uru uru... etc.

Fiecare dintre acești zei își are atribuțiile sale. Cunoaștem isprăvile lui Tefatu, ale lui Mahui...

Gura lui Tane e al șaptelea cer, adică: gura acestui *zeu*, care a dat numele său bărbatului, este capătul cerului din care lumina începe să se răsfrîngă asupra pămîntului.

Rii a despărțit cerul de pămînt. Rui a înfoiat apele Oceanului, a smuls bucata încheată a continentului pămîntesc și a împărțit-o în multe părți care sînt insulele de azi.

Fanura, al cărui creștet atingea norii și ale cărui tălpi atingeau fundul mării, și Fatuhui, alt

uriaz, au coborât împreună la Eiva — țărîm necunoscut, ca să se lupte cu porcul monstruos care mîncă oameni și să-l răpună.

Hiro, zeul hoților, scobea, cu degetele, găuri în stînci. El a dat libertate unei fecioare pe care niște uriași o țineau într-un loc vrăjit. El a smuls cu o singură mînă copacii care fereau de lumina zilei locul faptei celei rele și vraja a fost ruptă.

Zei Atua inferiori se ocupă de traiul și de munca oamenilor.

Acești Atua sînt: Maho, zei rechini, patroni ai navigatorilor; Peho, zei și zeițe ale vîlcelor, patroni ai cîntăreților, ai actorilor și ai dansatorilor; Raau, patroni ai medicilor; No Apa, zei cărora li se aduceau daruri pentru a fi ocrotit de ei împotriva piezei rele și a farmecelor; O Tanu, zei ai plugarilor; Tane Ste Hua, patroni ai dulgherilor și ai constructorilor; Minia și Papea, patroni ai tinichigiilor; Matatini, patroni ai celor care împletesc năvoade.

Zei Oromatua sînt zei de casă: Iari. Ei sînt de două feluri: Oromatua propriu-zis și spiriduși.

Zei Oromatua îi pedepsesc pe cei care stîrnesc gîlceavă, păstrează pacea în familii; Ei sînt: Varua Taata, sufletele morților (bărbați și femei) din fiecare familie; Eriorio, suflete de prunci morți din fașă, de moarte firească; Puara, suflete de copii uciși la naștere și despre care se credea că se întorc în trupurile lăcustelor.

Spiridușii sînt divinități oarecum bănuite că există sau făurite anume de mintea omului. Omul se oprește asupra cutărei ființe sau asupra cutărui obiect pe care îl are dinaintea ochilor, fără alegere sau cel puțin fără motiv aparent pentru alegere și ființei aceleia sau obiectului aceluia îi atribuie o semnificație divină: rechinul, de pildă, va deveni zeu pentru un maori care îi va da sensul acesta simbolic și care, de atunci înainte, îi va cere părerea în toate împrejurările însemnate. Cîntecele istorice și legendele sînt pline de fabule în care zeii se preschimbă în animale. Se poate foarte bine ca neamul maori să fi cunoscut metempsihoza indiană.

După zeii Atua și Oromatua urmează, ca ultim rang al ierarhiei cerești, divinitățile Tii. Acești fii ai lui Taaros și ai Hinei (luna) sînt foarte numeroși. Spirite inferioare zeilor, străine de om, ei sînt, în cosmogonia maori, intermediari între creațiile organice și creațiile anorganice, apărînd împotriva oricărei uzurpări drepturile și puterile și prerogativele acestora.

Iată de unde se trag.

Dormea Taaora cu Hina și din ei se nascu Tii.

Dormea Tii cu femeia Ani (*Dorința*) și din ei s-au născut *Dorința* de noapte, trimis al întunericului și al morții; *Dorința* de zi, trimis al luminii și al vieții; *Dorința* zeilor, trimis al intereselor cerești; *Dorința* oamenilor, trimis al intereselor omenești.

S-au născut apoi: Tii dinăuntru care veghează asupra animalelor și asupra plantelor; Tii de afară care are în paza lui ceea ce e însuflețit și neînsuflețit în apa mării; Tii al țărmurilor și al pămînturilor mișcătoare; Tii al stîncilor și al pămînturilor neclintite.

Mai tîrziu s-au mai născut: Întîmplarea de noapte, Întîmplarea de zi; Dusul și Întorsul; Fluxul și Refluxul; Dăruirea și Primirea; Desfătarea.

Reprezentări ale divinităților Tii erau așezate la capetele templelor (Marae) și însemnau marginile îngrădirilor sfinte. Invazia europeană și monoteismul au distrus semnele acestei civilizații care a fost mare la vremea ei. Azi neamul maori și-a pierdut, după ce a venit în contact cu noi, simțul naturii cu care fusese totuși atît de dăruit, și-a pierdut simțul acordului necesar între creațiile omenești și viața animală și vegetală. Astăzi, după ce au învățat în școlile noastre, ei sînt tot sălbatici, frumoși ca niște capodopere de artă, dar cu suflet nerodnic, cu trup nerodnic...

Luna deține un loc de seamă în „speculațiile metafizice” ale populației maori. Odinioară aveau loc sărbători mari în cinstea ei și luna e des invocată în povestirile tradiționale ale populației Areoi. E însă greu de hotărît dacă rolul atribuit

Hinei în armonia universală era pozitiv sau negativ.

Cititorul își aduce de bună seamă aminte de dialogul între Hina și Tefatu, pe care l-am redat mai sus.

Astfel de texte oferă un material frumos exegeților care vor dori să culeagă și să comenteze Biblia tahitiană. Vor găsi în ea elementele unei religii întemeiate pe venerarea forțelor naturii, trăsătură comună tuturor religiilor primitive: toți zeii maori sînt, într-adevăr, personificările unor elemente ale naturii. Par însă a particulariza două puncte, pe care eu le prezint doar: savanților le revine grija de a verifica ipoteza.

Întîi e vorba despre desemnarea netă a celor două principii de viață unice și universale, pe care le contopește pe urmă într-o unitate supremă. Unul dintre ele, suflet și cuget, Taaora, e un principiu masculin; celălalt, pur material și alcătuiind oarecum trupul aceluiași zeu, este un principiu feminin: Hina. Hina nu e numai numele lunii. Mai sînt *Hina a văzduhului*, *Hina a mării*, *Hina cea dinăuntru*. Dar numele acesta nu e legat decît de elemente din văzduh și din apă, de pe pămînt și ale lunii: soarele și cerul, lumina și împărăția ei sînt Taaora. Și în ciuda acestei deosebiri categorice între materie și spirit, se pare că se deslușește bine unitatea substanței în propozițiunea următoare, propozițiune fundamentală, din geneza maori: *universul mare și sfînt nu este decît găoacea lui Taaora*. Această naivă închinare la natură e deosebită datorită unui presentiment filozofic destul de rar întîlnit la primitivi. În uniunile succesive între Taaora și diversele întruchipări ale Hinei recunoaștem acțiunea permanentă și variată a soarelui asupra elementelor, și în rodul acestor uniri recunoaștem modificările pe care lumina și căldura le impun fără încetare aceluiași elemente. Sub simboluri multiforme, se regăsește aceeași concepție la diferite latitudini. Dar cauza generatoare, materia fecundată și rodul, cauza motrice, obiectul pus în mișcare și mișcarea însăși, spiritul, materia și viața alcătuiesc un

singur tot: iată trăsătura specială care, cred eu, merită să fie privită cu atenție de către cercetători.

Al doilea punct interesant: neamul maori considera că luna reprezintă sorocul fapturilor muritoare sau, mai curînd, o considerau ca fiind simbolul mișcării care, fără a fi viața însăși, este semnul ei și o reproduce la infinit; un principiu feminin în esență, în vreme ce păreau (e greu să îndrăznesc a face vreo afirmație în chestiunea aceasta) a considera pămîntul și omul ca pe o etapă dobîndită în evoluția vieții și pe care viața trebuie să o depășească. Cînd scriu cuvîntul *evoluție* mă gîndesc că, oricît de năstrușnic ar fi să atribui această teorie occidentală celor care i se închină lui Taaora, nu mă pot împiedica să-i aflu urma în cuvintele următoare: „pămîntul va înceta să fie, omul va muri... luna nu va înceta să fie... omul trebuie să moară”. În ciuda fazelor lunii și poate din pricină că se succed — ceea ce le sugera principiul de mișcare perpetuă — ei așezaseră luna printre lucrurile eterne. Ea se stinge doar pentru a se aprinde din nou, moare doar pentru a renaște; și tot astfel în veci, după legile materiei în care nimic nu se pierde și totul se transformă. Hina reprezintă deci, prin excelență, materia; doctrina maori afirmă că materia este eternă. Soarele de asemenea; Taaora, spiritul, va dăinui în veci, va solicita materia cea mereu în mișcare și, unindu-se cu ea, va naște mereu viață. Dar omul și lăcașul lui pămîntesc, care au ieșit din unirea rodnică între Taaora și Hina, pămîntul și omul nu alcătuiesc decît o parte trecătoare în poemul universal al vieții, pămîntul va înceta să fie și omul va muri fără a se mai naște. Dacă gîndul își urmează liber calea, reținînd cuvintele: *luna nu va înceta să fie*, e greu, cînd îți amintești că luna simbolizează materia pe care o fac mereu rodnică razele spiritului luminii, să nu tragi concluzia că, după ce va pieri pămîntul, omului dispărut pe veci îi va urma, într-un lăcaș nou, o faptură nouă. Nimic nu ne împiedică să presupunem că făptura aceea nouă va fi superioară ce-

lei pe care o va înlocui; nu e oare aceasta una din formele teoriei evoluționiste? Din alte puncte de vedere, moral și istoric, dialogul între Hina și Tefatu ar putea fi interpretat cu totul altfel. Sfatul *Lunii-Femeie* ar fi sfatul amăgitor al slăbiciunii femeiești care nu știe că doar moartea păstrează tainele vieții. Răspunsul lui Tefatu ar fi o profeție națională: un cuget înalt al zilelor străbune, analizând vitalitatea rasei sale, a presimțit în sângele ei germenii unei morți fără putință de înviere sau de mîntuire și a spus: Tahiti va muri, va muri și nu va mai învia.

Unitatea substanței, teoria evoluției: cine s-ar fi așteptat să găsească, în gîndirea unor foști canibali, mărturiile unei culturi atît de alese? Cred că nu încarc cu nimic adevărul. Buna credință a lui Morenhout nu poate fi contestată.

E drept că Tehura nici nu bănuia toate aceste speculații abstracte și că se încapățîna să ia stelele căzătoare drept spirite obidite, drept niște *tupapau* rătăcitori. În mod conștient și mergînd pe făgașul de gîndire al străbunilor ei care credeau că cerul este însuși Taaora și că divinitățile Atua, născute din Taaora, sînt și elemente cerești, ea le atribuia stelelor simțiri omenеști. Nu știu în ce măsură ar avea de suferit știința pozitivă din pricina acestor închipuiri poetice, nu știu în ce măsură știința cea mai înaltă le-ar putea domoli.

Tehura îmi vorbea, în mod misterios, despre o sectă sau mai curînd despre o asociație secretă, religioasă și politică totodată, și a cărei influență a fost hotărîtoare în Insule, în timpurile străvechi de măreție feudală: Asociația Areoi. Din spusele ei cam neclare, dar pătrunse de o intensă groază și venerație, am deslușit amintirea unei instituții însemnate, ciudate, de temut, căreia timpurile vechi îi dăduseră un caracter sacru. Am ghicit o poveste tragică, plină de crime auguste, virtutea ascunsă a unui mit greu de interpretat, a unei taine bine păstrate.

Eram sigur dinainte că originea *asociației* e învîluită în mister, dar voiam să aflu legenda aces-

tor începuturi, tema pe care secolele își varia-
seră visările. Descopeream poate unul dintre cele
mai însemnate tezaururi spirituale pe care venisem
să le caut la Tahiti.

După ce Tehura mi-a spus tot ce știa, m-am
informat în dreapta și în stînga, și iată povesti-
rea¹ pe care am izbutit să o reconstitui: urzeală
de legende care nu îngăduie adevărului istoric să
se dezvăluie în întregime.

Oro, fiul lui Taaora și al doilea ca mărime după
tatăl său, hotărî într-o zi să-și aleagă o femeie
dintre muritoare. O voia fecioară și frumoasă, do-
rind să pună cu ea, în mulțimea de oameni, teme-
iul unei rase privilegiate, superioare tuturor celor-
lalte.

A străbătut deci toate cele șapte ceruri și a
coborît pe Paia, munte înalt de pe insula Bora
Bora, unde locuiau surorile lui, zeițele Teuri și
Oaaoa. Toți trei luară înfățișare omenească: Oro
în chip de tînăr războinic și surorile lui în chip
de fete, hotărîră să străbată Insulele pentru a
găsi făptura demnă de îmbrățișarea divină.

Oro luă curcubeul, îi prinse un capăt de vîrf
muntelui Paia și alt capăt îl înfipse pe pămînt:
zeul și surorile lui trecură astfel peste văi și peste
valuri.

Plini de strălucire și fermecători, cei trei că-
lători dădeau în Insule, pretutindeni pe unde erau
găzduiți, serbări minunate la care se grăbeau să
vină toate femeile; și Oro le privea. Și inima lui
se umplea de amărăciune, pentru că era iubit, dar
nu putea iubi. Nici una dintre fiicele de om nu
încînta multă vreme ochii tînărului războinic. Și
după multe zile petrecute în strădanii zadarnice,
se gătea a se întoarce la ceruri, cînd văzu la Vai-
tape, în insula Bora Bora, o fecioară minunat de
frumoasă care se scălda într-un lac mic, numit
Avai-Aia.

Era înaltă și văpaia soarelui strălucea din
trupul ei auriu, iar toate tainele dragostei se as-
cundeau în cosîta ei neagră ca noaptea.

Vrăjit, Oro le rugă pe surorile lui să-i vorbească fetei în numele lui, în vreme ce el se va îndepărta, așteptînd răspunsul pe culmea muntelui Paia.

Zeitele, apropiindu-se de fată, o salutară, îi laudă frumusețea și-i spuseră că vin din Avanau, district al insulei Bora Bora. — Fratele nostru, mai spuseră ele, întreabă dacă dorești să fii soția lui.

Vairaumati — așa se numea fecioara — le privi cu amănunțire pe străine și le spuse:

— Nu sînteți din Avanau. Dar nu-i nimic, dacă fratele vostru e căpetenie, dacă e tînăr și frumos, să vină: Vairaumati îi va fi soție.

Teuri și Oaaoa se întoarseră în grabă la muntele Paia ca să-l vestească pe fratele lor că e așteptat.

Deîndată Oro, potrivit curcubeul așa cum îl mai potrivise, coborî din nou la Vaitape.

Ca să-i primească, Vairaumati pregătise o masă încărcată cu fructe și un pat făcut din împletitura cea mai moale și cu țesăturile cele mai bogate.

Sub crengile de tamarin și de pandanus, pe țărmul mării, grațioși și puternici amîndoi, divini amîndoi, ei se iubeau. În fiecare dimineață, zeul se întorcea la muntele Paia; în fiecare seară cobora ca să doarmă cu Vairaumati: nici o altă faptură omenească nu trebuia să-l mai vadă sub înfățișare de muritor. Și de fiecare dată, între Paia și Vaitape, curcubeul îi înlesnea trecerea. Multe luni străluciseră și se stinseseră de cînd, în cerurile înstelate, nimeni nu știa unde stă ascuns Oro. Alți doi fii ai lui Taaora, Orotefa și Uretefa, luînd la rîndu-le înfățișare omenească, porniră în căutarea fratelui lor. Îndelung cercetară, zadarnic, însă, insulă de insulă. În cele din urmă îl zăriră în Bora Bora pe zeul cel tînăr așezat împreună cu Vairaumati sub orengile unui mango sfînt.

Au fost atît de fermecați de frumusețea femeii, încît n-au cutezat să se apropie de ea fără să-i înfățișeze cîteva daruri. Orotefa se preschimbă în purcea și Uretefa într-un mănunchi de pene roșii; devenind din nou ei înșiși, cu toate că purceaua

și penele tot acolo erau, ei se apropiară de cei doi îndrăgostiți, purtînd darurile. Oro și Vairaumati îi primiră cu bucurie pe înalții oaspeți.

Chiar în noaptea aceea, purceaua a fătat șapte purcei, dintre care primul a fost păstrat pentru un rost ce avea să vie. Al doilea a fost jertfit zeilor; al treilea a fost închinat bunei găzduiri și dăruit celor doi străini; al patrulea a fost numit „porc al jertfei întru a dragostei cinstire”; al cincilea și al șaselea urmau să fie păstrați pentru prăsilă, pînă ce aveau să dea naștere primului rînd de purcei.

Al șaptelea a fost fript întreg, pe pietre încinse, după obiceiul maori, și a fost mîncat.

Frații lui Oro se întoarseră atunci în ceruri.

După cîteva săptămîni, Vairaumati îl vesti pe Oro că e însărcinată.

Oro îl luă îndată pe cel dintîi dintre cei șapte purcei, cel care fusese dintru început pus deoparte, și se duse la Marae, templu al zeului Vapo. Acolo întîlni un om, pe nume Mahi, căruia îi dădu porcul, zicînd:

— *Mau maitai oe teinei buaa* (ia și păstrează cu grijă porcul acesta). Și zeul mai zise, solemn:

— Acesta e porcul cel sfînt. În sîngele lui va fi muiat brîul oamenilor care vor fi urmașii mei. Căci în lumea aceasta sînt tată. Oamenii aceia vor fi Areoi. Eu însă nu mai pot rămîne aici. Dar vouă vă dau numele de Areoi.

Mahi se duse la căpetenia din Raiatea și-i povesti întîmplarea; și, cum nu putea păstra un lucru sfințit fără să fie prietenul căpeteniei, îi zise:

— Numele meu va fi al tău și numele tău va fi al meu.

Căpetenia se învoi și luă împreună numele de Taramanini.

În vremea aceasta Oro, întors lîngă Vairaumati, îi spuse că va naște un fiu pe care îl va numi *Haa Tabute Rai* (prieten sfînt al cerului); cît despre el însuși, sorocul lui se împlinise și era nevoit s-o părăsească.

Preschimbîndu-se atunci într-o uriașă coloană
95 de fum, el se înălță cu măreție în văzduh pînă

deasupra muntelui Pirirere, care e muntele cel mai înalt din Bora Bora. Acolo, soția lui înlăcrimată și poporul cuprins de uimire îl pierdură din ochi.

Haa Tabute Rai a fost o mare căpetenie și a făcut mult bine oamenilor. La moartea sa, se înălță la ceruri, unde Vairaumati își luă și ea locul printre zeițe.

S-ar putea ca Oro să fie vreun Brahman răătăcit care să fi adus în Insulele Societății — la ce vreme? — doctrina lui Brahma. Am mai atras atenția asupra unor urme de metempsihoză indiană, în religia oceaniană, și este foarte probabil ca, la lumina acestei doctrine filozofice, să se fi trezit geniul maori. Mințile care erau în stare să înțeleagă se recunoscuseră între ele și se asociară pentru a practica riturile poruncite, ferindu-se desigur de gloată. Mai luminați decât ceilalți din neamul lor, tinzând spre lucruri mai înalte, ei au luat curînd în mînă stăpînirea religioasă și politică a Insulelor, și-au asumat drepturi însemnate și au întemeiat o feudalitate foarte puternică, reprezentînd perioada cea mai glorioasă în istoria Arhipelagului.

Cu toate că nu cunoșteau scrierea, Areoi știau într-adevăr multe. Petreceau nopți întregi recitînd cuvînt cu cuvînt, conștiincios, tradiții străvechi ale căror texte n-ar putea să fie fixate în scris și nici traduse decât cu prețul unor strădanii susținute, de ani de zile. Acestor cuvinte rostite cîndva de niște zei nu le puteau adăuga decât comentarii; astfel Areoi dobîndeau certitudinea unui centru și deprinderea de a medita, și împodobeau cuvintele zeilor cu o măreție mai mult decât omenescă dinaintea căreia se plecau toate capetele. Nu cunosc, în istoria Europei, ceva atît de măreț și de cumplit ca această companie militară și religioasă a cărei putere exercitată în numele zeilor, în numele statului, decreta viața și moartea.

Areoi propovăduiau o învățătură care spunea că jertfele omenesti le sînt plăcute zeilor și-și jertfeau, în Marae, toți copiii în afara primului născut. Iată ce simbolizează cei șapte purcei din le-

gendă, înjunghiați toți afară de cel care e păstrat pentru perpetuarea rasei.

Această îndatorire barbară, căreia i s-au supus atâtea alte popoare primitive, trebuie să fi avut o cauză profundă, socială și de interes general. La rasele foarte prolifiche, așa cum a fost odinioară rasa maori, dezvoltarea nelimitată a populației constituia o primejdie supremă. Desigur, traiul în Insule era ușor și nu era nevoie să muncească fiecare mult ca să-și dobândească masă și casă. Dar teritoriul, limitat de la natură și înconjurat de marea nesfârșită, marea de nestrăbătut, ar fi cedat curînd sub greutatea unui popor din ce în ce mai numeros.

Marea n-ar mai fi dat destul pește, pădurea n-ar mai fi dat destule fructe. Antropofagia n-a avut, *poate*, alte cauze decît foametea pe care o provoca surplusul de populație și citez a spune că, sub forme diverse, n-a fost dată nicicînd problemei lui Malthus altă soluție decît antropofagia. În fapt sau în mod simbolic, oamenii prea îngheșuiți în vreo regiune a pămîntului s-au mîncat întotdeauna între ei. Emigrația, cînd nu reprezintă una din măștile sub care se ascunde moartea, amîna soluția problemei deplasînd factorii. Neamul maori, care nu putea recurge la această amînare, adoptă deci un sistem radical: pentru a evita uciderea omului matur, adoptă uciderea copiilor. Poate, ba chiar probabil, că experimentaseră cumplita antropofagie și desigur că Areoi au fost nevoiți să manifeste o extraordinară energie pentru a schimba în această privință moravurile naționale. N-au reușit decît impunîndu-se poporului pe calea autorității religioase și folosind tradiții foarte vechi ai căror păstrători venerați erau.

Infanticidul a fost multă vreme pentru rasa lor un mijloc de selecție. Forța fizică și morală, pe care i-o dădea copilului de tinerețe, primului născut, cumplitul drept al primului născut — dreptul la viață — întreținea la poporul maori

mereu moartea în față, că se întâlneau cu ea atât de des era o învățătură folositoare. Cei care se duceau la război învățau să nu se teamă de ea și întreaga națiune primea de la ea binefacerea unei emoții intense care o ferea de amorteala tropicală și o trezea din lîncezeala neînteruptă. Este un fapt istoric că neamul maori și-a pierdut fecunditatea renunțînd la obiceiurile lui tragice: chiar dacă acest din urmă lucru nu e cauza celui alt, coincidența tot e îngrijorătoare.

În societatea Areoi, prostituția era o instituție sacră. Noi am schimbat lucrurile: prostituția nu mai e sacră, nu mai e obligatorie — nu mai are nici un fel de caracter care s-o scuze și s-o înnobileze.

Funcția ecleziastică se transmitea din tată în fiu și copiii erau crescuți de mici în exersarea ei.

Societatea era împărțită, la început, în douăsprezece logii care aveau drept mari maeștri pe doisprezece din cei mai aleși Areoi. Urmau apoi grade inferioare și în cele din urmă ucenici Areoi. Diverșii demnitari se cunoșteau după tatuaje anume pe braț, pe coaste, pe umeri, pe picioare, la glezne.

•

Deoarece am ajuns să vorbesc despre marea feudală a insulei Tahiti în epoca îndepărtată în care o guvernau Areoi, vreau să adaug cîteva date despre ceremoniile care însoțeau numirea unui rege.

Toate acestea sînt departe. *Odinioară. Mata-mual*

Conducătorul cel nou ieșea din palatul său, înveșmîntat în haine bogate, înconjurat de toți demnitarii insulei; înaintea lui mergeau Areoi cei mai de frunte care purtau, înfipite în păr, penele cele mai rare.

El se ducea cu alaiul său la Marae. Cînd îl zăreau, preoții care așteptau pe prag vesteau cu zvon puternic de trîmbițe (scoici) și de tobe că începe ceremonia. Apoi, intrînd în templu înaintea rege-

lui și înaintea alaiului, așezau dinaintea altarului zeului o jertfă omenească ucisă.

Regele și preoții spuneau și cântau laolaltă rugăciuni. După care preotul îi smulgea victimei amândoi ochii: pune achiul drept dinaintea statuii zeului și achiul stîng i-l dădea regelui care deschidea gura ca pentru a-l înghiți. Dar preotul i-l lua de îndată și-l pune a iar împreună cu trupul victimei.

Apoi statuia zeului era așezată pe o targă sculptată pe care o duceau preoții, pășind în frunte, iar regele cel nou, purtat pe umerii cîtorva preoți, pînă la țarm, urma solemn idolul, însoțit ca și la plecare de Areoi. Mulțimea poporului venea în urmă. De-a lungul drumului, preoții suflau neîncetat în trîmbițe și băteau tobele dansînd.

Pe țarm se afla luntrea sacră, împodobită pentru această solemnitate cu ramuri verzi și cu flori. După ce era pus idolul în luntre, regele era dezbrăcat și, gol, era condus în apă de către marele preot. Poporul credea că Atua Mao (zeii rechini) îl mîngîie și-l spală pe rege în valuri. După cîteva clipe, regele astfel consacrat prin sărutul mării se urca în luntrea sacră; acolo, marele preot îi încingea șalele cu Maro Uru și creștetul cu Tau-mata, care erau semnul suveranității.

Atunci, în picioare în partea din față a luntrii sacre, *Regele* se arăta poporului care, văzîndu-l, frîngea îndelunga tăcere și făcea să răsune din toate părțile strigătul cuvenit: *Maeva Arii* (trăiască regele).

După ce se domolea această bucurie dintîi, regele era așezat pe un pat sacru pe care se afla, adusă de la Marae, statuia zeului, și procesiunea se îndrepta din nou spre Marae, cam în aceeași ordine în care venise de acolo. Preoții duceau idolul, căpeteniile îl duceau pe Rege; preoții pășeau în frunte, cu muzica și cu dansurile lor, iar poporul venea în urmă. Acum, dînd frîu liber bucuriei, striga fără încetare: *Maeva Arii*.

Cu solemnitate, idolul era așezat din nou pe altar; cu aceasta se încheia sărbătoarea religioasă.

120 74

Sărbătoarea populară putea începe. Ceea ce se petrecea atunci e greu de descris. Dar presupun că în această privință, ca și în multe altele, misionarii i-au cam bîrfit pe strămoșii celor păstoriți de ei, în scopuri ușor de bănuț.

Regele, culcat pe rogojini, primea „ultima închinare a poporului”. Mai mulți bărbați și mai multe femei, goi cu desăvîrșire, îl înconjurau pe rege dansînd dansuri lascive și încercau să-l atingă cu diverse părți ale trupului, așa încît el cu greu se putea feri de anume spurcăciuni.

Scene foarte scandaloase, desigur. Îmi este oare îngăduit să spun că nu erau lipsite de frumusețe? Așa cum făcuse împărtășania cerului, împărtășania cu Taaora, la Marae, cu Hina cea de afară, 100

în mare, Regele făcea acum împărtășania cu poporul său în această ultimă închinare. Ceremonia era, firește, brutală și barbară, și recunosc că avea o latură respingătoare. Dar pînă și în brutalitatea aceasta întrevăd măreția: un popor întreg își arată dragostea față de om și omul acela e Regele. Mîine el va fi stăpînul și va face tot ce va voi cu soarta celor care i s-au supus. Poporul are o singură clipă, o clipă de libertate care îl împinge repede pînă la ultimele frenezii ale unei destrăbălări epileptice. Ce e supărător într-o astfel de faptă? Sînt doar sălbatici lăsați pe seama sălbăticiei lor, cu învoirea zeilor.

Dar trîmbițele și tobele de ritual dau glas dintr-o dată: e sfîrșitul închinării și al sărbătorii, e semnalul de plecare. Pînă și cei mai frenetici se supun, totul reîntră în pace și regele se ridică, în mijlocul unei tăceri respectuoase, ca să se întoarcă la palat, însoțit de alaiul său.

IX. NAVE NAVE FENUA

TABLOURI MICI, CADRE MARI. — EPISOADE
LIRICE. NATURA COMENTEAZĂ LEGENDELE.

(Proză și versuri)

Florida, Eldorado, Labrador, Paradis,
Cu zîmbete de soare cînd soarele răsare,
Meleag de flori în valuri de aur fie oare?
E-o țară ce se vede, sau nu-i decît un vis?

Ce sugerează natura: linii și culori — Marea,
Copacii (pădurea), muntele — miresme, liniște;
Hina.

Un idol, se zărește în aburul din zare
Purtînd și azi pe umeri vechimi apăsătoare.
În vale e bogată natura și, senină,
Viața înnoită sporește în lumină,
Lumină răspîdită în valuri largi, ea face
Să strălucească-n soare dinți albi și piele brună.
La umbră de tufișuri, la ceas tihnit, de pace,
Amiaza-n desfătare cu flori se încunună.

Răsună cîntecul pe țărmul mării; oameni în
zare.

(*Arhitectura tahitiană*)

Slăvită bucurie!
Lungi flamuri înSORITE pe marea azurie!
Meleag de strălucire învecinat cu visul,

Ostrov mereu în floare, cu floarea înrudit,
Departe de tărîmul ce zace osîndit
În putregai și moarte, ești oare Paradisul?
În zîmbetul naturii, perechi de-ndrăgostiți
Înlănțuiți, șagalnici, nevinovați, voi știți
Să vă iubiți cu zîmbet, cu sufletul deschis.
Aieva sînteți oare, sau arătări de vis?

X. VORBEȘTE POVESTITORUL

Cam de cincisprezece zile încoace muștele, puține mai înainte, ne copleșesc și sînt de nesuportat.

Maori se bucură cu toții; bonitele și tonul vor veni din larg. Muștele vestesc perioada de pescuit bogat, singura perioadă de muncă la Tahiti.

Fiecare pune la încercare trăinicia undițelor și a cîrligelor. Femei, copii, toată lumea făcea treabă, tîrînd năvoadele, sau mai curînd niște coarde lungi, din frunze de palmier, de-a lungul țărmului, pe coralii care se înșiră pe fundul mării între uscat și stîncile ieșite din apă. În felul acesta se pot prinde peștișori care le plac foarte mult tonilor.

După ce au fost isprăvite pregătirile, care au durat nu mai puțin de trei săptămîni, au fost împinse pe valuri două luntre mari, legate una de alta, pe a căror parte din față se afla o prăjină mare, ușor de ridicat repede cu ajutorul a două frînghii prinse de partea dindărăt a luntrelor (prăjina are un cîrlig și o momeală: cînd peștele mușcă din momeală e, în felul acesta, de îndată tras afară din apă și imobilizat în barcă). Trecurăm de șirul de stînci și ne avîntarăm departe, în larg. Parcă văd și acum broasca țestoasă care, cu capul deasupra apei, ne privea cum trecem.

Toți pescarii erau veseli și vîsleau repede.

Ajungem într-un loc unde marea e foarte adîncă și care e numit *genunea cu toni*. Într-adevăr, se 104

spune că acolo, în apropierea peșterilor de la Mara¹, se duc peștii, noaptea, ca să doarmă la adîncimi unde nu-i pot ajunge rechinii.

Un nor de păsări de mare plutește pe deasupra genunei, supraveghind tonii. Cînd un pește apare la suprafață, păsările coboară în mare vitează și se înalță din nou, cu o bucată de carne în plisc.

În mare și în văzduh, ba chiar și pe luntrea noastră, din toate părțile se pune la cale și se îndeplinește măcelul.

Cînd am întrebat de ce nu coboară o undiță lungă pînă în fundul genunei cu toni, mi-au răspuns că e cu neputință: locul e sfînt! Acolo sălășluiește zeul mării.

Am bănuir că există o legendă; am izbutit fără greutate să-i fac să mi-o povestească.

•

Rana Hatu, zeul Neptun al tahitienilor, dormea în străfundurile mării, în locul acela. Un pescar a avut nesăbuința să pescuiască tocmai acolo și, undița lui prinzîndu-se în părul zeului, zeul se trezi. Mînios, se sui la suprafață să vadă cine avusese îndrăzneala să-i tulbure astfel odihna și, cînd văzu că vinovatul e un om, hotărî de îndată, ca plată pentru ocara făcută, pieirea întregului neam omenesc.

O ciudată mărinimie îl făcu totuși să-l scutească de pedeapsă tocmai pe singurul vinovat.

Zeul îi porunci să se ducă cu toți ai lui pe Toa Marama despre care unii spun că era o insulă sau un munte, iar alții spun că era o luntre, o „arcă”.²

După ce pescarul și ai lui s-au dus la locul acela, apele mării începură să se înfoaie. Ele aco-

¹ Ciudată coincidență de nume cu Mara, moartea și, prin extensie păcatul, care se găsește în orientul indian (legenda lui Buddha). O mulțime de Buddha, după ce au trecut printr-o mulțime de existențe anterioare, se nasc, în Asia centrală, dintr-o mamă care moare la șapte zile după ce i-a născut. Toți propovăduiesc aceeași învățătură și toți înving pe Mara, moartea, prin extensie păcatul.

² În cartea lui Morenhout, Toa Marama e tălmăcit prin „războinic al lunii”, ceea ce ne face să presupunem că Hina a fost în parte vinovată de cataclism, cel puțin în concepția poporului.

periră, încetul cu încetul, chiar și munții cei mai înalți și-i răpuseră pe toți cei vii, afară de cei care se retrăseseră pe (sau în) Toa Marama și care, mai târziu, au populat din nou Insulele.

Trecurăm deci genunea cu toni și stăpînul luntrelor a ales un om care să înfigă prăjina în apă și să arunce momeala.

Am așteptat clipe îndelungate, dar nici un ton nu venea să muște din momeală.

Veni rîndul altui vîslaș și, de data aceasta, se prinse un ton minunat care îndoi prăjina. Patru brațe puternice înălțară prăjina trăgînd de funiile dindărăt și tonul apăru la suprafață. Dar îndată un rechin mare se năpusti asupra capturii noastre: a mușcat de cîteva ori cu dinții lui cumpliți și ne-a lăsat numai capul peștelui.

Stăpînul luntrilor îmi făcu semn că e rîndul meu. Am aruncat momeala. După foarte puțină vreme am pescuit, de data aceasta, un ton uriaș — îi aud pe cei din jurul meu că rîd și vorbesc în șoaptă; nu iau seama la ei. Lovit în cap cu un băț, peștele, zbătîndu-se de moarte, sărea de colo colo în luntre și trupul lui, oglindă strălucitoare cu mai multe fețe, arunca fulgere de lumină.

Am mai avut noroc și a doua oară. Hotărît lucru, francezul poartă noroc. Tovarășii mei mă felicitau, voioși, spunînd că sînt un om și jumătate, iar eu, mulțumit foc, gîndeam la fel dar, în mănunchiul de laude deosebeam, ca și prima dată, șoapte și rîsete pe care nu le pricepeam.

Pescuitul a ținut pînă seara. Cînd s-a terminat provizia de peștișori folosiți ca momeală, soarele aprinsese o văpaie roșie în mare și zece toni minunați împovărau luntrele. Ne pregătirăm de întoarcere.

În timp ce orînduiam toate lucrurile, l-am întrebat pe un băiat ce era cu șoaptele și cu rîsetele cu care fuseseră întîmpinate cele două capturi ale mele. N-a vrut să-mi răspundă, dar eu am stăruit, știind prea bine cît de puțină putere de împotrivire are un maori și cît de repede se dă învins dacă e strîns cu ușa. Băiatul îmi dezvălui

că, atunci cînd cîrligul se înfige în falca de jos a peștelui, și așa se întîmplase, e semn de necredință a vahinei în lipsa bărbatului ei; am surîs, neîncrezător.

Ne-am întors.

La tropice se face repede noapte și trebuia să nu ne lăsăm prinși de ea. Douăzeci și două de brațe puternice înfingeau vîslele în apă; pentru a se însufleți, vîslașii chiuiau în cadență. O dîră fosforescentă se deschidea pe urma luntrei noastre. Mi se părea că e o goană dezlănțuită: înspăimîntătorii stăpîni ai oceanului ne urmăreau, în jurul nostru parcă săltau cete de pești curioși.

După două ore ne apropiam de locul unde se pătrunde între stîncile ieșite din apă. Acolo, marea se zbate, mînioasă, și trecerea e primejdioasă din cauza învolburării de ape. Nu e lucru ușor să iei în botul luntrei valul acela năprasnic.

Dar indigenii sînt îndemînatici și, cu interes aprins dar nu și fără puțină teamă, am urmărit manevra care a fost îndeplinită fără greș.

În fața ochilor noștri, uscatul era luminat de focuri mișcătoare: flăcările unor făclii uriașe făcute din crengi uscate de palmier. Era o privești minunată: pe nisip, la marginea apei luminate, ne așteptau familiile pescarilor; unii stăteau jos, nemișcați, alții alergau de-a lungul țărmului împreună cu copiii, țipînd ascuțit.

Cu un avînt puternic, luntrea se sui pe nisip.

Atunci începu împărțeala. Tot peștele prins a fost întins pe țărm și stăpînul luntrelor a făcut împărțirea în atîtea părți egale cîți oameni — bărbați, femei și copii — luaseră parte atît la pescuitul de toni, cît și la pescuitul de peștișori. Ceea ce reprezenta treizeci și șapte de părți.

Fără să piardă vremea, *vahine* a mea luă toporul, tăie lemne, făcu focul, în timp ce eu mă spălam puțin și mă îmbrăcam ca să mă feresc de frigul nopții.

Dintre cele două părți care mi se cuveniseră, Tehura a fript una, iar pe a ei și-a păstrat-o crudă.

Apoi mă întrebă îndelung asupra diferitelor întâmplări din timpul pescuitului și eu, binevoitor, i-am satisfăcut curiozitatea. Se veselea de orice, bucuroasă și naivă, iar eu o studiam, fără să dau în vileag frământările mele ascunse. În străfundul cugetului meu se trezise, și nu voia să adoarmă, o îngrijorare fără pricină întemeiată. Ardeam de nerăbdare să-i pun Tehurei o întrebare, o întrebare anume... și degeaba îmi spuneam: La ce bun?, că tot îmi răspundeam: Dar dacă?

Sosi ora de culcare și, când ne aflam amândoi culcați unul lângă celălalt, am întrebat-o, dintr-o dată:

— Ai fost cuminte?

— Da.

— Dar iubitul tău de azi ți-a fost pe plac?

— N-am avut nici un iubit.

— Minți — peștele a grăit.

Tehura se ridică și mă privi țintă. Avea o înfașurare nemaivăzută de misticism și de măreție care mi-era necunoscută și despre care n-aș fi crezut că se poate așterne pe chipul ei de copil. S-a creat atunci un climat nou în coliba noastră și simțeam cum între noi se înalță o făptură augustă. Da, chiar dacă n-aș fi vrut, eram supus puterii *credinței*, așteptam un semn de sus și, în vreme ce făceam o rapidă și dureroasă considerație asupra scepticismului nostru atât de mărunț, comparându-l cu certitudinile pătimașe ale unei credințe, ba chiar ale unei superstiții oarecare, nu mă îndoiam că semnul de sus avea să vină.

Încetîșor, Tehura se duse să închidă ușa apoi se întoarse în mijlocul camerei și rosti cu glas tare o rugăciune:

Mîntuiește-mă! mîntuiește-mă!

E seară; e seara zeilor.

Veghează lângă mine, doamne!

Lîngă mine, o Stăpînitorule,

Păzește-mă de farmece și de sfaturi rele,

Ferește-mă de moarte năprasnică,

Nu mă lăsa să doresc răul cuiva, nu mă lăsa să
blestem;

Ferește-mă de uneltiri tainice;

Și de ceartă pe împărțeala pămîntului;

Domnească pacea în jurul nostru,
O Doamne! păzește-mă de furia războinicului,
Păzește-mă de acela care rățăcește, mînios,
Și-i place să semene spaima,
Cel cu părul mereu zbîrlit.
Fă să mai trăiască încă trupul și sufletul meu,
O Doamne!

În seara aceea aproape că m-am rugat și eu.
După ce-și încheie ruga, se apropie de mine
și-mi spuse, cu lacrimi în ochi:

— Bate-mă! dă în mine cu putere!

Văzînd expresia supusă de pe chipul ei și trupul
atît de frumos, mi se părea că am dinaintea mea
un idol.

Fie mîinile mele pe veci blestemate dacă ar
cuteza să se ridice asupra unei capodopere a Na-
turii!

Era goală, dar mie mi se părea a fi acoperită
cu veșmîntul purității, veșmîntul galben porto-
caliu, mantia de aur care înveșmîntează și pe Bhixu.
Frumoasă floare aurie, al cărei *Noanoa* tahitian
răspîndea miresme, și pe care o adoram și ca
bărbat și ca artist! . . .

Ea spunea într-una:

— Bate-mă, lovește cu putere, altminteri vei
fi mînios multă vreme și te vei îmbolnăvi.

Am sărutat-o, și ochii mei, care acum o ad-
mirau fără neîncredere, rosteau cuvintele lui Bud-
dha:

„Da, prin blîndețe trebuie înfrîntă violența;
cu binele trebuie înfrînt răul; cu adevărul tre-
buie înfrîntă minciuna.“

Cred că i-am părut tare ciudat. Mai surprin-
zătoare mi-a părut mie Tehura, în noaptea aceea
dumnezeiască.

•

Ziua următoare se ivi, strălucitoare. În zori,
mama Tehurei ne aduse cîteva nuci de cocos proas-
pete.

O întreba din ochi pe Tehura. Știa.

Cu un joc de fizionomie foarte subtil, m-a întrebat:

— Ai fost ieri la pescuit? A mers totul bine?

I-am răspuns:

— Nădăjduiesc să mai am curînd un astfel de prilej.

XI. POVESTITORUL IȘI INCHEIE POVESTIREA

Am fost nevoit să mă întorc în Franța. Mă che-
mau înapoi poruncitoare îndatoriri de familie.

Adio, țărîm primitor, țărîm de încîntare, pa-
trie a libertății și a frumuseții! plec mai bătrîn
cu doi ani, dar cu douăzeci de ani mai tînăr, mai
sălbatic decît am venit, dar știutor de mai multe.
Da, sălbaticii l-au învățat multe pe cel învechit
întu civilizație, neștiutorii l-au învățat multe în
știința de a trăi și în arta de a fi fericit.

Cînd am lăsat malul, gata să pornim pe ma-
re, am privit-o ultima oară pe Tehura. Plînsese
mai multe nopți în șir. Ostenită acum și tot tristă
dar liniștită, se așezase pe pietre și picioarele ei
late și mari atingeau apa sărată. Floarea pe care
o purtase mai înainte la ureche îi căzuse, ofilită,
pe genunchi.

Din loc în loc, altele ca ea priveau obosite, tă-
cute, fără gînduri, fumul gros al vaporului care
ne ducea departe pe noi toți, ibovnici de-o zi. Și,
de pe puntea vaporului, cu binoclul la ochi, mi
s-a părut multă vreme că, pe buzele lor, citesc
aceste vechi cuvinte maori:

„Voi vînturi ușoare venite din miazăzi și din
răsărit, voi care vă împlețiți ca să zburdați și
ca să vă dezmierdați deasupra creștetului meu,
grăbiți-vă să zburati împreună pînă la cealaltă
insulă; acolo îl veți găsi, așezat la umbra copa-
cului său cel mai drag, pe cel care m-a părăsit.

OPINII DESPRE ARTĂ

CRITICĂ DE ARTĂ

(...) Da, domnilor literați, dumneavoastră sînteți incapabili să criticați o operă de artă, fie ea chiar și o carte. Fiindcă judecata dumneavoastră e dinainte hotărîită: aveți o concepție gata făcută — concepție de literat — și vă credeți prea înzestrați pentru a mai lua în considerare gîndirea altora. Nu vă place albastrul pentru că osîndiți toate tablourile albastre. Dumneata, poet sensibil și melancolic, vrei ca toate lucrările să fie în ton minor. Unuia îi plac lucrările grațioase, vrea ca totul să fie așa. Altuia îi place veselia, și nu înțelege o sonată.

Pentru a judeca o carte, e nevoie de inteligență și de cultură. Pentru a judeca pictura și muzica trebuie — în afară de inteligență și de cunoștințe artistice — să simți natura într-un fel anume, trebuie, adică, să te fi născut artist, iar printre toți acești chemați, puțini sînt aleși.

La un instrument se pornește de la un ton. În pictură se pornește de la mai multe. Astfel începi cu negru și ajungi pînă la alb; prima unitate: cea mai lesnicioasă, în același timp cea mai folosită; prin urmare, cea mai ușor de înțeles. Dar ia tot atîtea unități cîte culori sînt în curcubeu, adaugă culorile compuse și vei ajunge la un număr de unități destul de important. Ce acumulare de numere — un adevărat joc de răbdare chinezesc — și nu e de mirare că pictorii apro-

îndează atît de puţin şi că publicul înţelege atît de puţin ştiinţa culorilor. Dar ce bogăţie de mijloace pentru a intra în strînsă legătură cu natura!

Sîntem învinuiţi că folosim culori neamestecate, aşezate unele lîngă altele. În acest sens, triumfăm prin firea lucrurilor, fiind mult ajutaţi de natura care nu procedează altminteri. Un verde alături de un roşu nu dă un brun roşcat, ca amestecul, ci două note vibrante. Alături de roşu, pune un galben cromat şi vei avea trei note care se îmbogăţesc una pe alta şi care sporesc intensitatea tonului dintîi, verdele. În locul galbenului, pune un albastru şi vei avea trei tonuri diferite, care vibrează însă unul datorită celui alt. Dacă în locul albastrului pui un violet, te întorci la un ton unic dar compus, care face parte din tonurile de roşu.

Combinaţiile sînt nelimitate. Amestecul de culori dă tonuri murdare. Culoarea unică e crudă şi nici nu există în natură. Culorile există în acest fel doar în curcubeu; dar cum a avut grijă natura cea darnică să ni le înfăţişeze una lîngă alta, într-o orînduire voită şi neschimbată, ca şi cum fiecare culoare s-ar naşte din alta!

Dar, avînd mai puţine mijloace decît natura, vă osîndiţi singuri să vă lipsiţi de toate mijloacele pe care vi le pune la îndemînă. Veţi avea vreo dată atîta lumină cîtă are natura, atîta căldură cîtă are soarele? Şi vorbiţi de exagerare, dar cum să fie cineva exagerat cînd rămîne oricum mai prejos decît natura?

Dacă socotiţi exagerată orice lucrare lipsită de echilibru, în sensul acesta aveţi dreptate, dar gîndiţi-vă că, oricît de timidă, oricît de palidă ar fi opera dumneavoastră, va fi învinuită de exagerare atunci cînd va avea un viciu de armonie. Există aşadar o ştiinţă a armoniei? Da.

În această privinţă, simţul coloristului reprezintă tocmai armonia naturală. Ca şi cîntăreţii, pictorii cîntă uneori fals, ochiul lor nu cunoaşte armonia. Se dezvoltă mai tîrziu, prin studiu, o întreagă metodă de armonie, în afară de cazul în

care nu există o preocupare pentru ea, ca în academie și, de cele mai multe ori, în atelier. Într-adevăr, studiul picturii a fost împărțit în două categorii. Se învață întâi a desena și pe urmă a picta, ceea ce înseamnă că se colorează un contur pregătit dinainte, ca și cum s-ar zugrăvi o statuie gata făcută. Mărturisesc că într-o astfel de îndeletnicire n-am înțeles pînă acum decît un singur lucru și anume: culoarea nu mai e decît un accesoriu. „Trebuie, domnule, să desenezi cum se cuvine înainte de a picta” — se spune pe ton doctoral; dealtfel, neghiobiile cele mai mari așa se spun întotdeauna.

Purtăm oare pantofi în loc de mănuși? Ați putea oare cu adevărat să mă convingeți că desenul nu se trage din culoare, ci invers? Ca dovadă, vă pot micșora sau mări același desen, depinde de culoarea cu care îl voi umple. Încercați să desenați exact în aceleași proporții un cap făcut de Rembrandt și puneți culorile lui Rubens: veți vedea ce lucru inform v-a ieșit și, în același timp, ce lipsită de armonie va fi culoarea.

De un secol se cheltuiesc sume importante pentru propagarea desenului și masa de pictori crește fără să facem un pas înainte. Care sînt pictorii pe care-i admirăm acum? Toți cei care au osîndit școlile, toți cei care și-au dobîndit știința din observarea personală a naturii.

(din *Notes synthétiques*, publicate prima oară de Henri Mahaut în anul 1910, în revista *Vers et Prose* a poetului Paul Fort.)

...) Cînd intri în secția de arte frumoase¹, atît de scump plătită de stat, adică de noi toți, rămîi mai curînd dezgustat decît surprins. Întocmai așa am spus, surprins, pentru că de mult știm ce să credem despre calitatea proastă atît de puțin compensată de prețurile scăzute. (...)

(...) Fericiți pictorii din vechime, care nu aveau academie. De cincizeci de ani încoace lucrurile se petrec altminteri. Statul ocrotește din ce în ce mai mult mediocritatea și a fost nevoie să se in-

¹ A expoziției universale de la Paris (anul 1889). (N. Tr.) 114

venteze profesori pentru folosința tuturor. Totuși, pe lângă toți acești pedanți, au apărut luptători curajoși care au îndrăznit să prezinte pictura fără rețetă. Rousseau pe care l-au ponegrit se află azi, în ciuda lor, la Luvru. Tot astfel și Millet; și câte ocări n-au fost scuipate asupra acestui mare poet care aproape a murit de foame! Amintiri-vă de expoziția din 1867: Courbet și Manet au deschis o expoziție pe cheltuiala lor la Champs-Élysées. Și tot ei au ieșit învingători. Tot ei, cei de pe alături de Institut. Unde se află gloriile artistice cu care se poate mândri Franța? În pleiada aceasta de gânditori fără reclamă, cu instinct ales: Rousseau, Delacroix, Millet, Corot, Courbet, Manet, toți combătuți la vremea lor.

Ce să facem în cazul acesta? nimic! Să ne indignăm totuși. Ca artiștii pe care i-am numit adineuri, există desigur și în 1889 o întreagă pleiadă de artiști independenți pe care pictorii oficiali îi urmăresc de cincisprezece ani încoace cu privire îngrijorată și pe care toți oamenii delicati, însetați de artă pură, de artă adevărată, îi privesc cu interes. O astfel de mișcare se găsește pretutindeni, în literatură ca și în pictură. Toată arta secolului XX de la ei se va trage. (...)

(Din *Note sur L'Art. L'Exposition Universelle*.¹)

Se știe că statului îi place să cumpere la licitație tablouri de Millet, la prețul foarte moderat de cinci sute și ceva de mii de franci. O astfel de achiziție face cea mai mare cinste comisiei superioare a Artelor Frumoase; așa spune toată lumea și trebuie s-o credem. Și totuși, iată o dilemă care-mi dă de gândit: sau Millet n-are talent deloc, și în cazul acesta ar fi prostesc să te încarci cu producții obținute la un preț exorbitant; sau capodoperele lui au fost tot timpul capodopere și atunci ce făcea pe vremuri comisia Artelor Frumoase, reprezentată de predecesorii onorabili ai actualilor membri? De ce n-a cumpărat cu două sau trei mii de franci un tablou ca *l'Angélus*, de

la autor, pe vremea când acesta trăia încă, în loc să ne lase nouă grija de a-l cumpăra mult mai târziu, cu o jumătate de milion, de la un speculant care încasează diferența de preț? N-ar fi avut de câștigat toată lumea, pictorul, familia lui, statul și publicul care s-ar fi bucurat cu mult mai devreme de tabloul acesta, în muzeele noastre? Nici măcar nu e nevoie să mă plasez în punctul de vedere al artei, care are totuși oarecare greutate în cazul de față.

Dl. Bouguereau (...) a îndrăznit să spună: „Millet nu era cu desăvârșire lipsit de talent, dar e mai bine să nu-l priviți. Nu cunoștea nici măcar cele mai elementare principii ale desenului, într-atât încât azi am fi nevoiți să-l refuzăm, dacă s-ar prezenta la Salon”.

Pictorii cei adevărați vă alunecă printre degete, domnilor, în schimb ați creat mediocrități oficiale care-și au locul în muzee, pe cheltuiala contribuabililor. Nu e deci de mirare că Franța e nevoită să plătească un preț nebunesc pentru a păstra operele maeștrilor ei, după ce i-a lăsat să moară de foame! (...)

(Din articolul „Cine e păcălit?” publicat în *Le Moderniste illustré*, 21 septembrie 1889).

(...) În legătură cu aprecierile dumneavoastră referitoare la maeștrii olandezi, vă voi vorbi doar despre Rembrandt și despre Hals. Dintre aceștia doi, preferințele dumneavoastră se îndreaptă către Hals. Noi francezii îl cunoaștem prea puțin: mi se pare totuși că în portretele lui viața se manifestă prea exploziv prin lucrurile exterioare tratate cu pricepere (cu prea multă pricepere, poate). Vă sfătuiesc așadar să priviți, la Luvru, portretele pictate de bătrînul Ingres. La artistul acesta francez găsești viață lăuntrică; răceala aparentă de care e învinuit ascunde o căldură intensă, o patimă violentă. Există, la Ingres, și o dragoste grandioasă pentru liniile de ansamblu și o căutare a frumosului în adevărata lui esență, forma. (...) Pe Rembrandt îl cunosc prea bine. Rembrandt, leul temut care a îndrăznit totul. *Rondul de noapte*, cu reputație de capodoperă, este

de fapt de calitate inferioară și înțeleg că, după ea, îl judecați în mod defavorabil. Toți marii maestri au lucrări slabe și tocmai acestea trec drept capodopere. (...) După părerea mea, nu există capodopere dacă în totalitatea ei opera nu e izbutită. După o schiță recunoști un mare maestru. Iar acest maestru e sau nu e de primul rang. Veți vedea la Luvru tablouri de dimensiuni foarte reduse ale lui Rembrandt. Ca, de pildă, *Bunul Samaritean*, *Tobie*. Cunoașteți lucrările în acvaforte ale lui Rembrandt, ca *Sfântul Ieronim*, care înadins a fost lăsat neterminat, cred eu; o privești de vis, un leu, un leu adevărat, nu împăiat, un leu care rage și care domină. Tot ceea ce a făcut Rembrandt poartă pecetea lui puternică și personală (...)

(Bretania, 1890; dintr-o scrisoare către J. F. Willumsen.)

(...) Eva concepției dumneavoastră civilizate vă face și ne face pe aproape toți misogini; s-ar putea ca Eva străveche care, în atelierul meu, v-a înspăimântat, să vă surîdă cândva cu mai puțină amarăciune.

(...) În mod logic, Eva pe care am pictat-o eu (și numai ea) poate rămîne goală dinaintea ochilor noștri. A dumneavoastră n-ar putea, în starea aceasta, să umble fără a se rușina și, prea frumoasă (poate), ea ar însemna evocarea unui rău și a unei suferințe.

Ca să vă fac să înțelegeți bine gândul meu, nu voi compara direct cele două femei, ci limba maori sau turaniană pe care o vorbește Eva mea, cu limba pe care o vorbește femeia dumneavoastră aleasă, între toate, limbă cu flexiuni, limbă europeană.

În limbile oceaniene, cu elemente esențiale păstrate așa primitive cum sînt, fie izolate, fie sudate fără nici o preocupare de șlefuire, totul e simplu și primordial. Pe cînd în limbile cu flexiuni, rădăcinile cu care, ca toate limbile, au început și ele, dispar în folosința de fiecare zi care le-a tocit relieful și contururile. E un mozaic perfecționat în care nu se mai distinge legătura din-

tre pietricelele alăturate unele altora mai mult sau mai puțin grosolan, și nu mai e admirată decât o frumoasă pictură lapidară. Numai un ochi exercitat poate discerne procedeul construcției.

Iertați-mi această lungă digresiune filologică, o cred necesară pentru explicarea desenului sălbatic pe care am fost nevoit a-l folosi pentru a ilustra o țară și un popor turanian.

(februarie 1895, Paris; din răspunsul lui Gauguin la o scrisoare a lui August Strindberg, scriitorul suedez care refuzase să prefăceze catalogul expoziției cu vânzare organizată de pictor în februarie 1895; Gauguin a folosit acest răspuns al său ca prefăță la catalog.)

INTERVIU¹ LUAT DE EUGÈNE TARDIEU LUI PAUL GAUGUIN

— Ce înseamnă oare a copia natura? mă întreabă el îndreptându-și, sfidător, trupul. Să-i urmezi pe maeștri! Dar de ce să-i urmezi? Ei sînt maeștri numai fiindcă nu s-au luat după nimeni!

(...) Dealtfel, ce importanță are că există sau nu umbre albastre? Dacă un pictor ar vrea mîine să vadă umbrele trandafirii sau violete, nimeni nu are să-i ceară socoteală; totul e ca opera lui să fie armonioasă și să stîrnească gîndirea.

— *Dar cîinii dumneavoastră roșii, cerurile dumneavoastră trandafirii?* ...

— Sînt absolut voite! Sînt necesare, și totul, în opera mea, e calculat, îndelung gîndit. Este o muzică, dacă vreți! Prin orînduirea liniilor și a culorilor obțin, cu pretextul unui subiect oarecare luat din viață sau din natură, simfonii, armonii care nu reprezintă ceva cu totul real în sensul vulgar al cuvîntului, care nu exprimă direct nici o idee, dar care trebuie să trezească cugetarea așa cum cugetarea trezește muzica, fără ajutorul unor idei sau al unor imagini, doar prin afinități misterioase între creierul nostru și anumite combinații de culori și de linii.

¹ Apărut la 13 mai 1895, în *l'Écho de Paris*. (N. Tr.) 118

— *E ceva destul de nou!*

— Nou! exclamă Gauguin, însuflețindu-se; nicidecum! toți marii pictori au făcut așa. Rafael, Rembrandt, Velázquez, Botticelli, Cranach au deformat natura. Duceți-vă la Luvru, uitați-vă la operele lor, nu seamănă nici una cu cealaltă; dacă unul are dreptate, toți ceilalți, după teoria dumneavoastră, se înșală, sau de nu, trebuie să recunoaștem că și-au bătut joc de noi, cu toții!

Natural! Adevărul! ele nu se găsesc nici la Rembrandt, nici la Botticelli, nici la Bouguereau. Știți care va fi în curînd culmea adevărului? Fotografia, cînd va reda culorile, lucru care va veni curînd. Și ați vrea ca un om inteligent să se străduiască luni de zile ca să creeze iluzia că face ceea ce poate face o micuță mașinărie ingenioasă! În sculptură e același lucru: am ajuns să putem face mulaje perfecte după natură. (...)

— *Atunci nu acceptați epitetul de revoluționar?*

— Il socotesc ridicol. Domnul Roujon mi l-a aplicat mie; i-am răspuns că toți cei care au făcut, în artă, altceva decît predecesorii lor îl merită; numai aceștia sînt maeștri. Manet e un maestru, Delacroix e un maestru. Au fost huiduiți la începuturile lor; lumea se tăvălea de rîs dinaintea calului violet al lui Delacroix; eu am căutat zadarnic acest cal în opera lui. Dar așa e publicul. Sînt cu totul resemnat să rămîn multă vreme neînțeles. Făcînd ceea ce a mai fost făcut aș fi un plagiator și m-aș socoti nedemn; dacă fac altceva, sînt tratat drept un prăpădit. Mai bine prăpădit decît plagiator!

— *Multe spirite alese socotesc că după ce grecii au izbutit desăvîrșirea ideală și frumusețea pură în sculptură, și după ce Renașterea a făcut același lucru în pictură, nouă nu ne rămîne decît să urmăm aceste modele: ba mai declară chiar că artele plastice au spus tot ce au avut de spus.*

— Greșeală absolută. Frumusețea este eternă și, pentru a fi exprimată, ea poate apărea sub mii de forme. Evul mediu a avut o anumită formă de frumusețe, Egiptul a avut alta. Grecii au căutat armonia trupului omenesc, Rafael a avut mo-

dele care erau făpturi foarte frumoase, dar se poate face o operă frumoasă după un model cu desăvîrșire urît. Luvrul e plin de asemenea opere.

— *De ce ați fost în Tahiti?*

— Mă încîntaseră cîndva pămîntul acela neexplorat și neamul lui primitiv și simplu; m-am întors acolo și mă voi întoarce încă o dată. Ca să faci ceva nou, trebuie să te întorci la izvoare, la copilăria omenirii. Eva aleasă de mine e aproape un animal; iată pentru ce e castă, chiar cînd e fără veșminte. Toate acele Venere expuse la Salon sînt indecente, odios de lubrice...

Domnul Gauguin, cu privirea întoarsă către o pînză care reprezenta femeii tahitiene în pădurea virgină, își curmă dintr-o dată vorbirea, pe chipul său așternîndu-se o expresie aproape extatică.

— Înainte de a pleca, reluă el după cîteva secunde, voi publica, împreună cu prietenul meu Charles Morice, o carte în care vorbesc despre viața mea în Tahiti și despre impresiile mele artistice. Morice comentează în versuri opera mea, adusă din Tahiti. Ea vă va explica de ce și cum de m-am dus acolo.

— *Titlul cărții?*

— Noa-Noa, ceea ce înseamnă în limba tahitiană, înmiresmat; ar fi: mireasma pe care o împrăștie Tahiti.

(...) Fie-mi îngăduit (...) să vă întreb: ce ziceți despre o operă care e, pe de o parte, admirată de oameni ca Degas, Carrière, Stéphane Mallarmé, Jean Dolent, Albert Aurier, Rémy de Gourmont și ca antagoniști un Camille Maclair și alte automate fără însemnătate?

Vreau să spun că, între critici literare atît de fine, de savante, ca ale lui Viélé-Griffin, ale lui Rémy de Gourmont și ale altora și criticile despre pictură ale lui Camille e o distanță atît de mare încît nu înțeleg revista *Mercure*, altminteri foarte luminată în toate. (...) Stima lui Degas și a altora îmi ajunge. Pe bună dreptate sau fără dreptate, și neposedînd nici una din cunoștințele

gendă, înjunghiați toți afară de cel care e păstrat pentru perpetuarea rasei.

Această îndatorire barbară, căreia i s-au supus atâtea alte popoare primitive, trebuie să fi avut o cauză profundă, socială și de interes general. La rasele foarte prolifiche, așa cum a fost odinioară rasa maori, dezvoltarea nelimitată a populației constituia o primejdie supremă. Desigur, traiul în Insule era ușor și nu era nevoie să muncească fiecare mult ca să-și dobândească masă și casă. Dar teritoriul, limitat de la natură și înconjurat de marea nesfârșită, marea de neștrăbătut, ar fi cedat curînd sub greutatea unui popor din ce în ce mai numeros.

Marea n-ar mai fi dat destul pește, pădurea n-ar mai fi dat destule fructe. Antropofagia n-a avut, *poate*, alte cauze decît foametea pe care o provoca surplusul de populație și citez a spune că, sub forme diverse, n-a fost dată nîcicînd problemei lui Malthus altă soluție decît antropofagia. În fapt sau în mod simbolic, oamenii prea îngheșuiți în vreo regiune a pămîntului s-au mîncat întotdeauna între ei. Emigrația, cînd nu reprezintă una din măștile sub care se ascunde moartea, amîna soluția problemei deplasînd factorii. Neamul maori, care nu putea recurge la această amînare, adoptă deci un sistem radical: pentru a evita uciderea omului matur, adoptă uciderea copiilor. Poate, ba chiar probabil, că experimentaseră cumplita antropofagie și desigur că Areoi au fost nevoiți să manifeste o extraordinară energie pentru a schimba în această privință moravurile naționale. N-au reușit decît impunîndu-se poporului pe calea autorității religioase și folosind tradiții foarte vechi ai căror păstrători venerați erau.

Infanticidul a fost multă vreme pentru rasa lor un mijloc de selecție. Forța fizică și morală, pe care i-o dădea copilului de tinerețe, primului născut, cumplitul drept al primului născut — dreptul la viață — întreținea la poporul maori virtuțile forței și mîndriei sale. Faptul că vedeau

1. PORTRET DE FEMEIE

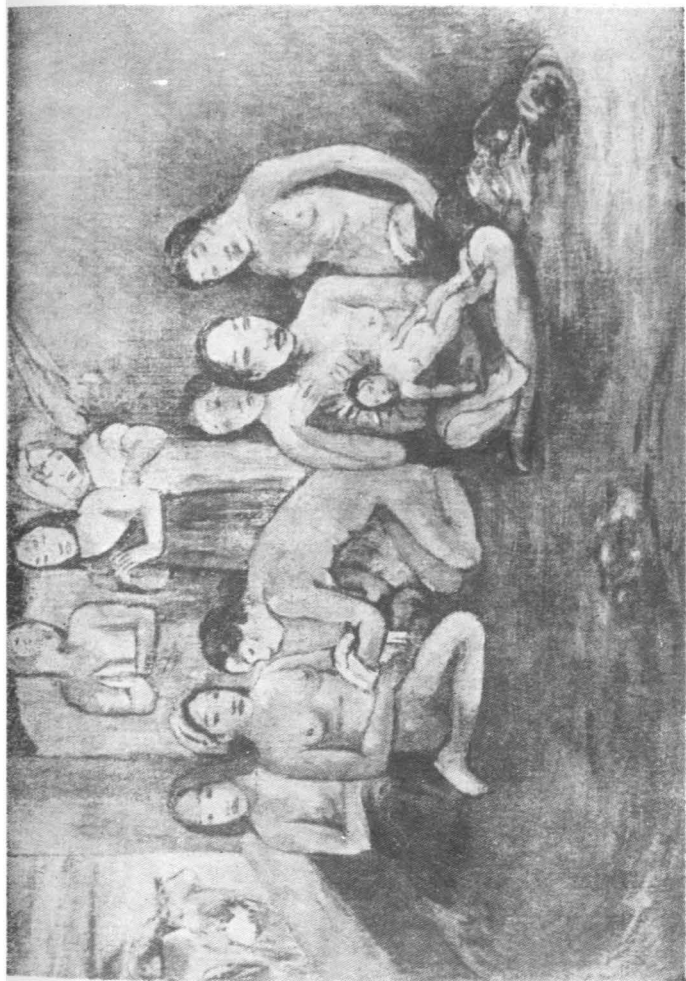
3. VAS DE CERAMICA (AUTOPORTRET)

4. OVIRI (SALBATICUL)

5. OTAHU (SINGURA)

6. NAȘTEREA

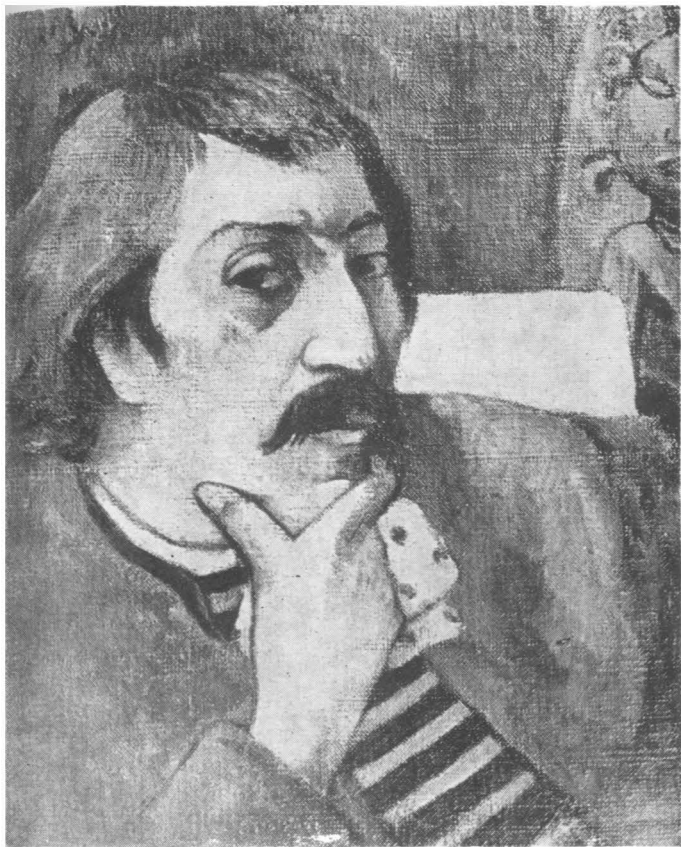

8. ARLEZIANA

9. PORTRETUL UNEI
FEMEI DIN TAHI-
TI ȘI CARICATURA
ARTISTULUI

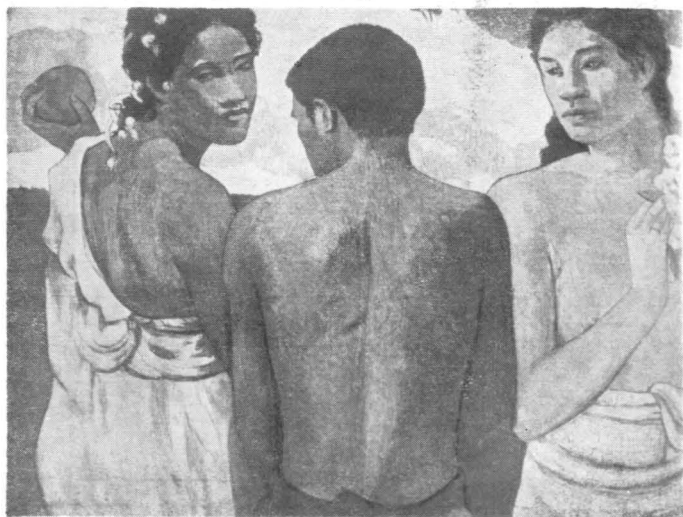
10. AUTOPORTRET CU IDOL

Vahine no to Tiara

P. Guayanae, 91

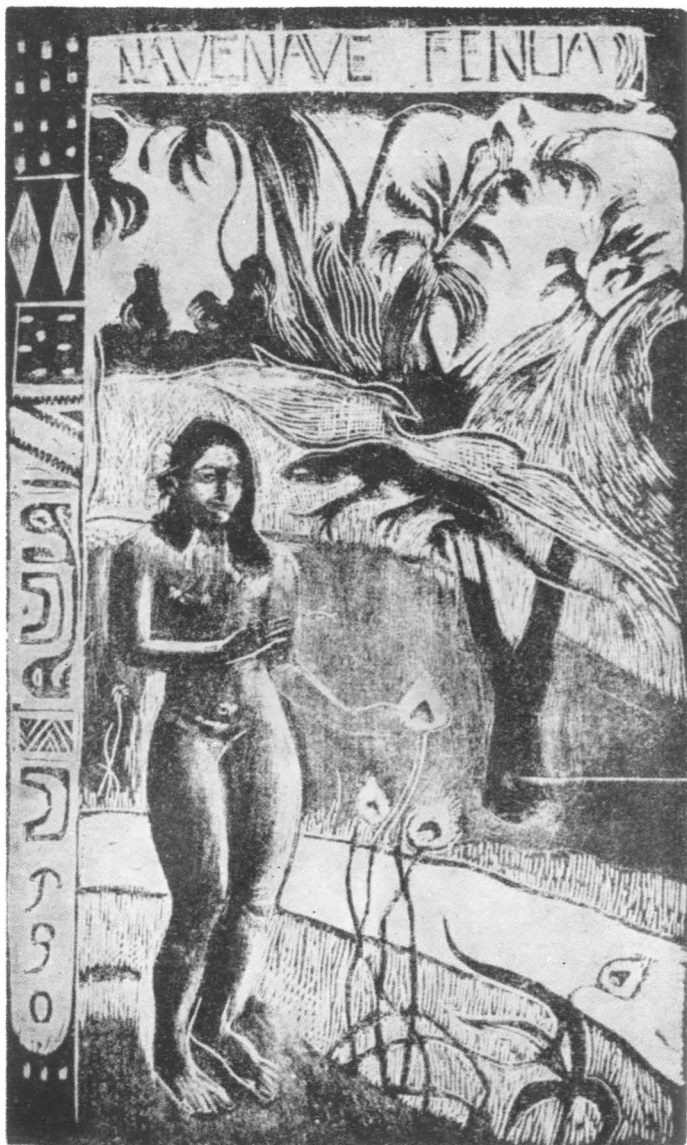

14. DOUA FEMEI TAHITIENE

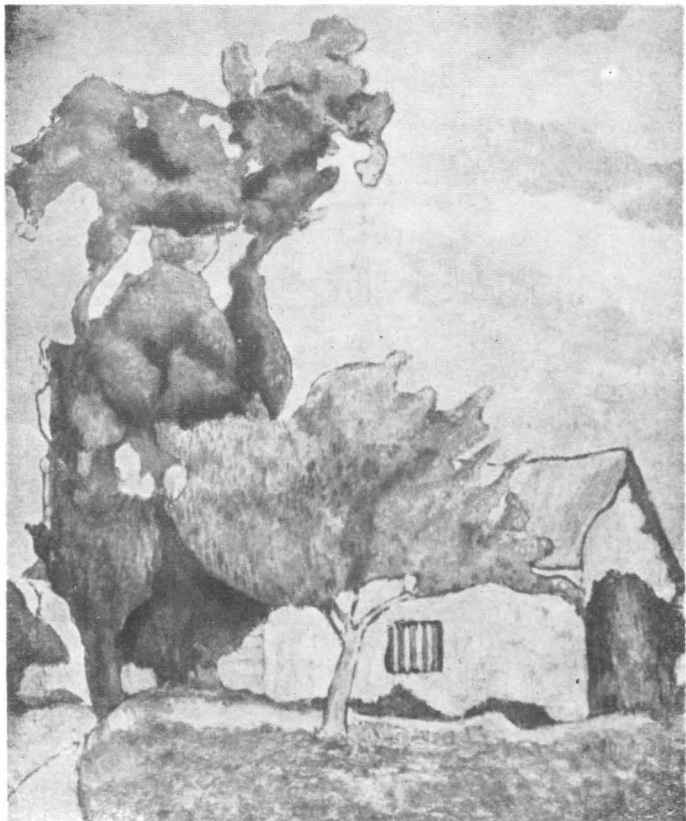

16. FEMEIE DIN TA-
HITI CU IDOL

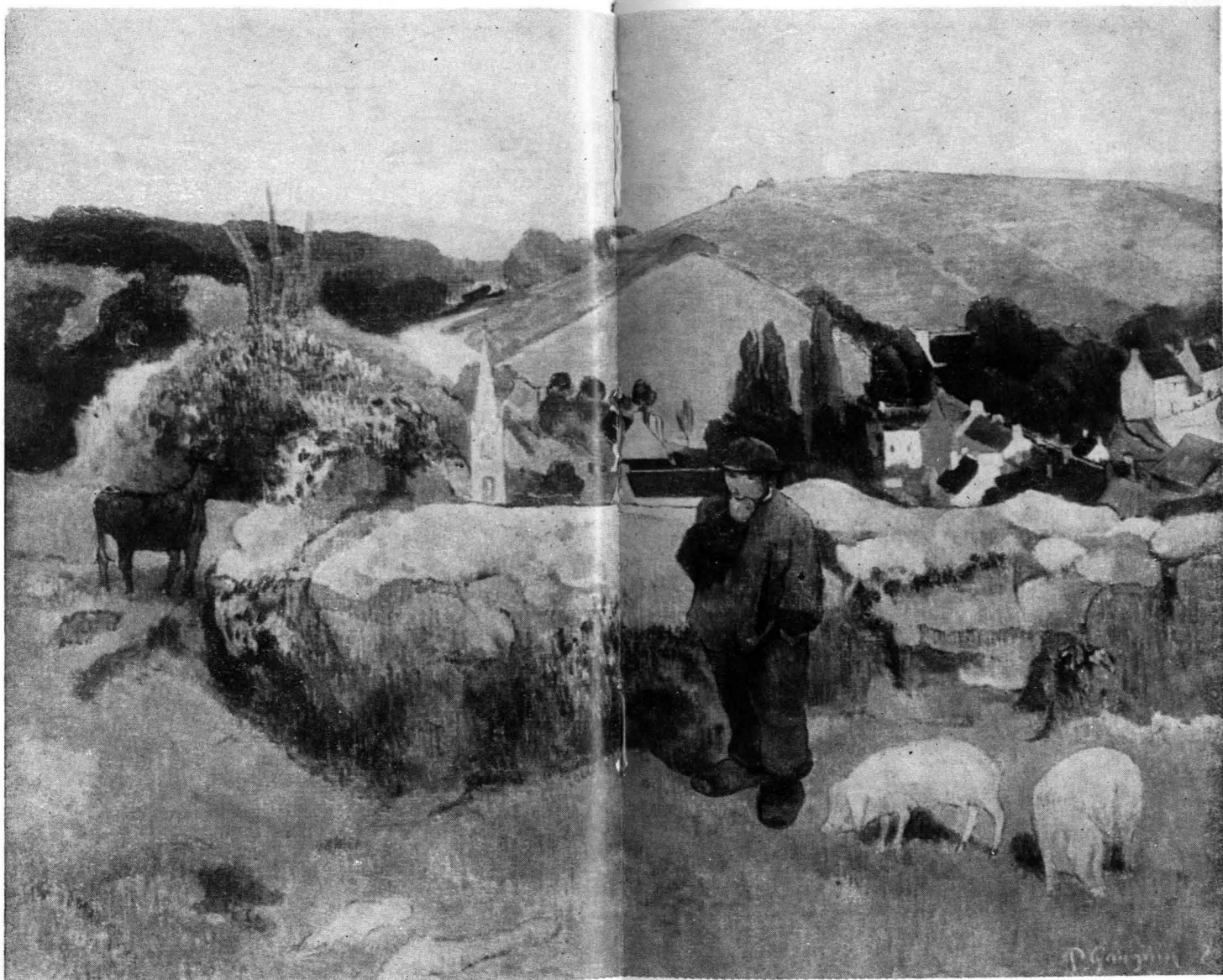

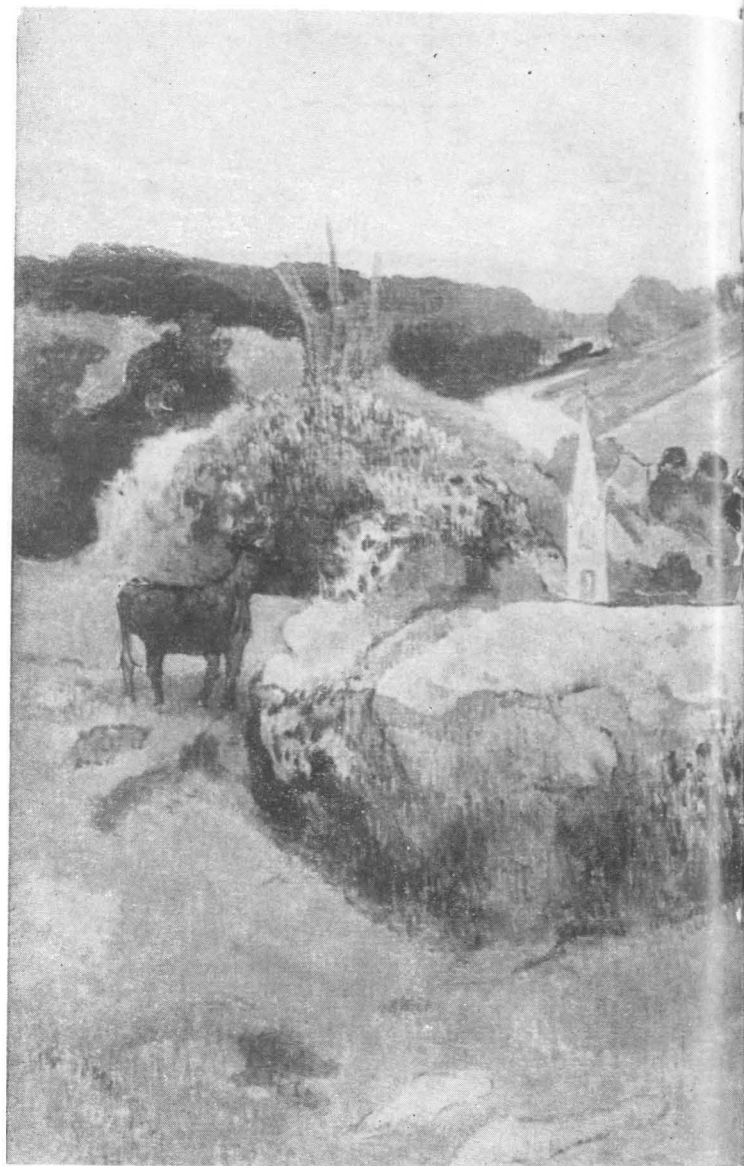
17. AUTOPORTRETUL
DEDICAT
„PRIETENULUI
DANIEL“

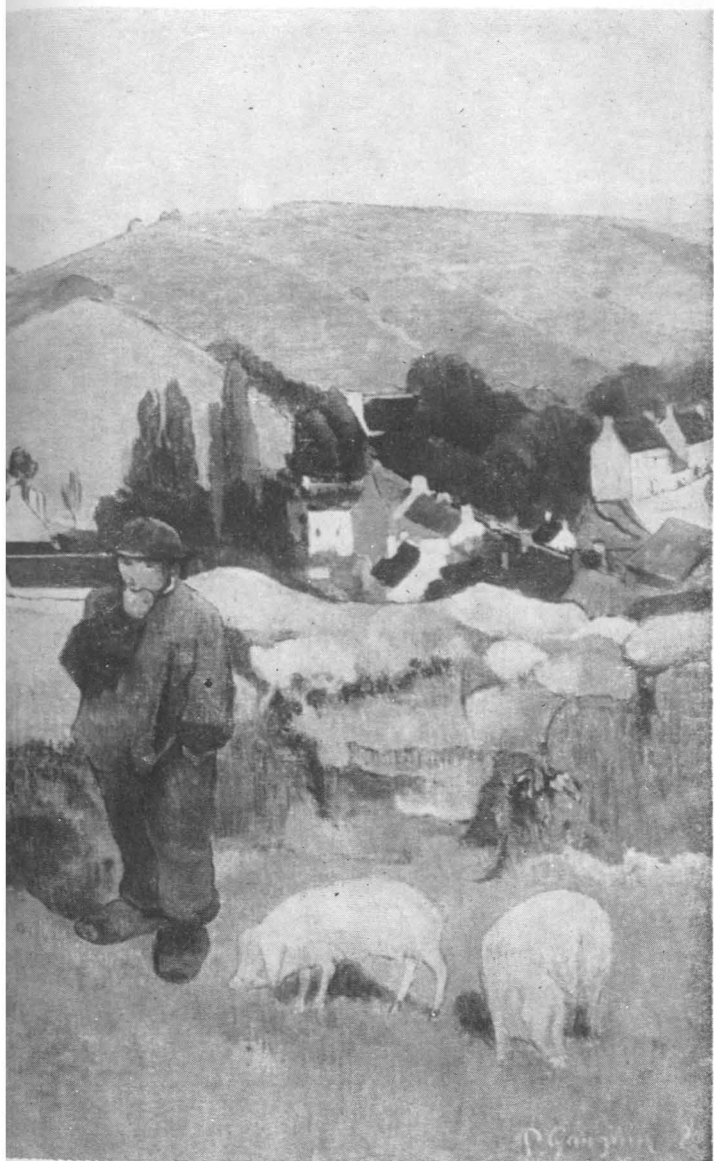

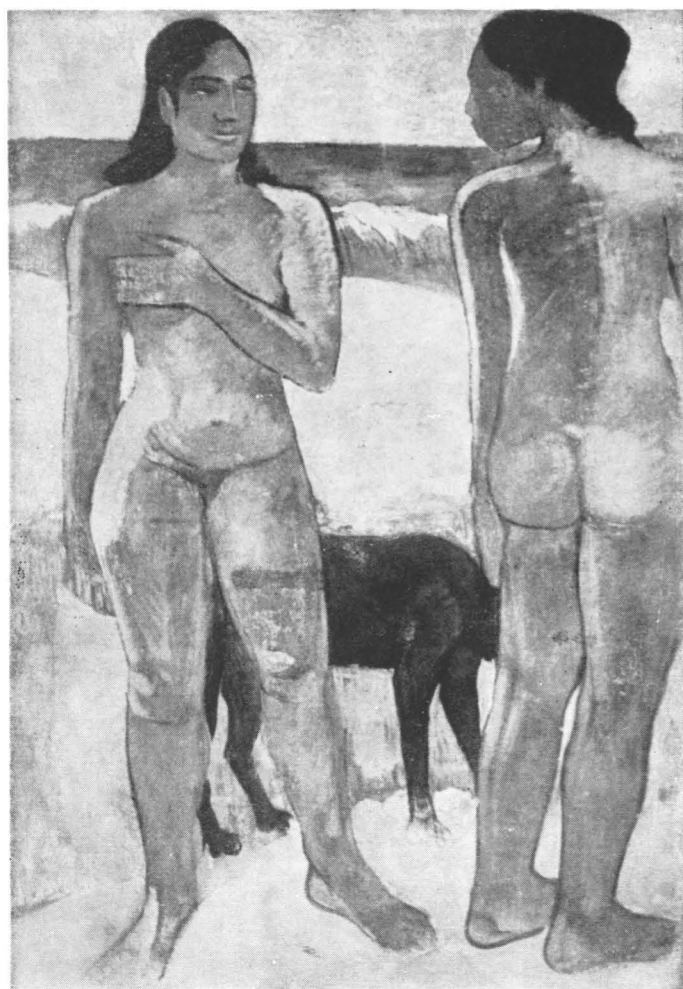
18. PEISAJ DIN BRE TANIA

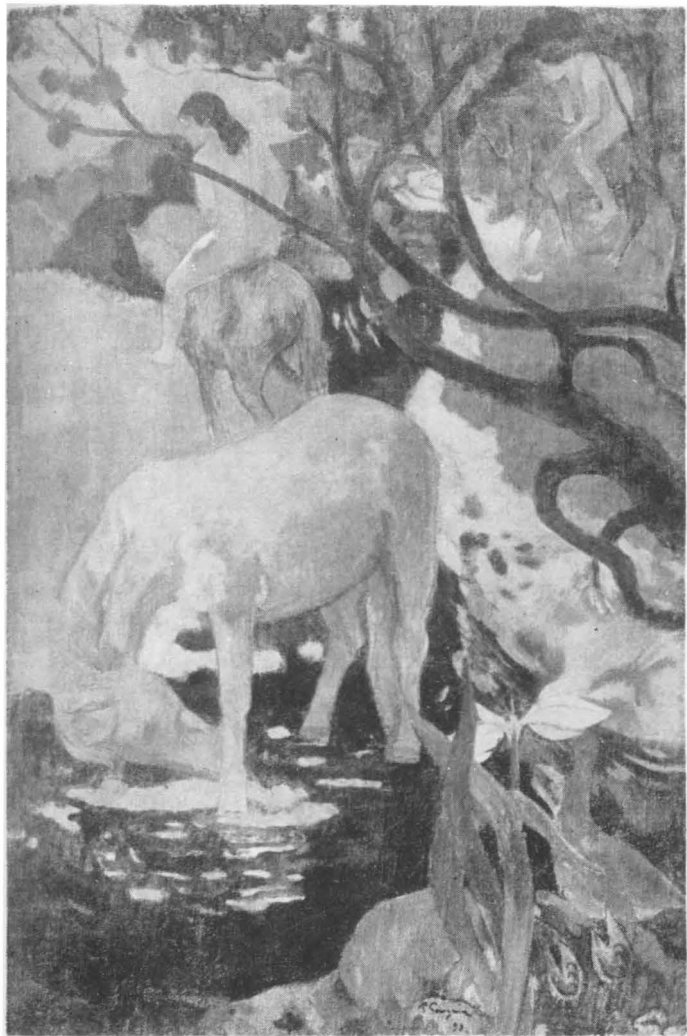

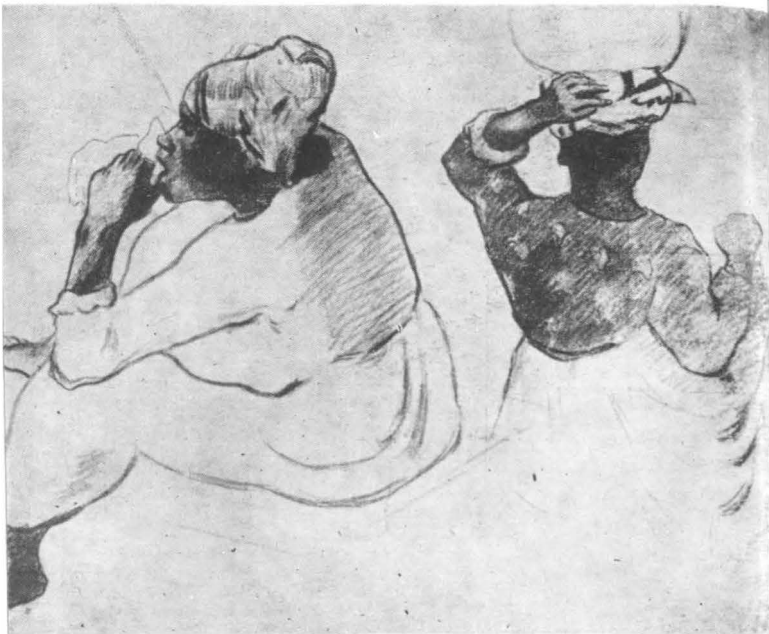

24. DE UNDE VENIM? CINE SINTEM?
INCOTRO MERGEM? (DETALIU)

dezmințită, dar și o artă în mod esențial intuitivă și de soi foarte bun. Oricât de departe s-ar afla căpița de fîn, sus pe deal, Pissarro știe să se miște, să dea ocol căpiței, s-o examineze. A privit lumea întreagă, ziceți dumneavoastră! De ce nu? Și pe el l-a privit lumea întreagă, dar îl și reneagă. A fost unul dintre maeștrii mei și eu nu-l reneg.

Într-o vitrină, un încântător evantai făcut de el. O îngrăditură întredeschisă desparte două pa-jiști foarte verzi (verde Pissarro) și prin ea trece un cârd de găște care înaintează, cu privirea aten-tă, întrebându-se, îngrijorate: „Ne ducem la Seu-rat sau la Millet?” În cele din urmă se duc toate la Pissarro.

(...) Domnule critic, nu aveți pretenția că l-ați descoperit pe Cézanne. Azi îl admirați. Admi-rînd, (ceea ce necesită înțelegere) spuneți: „Cé-zanne e monocrom”. Ați fi putut spune poli-crom, sau chiar polifon. (...) „Cézanne nu pur-cede de la nimeni. Se mulțumește să fie Cézanne!” Greșeală: de-ar fi așa, el n-ar fi pictorul care este. El nu e ca Loti care n-a citit; el îl cunoaște pe Vergiliu; s-a uitat la Rembrandt și la Poussin și i-a înțeles.

(...) Ce a vrut să spună Delacroix cînd a vor-bit despre muzica unui tablou? Luați aminte: Bonnard, Vuillard, Sérusier — citez cîțiva tineri — sînt muzicieni și puteți fi încredințați că pic-tura în culori intră într-o fază muzicală. Cézanne — citez un bătrîn — pare a fi un elev al lui Căzar Franck; el cîntă în permanență la orgă, ceea ce m-a făcut să spun că e polifon.

(Dintr-un articol refuzat, în 1902 de către *Mercur* de France și publicat abia în 1951.)

(...) M-am dus la Arles, la Vincent Van Gogh, după multe solicitări din partea lui. Spunea că vrea să înființeze Atelierul din Sud, pe care să-l conduc eu.

(Din „*Notes éparses*” publicate în 1923 la Paris; Edi-tions Georges Crès.)

(...) Lucram intens, mai ales Vincent. Între doi oameni ca noi, unul ca un vulcan, celălalt clo-

cotitor și el, dar pe dinăuntru, parcă se pregătea o luptă.

Întîi și întîi am găsit acolo o neorînduială care m-a supărat. Cutia pentru vopsele abia putea să cuprindă tuburile apăsate dar niciodată închise la loc, însă în ciuda lipsei de ordine și de curățenie, era ceva desăvîrșit care strălucea pe pînză: tot astfel, în aceea ce spunea el.

(Din *Notes éparses* publicate în 1923 la Paris; Editions Georges Crès.)

(...) În ciuda eforturilor pe care le făceam ca să descopăr, în gîndirea lui dezordonată, o rațiune logică în opiniile critice, nu mi-am putut explica ce anume era contradictoriu între pictura lui și concepțiile lui. Astfel avea, de pildă, o admirație nemărginită pentru Meissonier și o ură profundă pentru Ingres. Degas îl scotea din sărite și Cézanne era un nesian. Cînd se gîndea la Monticelli, îl podideau lacrimile.

Îi era ciudă că trebuie să recunoască că sînt foarte inteligent, cu toate că am fruntea îngustă, semn de imbecilitate.

(Din *Notes éparses* publicate în 1923 la Paris; Editions Georges Crès)

(...) Cîtă vreme am stat împreună? n-aș putea spune, am uitat cu desăvîrșire. Cu toate că a izbucnit repede catastrofa și cu toate că mă prinsese vîltoarea muncii, timpul acela mi s-a părut un secol.

Publicul nu bănuiește că doi oameni au realizat o muncă uriașă, folositoare amîndorura, ba poate chiar și altora. Unele lucruri dau rod.

În clipa în care am ajuns la Arles, Vincent se afla în plin neoimpresionism și în mare incertitudine, ceea ce-l făcea să sufere; nu fiindcă școala aceasta, ca toate școlile, n-ar fi fost bună, ci fiindcă nu se potrivea cu felul lui de a fi, atît de puțin răbdător și atît de independent.

Tot galbenul acela aplicat pe violet, aplicarea tuturor acelor culori complementare, toată munca lui dezordonată nu-l duceau decît la blînde ar-

monii incomplete și monotone; lipsea sunetul de trîmbiță.

M-am apucat să-l lămuresc, ceea ce mi-a fost ușor, pentru că am găsit un teren bogat și fecund. Ca toate făpturile originale și însemnate cu pecetea personalității, Vincent nu se temea de cine-i stătea alături și nici nu era încăpățînat.

Din ziua aceea Van Gogh al meu a făcut progrese uimitoare; părea că vede tot ce se află în el însuși și așa s-a născut seria de lucrări cu floarea-soarelui în plin soare.

Ar fi oțios să intru aici în amănunte tehnice. Vreau doar să vă spun că Van Gogh, fără să-și piardă un grăunte de originalitate, a găsit la mine o învățătură profundă. Și mi-era zilnic recunoscător. La lucrul acesta se referea cînd îi scria domnului Aurier că îi datorează mult lui Paul Gauguin.

Cînd am ajuns la Arles, Vincent se căuta pe sine, în vreme ce eu, mult mai în vîrstă, eram un om format. Lui Vincent îi datorez ceva și anume: conștiința de a-i fi fost de folos, consolidarea ideilor mele anterioare despre pictură și gîndul, în clipele grele, că există alții mai necăjiți decît mine.

(Din *Notes éparses* publicate în 1923 la Paris; Editions Georges Crès.)

(...) Dansatoarele lui Degas nu sînt femei. Sînt mecanisme în mișcare, cu linii grațioase, miracole de echilibru. (...) Cai de curse, jockey, în peisaje de Degas.

(Din *Notes éparses* publicate în 1923 la Paris; Editions Georges Crès.)

(...) În toate acestea nu există o temă: doar viața unor linii, linii și iar linii. Stilul lui Degas e Degas el însuși.

De ce mai semnează oare? Nimeni nu e mai îndreptățit decît el să nu semneze.

(Din *Notes éparses* publicate în 1923 la Paris; Editions Georges Crès.)

(...) Îmi amintesc și de Manet. Nici el nu se împiedica de nimeni. Mi-a spus cîndva (la începuturile mele) despre un tablou al meu că e foarte bun, iar eu am răspuns respectuos față de maestru: „Eu sînt un simplu amator!” Pe vremea aceea lucram ca agent de schimb și studiam arta numai noaptea și în zilele de sărbătoare.

— Ba nu, a spus Manet... Amator nu e decît cel care pictează prost.

M-a uns la inimă.

(Din *Notes éparses* publicate în 1923 la Paris; Editions Georges Crès.)

(...) Bătrînul Corot, la Ville-d'Avray:

— Ia spune, taică Matei, îți place tabloul ăsta?

— Cum de nu! stîncile seamănă foarte bine cu niște stînci.

Stîncile erau vaci.

(...) Se întâlnește, pe *Pont des Arts*, cu un camarad care a devenit celebru:

— Ei, Cézanne, încotro?

— Precum vezi: eu spre Montmartre, tu spre Institut.

(Din *Notes éparses* publicate în 1923 la Paris; Editions Georges Crès.)

OPINII SOCIAL POLITICE

VIAȚA ÎN TAHITI

În societate există două clase: una se naște posedînd un capital care-i permite individului să fie rentier, funcționar asociat sau patron comerciant. Cealaltă clasă, cea fără capital să trăiască din ce? Din roadele muncii sale. (...) Unde sînt funcționarii care nu suferă de sărăcie (...)?

(Dintr-o scrisoare către soția lui; februarie 1888, Paris.)

(...) A dobîndi stima față de tine însuși și a merita conștiința forței tale constituie, în lumea asta, singura consolare. În definitiv, rentieri sînt, în cea mai mare parte, brutele.

(Dintr-o scrisoare către Schuffenecker; 14 august 1888, Pont-Aven.)

(...) Foarte fericită și rapidă călătorie pe mare, cu vreme minunată făcută anume pentru mine. Dar ce de pasageri nemaipomeniți, în astfel de călătorii! Eu sînt singurul care plătește. Toți sînt funcționari ai guvernului, ai acestui bun guvern care le plătește tuturor celor nefolositori plimbările costisitoare, cu cheltuieli de deplasare pentru ei, nevastă și copii.

(Dintr-o scrisoare către soția lui; 4 mai 1891, Oceania, la 250 mile de Sydney.)

149 Mi se pare că toată agitația vieții europene nu mai există și că fiecare mîine va fi la fel cu celelalte zile și tot așa pînă la sfîrșit. (...)

Ce noapte frumoasă! Mii de oameni fac ca mine în noaptea aceasta, se lasă în voia vieții, iar copiii lor cresc singuri. Toți oamenii aceștia se duc pretutindeni, în oricare sat, pe oricare drum, dorm într-o casă oarecare, mănâncă, etc., fără să mulțumească măcar în schimb. Și li se zice sălbatici!

Pământul tahitian devine francez pe de-a-ntregul și, încetul cu încetul, vechea stare de lucruri va dispărea. Încă mai de mult misionarii au adus cu ei prefăcătoria protestantă și înlătură o parte din poezie, fără să mai pun la socoteală sifilisul care a năpădit rasa întreagă (fără să-i dăuneze însă). Tie, căreia îți plac oamenii frumoși: nu lipsesc aici, sînt mult mai înalți decît mine și au trupuri de Hercule.

(Dintr-o scrisoare către soția lui; probabil iulie 1891, Tahiti.)

(...) Femeia vrea să fie liberă. E dreptul ei.
(...) În ziua în care onoarea ei nu va mai fi plasată sub ombilic, femeia va fi liberă. Și poate și mai sănătoasă.

(Din „Cahier pour Aline”).

(...) Sînt republican pentru că socotesc că societatea trebuie să trăiască în pace. (...) Trăiască democrația! Altceva nu există. (...) Socotesc că într-o societate orice om are dreptul să trăiască și să trăiască bine, în proporție cu munca lui. Artistul nu poate trăi, deci societatea e criminală și prost organizată.

(Din „Cahier pour Aline”).

(...) În momentul acesta, mare politică la Tahiti. Știți, sau nu știți poate, că trei insule erau, din 1890, în stare de răsccoală, pretinzînd să se guverneze singure: Huahine, Bora-Bora, Raiatea. Domnul Chessé a venit aici să aducă la loc fiicele rătăcite. Două au cedat. (...) Rămîne acum să fie cucerită Raiatea și nu e ușor, pentru că va trebui să se tragă cu tunul, să se ardă, să se ucidă. Operă civilizatoare, pare-se. (...).

(Dintr-o scrisoare către William Molard; octombrie 1895, Tahiti.)

(...) Franța a trimis aici o navă (...) și mai mult de o sută cincizeci de oameni de la Numea (...) pentru a ocupa cu forța insulele (...) așa-zis răscolate. Când a fost anexată Tahiti, ele au refuzat să facă parte din anexiune. Apoi, într-o bună zi, negrul Lacascade, guvernator al insulei Tahiti, a vrut să facă și el o treabă și să se acopere de glorie. A trimis un mesager chipurile înzestrat cu puteri depline care, debarcat la Raiatea, s-a dus la căpetenie și i-a făgăduit tot felul de minunății. Căpetenia, însoțită de alți conducători, s-a supus și a venit pe malul mării ca să se imbarce pe nava de război. Îndată vasul de război, care avea ordin de la guvernatorul Lacascade să-i prindă pe indigeni a trimis către uscat ambarcații înarmate și, pe tăcute, a pregătit tunurile. Indigenii, care au vederea foarte ascuțită și care sînt foarte neîncrezători, au mirosit ce se întîmplă și s-au retras în ordine. Trupele debarcate au fost primite cu împușcături și silite să se întoarcă la bord cît mai repede. (...) După aceea, indigenii și-au continuat comerțul în liniște, refuzîndu-le totuși francezilor dreptul de a circula în toată insula și limitîndu-i la o fîșie de teren destul de îngustă. (...) În august 1895, delegatul Chessé a venit în Tahiti, fiindcă făgăduise guvernatorului francez că-i va înfrînge pe răsculați prin simplă persuasiune. Lucrul acesta i-a pricinuit o cheltuială de o sută de mii de franci coloniei care e și așa supraîncărcată cu hangarale. Rățoiul Chessé, desfășurîndu-și aripile, a trimis mesageri după mesageri, a dăruit femeilor indigene baloane roșii, cîteva *boîtes à musique* și alte jucărioare (chiar așa, nu inventez nimic), a îndrugat o sumedenie de nerozii din Biblie. Nimic nu le-a ademenit, în pofida tuturor minciunilor. Chessé s-a retras, cu desăvîrșire înfrînt de diplomația sălbaticilor. (...) După un ultimatum trimis în ziua de 25, focul a fost deschis la 1 ianuarie 1897. De cincisprezece zile, nu se prea vede nici un rezultat, fiindcă munții îi pot ascunde pe locuitori vreme îndelungată.

Ai putea face un frumos articol informativ cu (ideea îmi pare originală) un interviu luat de Paul Gauguin unui indigen, înainte de acțiune:

Intrebare. De ce nu vreți să fiți, ca Tahiti, guvernați de legile franceze?

Răspuns. Pentru că nu sîntem vînduți, și apoi pentru că sîntem foarte fericiți așa cum ne guvernam, după legi conforme cu firea noastră și cu pămîntul nostru. De îndată ce vă instalați undeva, totul e al vostru, și pămîntul și femeile pe care le lăsați, după doi ani, cu un copil de care nu vă pasă. Pretutindeni funcționari, jandarmi pe care trebuie să-i întreținem cu mici daruri, ca să evităm jigniri nenumărate. Și, fie și pentru cea mai neînsemnată circulație necesară comerțului nostru, trebuie să pierdem mai multe zile ca să obținem o bucată de hîrtie pe care n-o înțelegem, formalități nenumărate. Și, cum toate acestea costă foarte scump, am fi apăsăți de biruri pe care indigenii nu le-ar putea plăti. Noi cunoaștem de mult minciunile voastre, frumoasele voastre făgăduieli. Amenzi și închisoare îndată ce cîntăm sau bem, toate acestea pentru a ne înzestra cu așa-zise virtuți pe care nici voi nu le practicați. (...)

Intrebare. Dar acum, dacă nu vă supuneți, tunul vă va pune la punct. Ce nădăjduiți?

Răspuns. — Nimic. Știm că, dacă ne predăm, cele mai mari căpetenii ale noastre vor fi trimise la Numea, în temniță și, cum pentru un maori moartea departe de meleagurile lui este o rușine, preferăm să murim aici. Apoi vă voi spune ceva care simplifică totul. Atîta vreme cît ne vom afla alături, voi francezii și noi maorii, vor fi necazuri, iar noi nu vrem necazuri. Trebuie deci să ne uideți pe toți, și atunci vă veți certa între voi, ceea ce vă va fi ușor, cu tunurile și cu puștile voastre. Drept apărare, noi nu avem decît fuga de fiecare zi în munți. (Acest din urmă răspuns a fost dat ultimatumului. (...)).

Am citit în *Mercur* despre moartea lui Stéphane Mallarmé și m-a durut foarte mult. Încă unul care a murit ca martir al artei. (...) Societatea e incorigibilă. S-ar zice că face înadins ca să se înșele asupra valorii oamenilor, cît timp aceștia sînt în viață, și că are drept cuvînt de ordine: „Geniul și probitatea sînt dușmanii noștri“.

(Dintr-o scrisoare către Monfreid; 12 decembrie 1898, Papeete.)

(...) Cu prețul la care a ajuns unul, poporul sărac nu poate ajunge la dreptate. (...) Cînd un om de afaceri josnic, priceput în a ocoli codul, te ruinează, trebuie să-l căsăpești. Dacă șeful tău, fără să țină seamă de meritele tale și de munca ta, te face să-ți pierzi pîinea (...) trebuie să-l tai în patru, fără milă. Palme, ciomăgeală, ucidere, toate sînt bune pentru a ne apăra de vermina care năpădește societatea fiindcă, de nu ne păzim, devenim o națiune de slugi; de bărbați îmbrăcați toți cu fuste. (...)

(Dintr-un articol publicat în ziarul *Le Sourire*, în suplimentul la numărul din septembrie 1899.)

(...) Viața unui om înseamnă atît de puțin și totuși e timp să realizezi lucruri mari, fragmente în opera comună.

(...) Oameni civilizați! Sînteți mîndri că nu mîncăți carne de om. Pe o plută, ați minca. (...) În schimb, în fiecare zi vă hrăniți cu inima semenului vostru.

(...) Străbătînd oceanul, un vapor acostează pe o insuliță care nu e însemnată pe hartă. Apar totuși trei locuitori: un guvernator, un grefier și un tutungiu care vinde timbre poștale.

(Din „*Notes éparses*” publicate în 1923 la Paris; Editions Georges Crès.)

(...) Educația lui *Émile*¹, care trezește indignarea multor oameni cumsecade. E totuși lanțul

cel mai greu pe care a încercat cineva să-l frîngă. În țara mea, nici eu nu îndrăzneam să mă gîndesc la așa ceva. Aici, lămurit, privesc în liniște. Am văzut cum o căpetenie indigenă (care ar fi fost rege, dacă nu venea dominația franceză), i-a cerut unul din copiii săi unui colonist alb însurat cu o albă. Adoptîndu-l, i-ar fi dat aproape toate pămînturile lui și 500 de plăștri plătibili tatălui.

Aici copilul e pentru toți cea mai mare binefacere a naturii și toată lumea ar adopta copii. Iată sălbăticia maorilor: pe aceasta o adopt eu.

Toate îndoielile mele s-au spulberat. Am fost și voi rămîne sălbatic. (...) Bastardul și copilul adulterin vor fi, ca și în trecut, monștri imaginari ai civilizației noastre.

Aici se face în plin soare educația lui *Émile* care e ales și adoptat de cineva anume, dar și de întreaga societate.

Surîzătoare, tinerele sînt libere să aducă pe lume atîția Emili cîți doresc.

(...) În Europa lumea nu pare să știe că a existat, fie la populația maori din Noua Zeelandă, fie la populația din insulele Marchize, o artă decorativă foarte înaintată. (...) Mai ales populația din insulele Marchize are un simț nemaipomenit al decorării. Dacă-i dai unui om de aici un obiect de formă geometrică oarecare, chiar neregulată, el reușește, într-o îmbinare armonioasă, să nu lase nici un gol supărător și disperat. Baza o alcătuiește trupul sau chipul omenesc. Mai cu seamă chipul. E de mirare cum găsești un chip acolo unde credeai că e o figură geometrică ciudată. Mereu același lucru și totuși niciodată la fel.

Azi nici pe bani de aur nu mai găsești obiectele acelea frumoase (...) pe care le făceau odinioară. Jandarmul a furat și a vîndut totul amatorilor de colecții și totuși administrației nu i-a dat nici-cînd prin minte să facă (ceea ce i-ar fi fost ușor), la Tahiti, un muzeu cu întreaga artă oceaniană.

(...) În curînd băștinașul din insulele Marchize nu va mai fi în stare a se urca într-un palmier, 154

nici a se duce să-și caute în munți bananele sălbatică cu care se hrănește. Copilul, ținut în școală, oprit de la mișcarea fizică, cu trupul (din cauza decenței) mereu acoperit, devine delicat, incapabil să suporte noaptea în munți. Incep să poarte pantofi și picioarele lor, devenind fragile, nu vor mai putea alerga pe cărările aspre, nu vor mai putea trece, din piatră în piatră, șuvoaiele de apă.

Asistăm așadar la un spectacol trist, la stingeră a unei rase în mare parte tuberculoasă, cu pîntecul nerodnic și cu ovarele distruse de mercur.

(Din *Notes éparses* publicate în 1923 la Paris; Editions Georges Crès.)

(...) Am muncit și mi-am folosit bine viața; ba chiar cu inteligență și curaj. Fără să plîng. Fără să sfîșii: am avut totuși dinți foarte buni.

CUPRINS

<i>CUVINT INAINTE</i> .	5
NOA-NOA	13
OPINII DESPRE ARTA, CRITICA DE ARTA .	12
DESPRE VIAȚA ARTISTICA	128
DESPRE ARTIȘTI CONTEMPORANI. DESPRE	
PERSONALITĂȚI DIN LUMEA ARTELOR . . .	143
OPINII SOCIAL POLITICE. VIAȚA ÎN TAHITI	149

REDACTOR: ILEANA ȘOLDEA
TEHNOREDACTOR: ELENA DINULESCU

BUN DE TIPAR:
APĂRUT 1977; COLI DE TIPAR 7,5; PLANȘE 12
C.Z. PENTRU BIBLIOTECILE MARI 7,01;
C.Z. PENTRU BIBLIOTECILE MICI 7
TIRAJUL 36 000+10+90

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ SIBIU
ȘOS. ALBA IULIA NR. 40
SIBIU, REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMANIA

Biografii. Memorii. Eseuri

noa-noa și alte scrieri

Gauguin n-a căutat în Oceania pitorescul, straniu, exotismul de duzină, din fericire absent în opera sa, ci puritatea originară, inocența, uitarea de sine, omul natural recucerit civilizației factice, universalitatea și permanența artei. Voind să urce pînă la izvoarele inspirației, el ajunge la izvoarele limbajului. Prin imobilitatea personajelor, prin imposibilitatea fețelor, prin gravitatea senină a atitudinilor, ajunge la solemna grandoare a artelor arhaice și primitive.

FRANK ELGAR